

עכשיו

עכשיו

י"ג • גליון 123 • ניסן תש"ן • אפריל 1990 • 10 ש"ח • חברה • ביקורת • תיארון • אמות •

ספרות ערבית ופולסטינית

- נגיב מחכז
- מחמוד דרוויש
- סמיח אליקאסם
- סמירה עזאם
- מתתיהו פלד

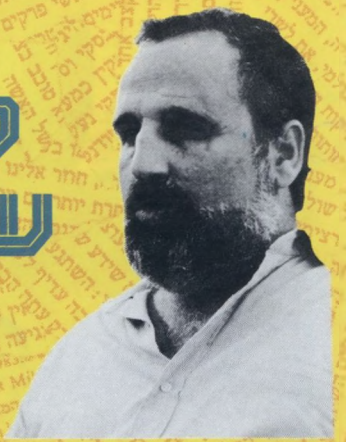
פירדוסי –

פרק מה "שיאה-נאמה"

מפרסית: אליעזר כגן

שיחת החודש:

להתמודד עם החושך ארז ביטון

עדות – יצחק זהר: האם המחותרת באיטו וילנה לחמה?

שירים: עזרא ארזאמי • שרה גר • איתמר יעוזיקסט • תמר משמר • עודד סברדליק • רוני סומק. סיפורים: חנוך ברטוב • פנחס יסעור • שמואל כוכבי • אלישע פורת. מוסיק – קומצב

הסכומים הקטנים, שעלינו להפקיד מדי חודש, יאפשרו לנו, בבוא הזמן, להגשים תוכניות נוספות ויעניקו לילדים את הסיוע הראשוני בחייהם העצמאיים: לימודים, נישואין, פתיחת עסק וכל צעד וכיוון, שיחליטו להתחיל בו.

למדנו מחוכמת החיים של ההורים ובמחשבה לעתיד, פתחנו חשבונות נוספים לנו ולילדים. בחרנו ב"תמר" הצוברת רווחים נאים ומחזיקה כבר שנים בתארים "המוצר המובחר", "הקניה הטובה ביותר", "השירות הנבחר", "השירות המומלץ" ו"השם הנבחר".

עברו שנים מאז פתחו לנו ההורים חשבון בקופת הגמל "תמר" של דיסקונט, והיום, כשאנו הורים לשני ילדים חמודים, אפשר לומר שאנחנו מסודרים. את הצעדים הראשונים שלנו כזוג צעיר עשינו בעזרת קופת הגמל "תמר", בה חסכו הורינו את הסכום ההתחלתי לרכישת דירה.

השקעה בקופת הגמל "תמר" - זה עניין של חוכמת חיים.

כשהילדים שלנו יגדלו הם לא יתחילו מאפס

טלו

שי לכל מצטרף חולצה
עד גמר המלאי.

בנק דיסקונט מתקווה אליך

בגליון זה:

• שירה

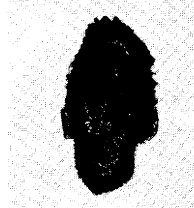
• מדור מיוחד

• שיחת החדש

• סיפורת

פירדוסי:

המרד – פרק מהישאה-נאמה:
מפרסית: אליעזר כגן.

ספחת ערבית ופילסטינית:

נגיב מחפוז: הכיכר ובית-הקפה.
מחמוד דרוויש: חייל חולם על חבצלות לבמת.
סמיח אליקאסם: הביט והאזים.
סמירה עזאם: הבסרה הנימלה.
מתתיהו פלד: חוזת בייחת הנצורה.

ארז ביטון – להתמודד עם החושך.
עם הפחד.

חסך ברטוב: ורדה שלך, חוזה שלי.
אלישע סרת: בעל הזקן.
פנחס יסעור: הלם קרב.
שמואל סכבי: המסע האחרון.

5	שלמה טנאי: כמות ש. שלום; שיר
9	רוני סומק: בעיטת הבוץ של הכבשים; שיר
13	עודד סברדליק: שירים
17	איתמר יעזקסט: מתוך "שירים בשולי ה'סידור'"
22	שרה גר: תשליך; פואמה
23	תמר משמר: התוודות; שיר
30	מחמוד דרוויש: חייל חולם על חבצלות לבנות; פואמה
31	סמיח אליקאסם: הביטו והאזינו; פואמה; מערבית; ואגן-שניר
33	נגיב מחפוז: הכיכר ובית-הקפה; מערבית; ששון סור
34	פירדוסי: המרד, מתוך "ה'שאה-נאמה"; מפרסית: אליעזר כגן
36	עזרא ארואטי: שירים
37	סמירה עזאם: הבכורה הנימולה: סיפור מערבית; נחמן חתאמנה
38	שמואל סכבי: המסע האחרון; סיפור
40	תנוך ברטוב: ורדה שלך, רוזה שלי; סיפור
43	אלישע פורת: בעל הזקן; סיפור
46	פנחס יסעור: הלם קרב; סיפור

שיחת החדש
עם ארז ביטון; לחיות עם החשך. עם הפחד.

עדות
יצחק זוהר: האם המחותרת היהודית בגיטו ווילנה לחמה?

המדורים הקבועים
לפי שעה;

5	המלצת "עתון 77"
5	רוני סומק: חצי פינה
17	קובי נסים: פסטיבל ישראל 1990
19	מושיק: קר מצב
4	אמיר אור: נקודת תצפית
21	רבקה מאיר: אמנות פלסטית
28	

7	זיוה שמיר על "סוגרים את הים" ליהודית קציר
8	ידידיה יצחקי על "פנים אחרות ביצירתו של ש"י עגנון" לגרשון שקד
9	אהוד בן עזר על "עוד דבר"; פרקי מורשה ותחיה לגרשם שלום
9	כינס וערך: אברהם שפירא
10	מתתיהו פלד על "זכר לשכחה" למחמוד דרוויש
11	איל דותן על "לאות באפירדמיס" למרדכי גלזר
12	איל דותן על "זיוה" לאהרן שבתאי
13	רחל גיל על "אני שומע את אמריקה שרה"; מבחר מן השירה האמריקאית החדשה; בחר ותרגם: עודד פלד
14	לאה שניר על "פני אישה" ליוכבד בן דור
15	עופרה עופר על "עיוור צבעים" ליעקב בוצ'ן
15	רות נצר על "בעבור חיי" לפרץ-דרור בנאי
16	מרים עקביא על "דרכו האחרונה של יאנוש קורצ'אק" לאהרון ציילין
16	שמואל שתל על "בשערי האור" לחיים פלוטקין מידידי: יעקב בכר
21	נתן גרוס על "רק אתה ואני" לאווה טורז'ינסקה מפולנית: אברהם שריד
21	רחל גיל על "מטאפורה" לאיזבלה גינור

לכבוד ת"ד 16452, ת"א 61163
הנני מבקש להיות מנוי על "עתון 77"
לשנת 1990

שם ומשפחה _____
כתובת _____
טלפון _____
מצורף בזה שיק על סך 65 ש"ח עבור 10 גליונות, כולל משלוח
חתימה _____ תאריך _____

חברי המועצה הציבורית: אהרן הראל; איילה זקס, א.ב. יהושע; עוזי לוי; יהושע מאור; גד סומך; ישראל פולק; מיכאל פלדמן; נחום פסה; יעקב רכטר; ליאון רקנאטי.
יו"ר המועצה: משה פורת.

ITON 77
Literary Monthly

In collaboration with Beit-Berl
Editor: Jacob Besser
Assistant Editor: Amela Einat

Managing Editorial Board:
Shimon Ballas, Josef Gorni,
Aharon Harel, Sasson Somekh,
Ziva Shamir

عتون 77
مجلة أدبية شهرية

بجورها: يعقوب بسر
الحررة المساعدة: عاميلا عينات
هيئة التحرير: شمعون بلاس, يوسف جورني,
— ساسون سوميخ, زيفا شمير, اهرن هارنيل

עֵתוֹן 77

שנה י' ג' 125
יטו תשנ"ו
אפריל 1990

ירחון לספרות ולתרבות בשיתוף עם "בית ברל"

עורך: יעקב בסר
עוזרת עורך: עמלה עינת
מערכת: שמעון בלס, יוסף גורני, אהרן הראל, זיוה שמיר, ששון סומך.
מוכר המערכת: מיכה בסר
ניקוד: שמואל רגולנט

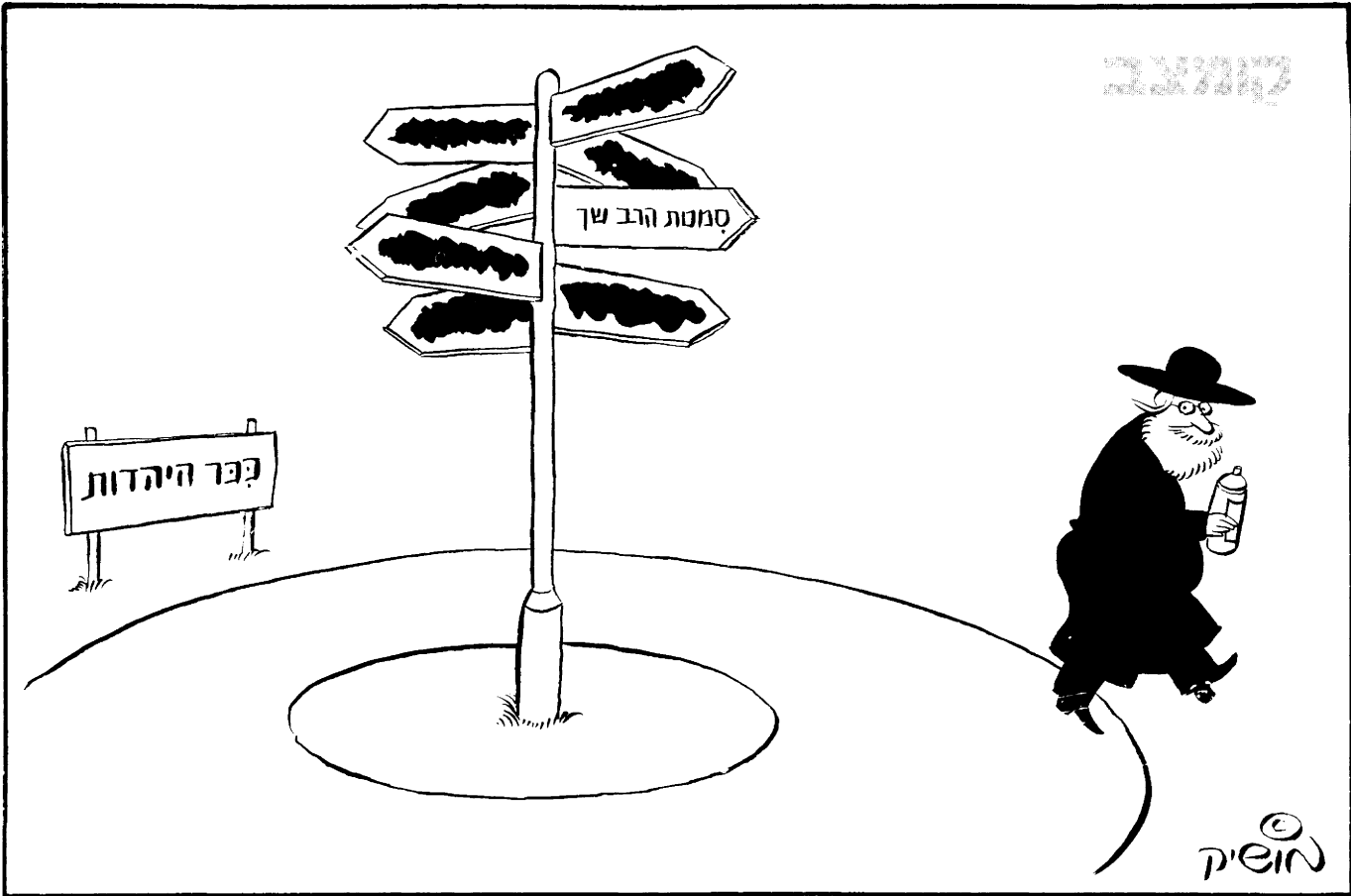
מועצת מערכת: יצחק אורבובך אורפן, גילה בלס, יוסי הדר, אהרן זיידנברג, א.ב. יהושע, עוזר רבין, ש. גיורא שוהם, אנטון שמאס.

המו"ל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות בישראל – עמותה

בסיוע: משרד החינוך והתרבות, המועצה לתרבות ולאמנות הסתדרות העובדים הכללית, המרכז לתרבות ולחינוך

המערכת והמנהלה: ת"ד 16452 ת"א, טל' 03-456671
המערכת אינה אחראית לתוכן המודעות
המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אלא אם צורפה אליהם מעטפה מבויללת.
המונים למערכת מתבקשים לטלפו אך ורק למס' 03-456671.
חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל, כשהוא מודפס בדיוח כפול על צד אחד של הנייר. פגישות עם העורך רצוי לתאם מראש.

סדר, צילום: דפוס מופת/רוזמרין בע"מ
לוחות אורניג
הדפסה וכריכה: חבי הכורכים

לא קרע — תהום

גרויס וצוחק על הקיבוצים שנקלעו לחובות. אזוי! רק בגלל שלא עלה במוחם הרעיון הגאוני לעשות למפעלים ולשדות הגידול הסבה לשיבות, על מנת שיהיו צעירים בטלים ממלאכה ויתפרנסו על ההקצבות לקרציות שהממשלה נסחטת להעניק. הצרצר הקשיש בא פתאום לצחוק על הנמלה.

ואתה בטח גם תקבע לי מי יהודי ומי לא. בעל-בית חדש! אתה תקבע שאני לא יהודי? מי אתה? אלוהים? חטפת איזה שגעון גדלות קטן לעת שיבה? כל מי שלא לובש את התחפושת המגוחכת שלכם הוא לא יהודי? כולנו נמדוד אחד את השני לפי הדירוג שלך — המערך לא יהודים, הליכוד קצת יהודים, והקרציות הרי זה משוכח? הנה, אני למשל לא אומר שאתה לא יהודי. אתה בהחלט יהודי."

ברור שעפ"י דעתו של שך ועדתו, דנקנר ושכמותו אינם יהודים. הם "גויים". ולפעמים הם גם "גויים של שבת". שכן גם בשבת צריך מישו לקיים בתי-חולים, להחזיק צבא, לתפעל את חברת החשמל וכו'. ואילו הם, ה"יהודים האמיתיים" ממשיכים לשבת כאן, בישראל, באותה פוזה בה ישבו בגולה — בסוף מערב, ורק ליבותיהם במזרח. להם די להתפלל בכיוון הנכון...

משום הסניליות שלו, שהיתה בינתיים מלחמת-עולם שניה, שהיה היטלר, שהיה נאציזם שכמעט שהצליח לחסל את העם היהודי למרות תורתו, ומי שהציל, היו אלה שהיכו מכה קשה, ממשית, את הפאשיזם הגרמני, והם היו בעיקר אנשים חופשיים ברוחם ובדתם, בני עמים שונים, ובקרבם גם יהודים — ברובם המכריע, אנשים חופשיים, כופרים, כמו הקיבוצניקים כיום. אלה היו מצילי העם היהודי, ולא רבנים שכמותו.

אפילו עתונאי מעולה כמו דנקנר שתוקף את שך במאמר מבריק, ממש יצירה עתונאית, על העלבון שהטיח בקיבוצים, שוכח שגם בקרב "הגויים", השתמטה "יהדות-שך" משירות צבאי. וממש בהמשך ישיר לאותה תמונה, אנו שופכים כאן את דמנו על הגנתם, ומבחינתם מה שהיה שם, הוא מה שקיים כאן. אין הבדל.

להלן קטע מדבריו של דנקנר: "אתה מעז לפתוח את פיך חסר השיניים נגד הקיבוצים! אתה? לדבר סרה בהם, שבתי-הקברות שלהם מפוצצים ממצבות של צעירים נהדרים, שנהרגו בהגנה על כל העם, כולל על רכבות המשתמטים המשמשים צאן מרעיתך. של נעליך, זקן אשמאי. ואתה גם פתאום נהיה לי מוישה

האפוטרופסים השונים של הרב החופשי בארץ. הוא טוען שהקיבוץ צימח מתוכו דורות של אנשים, זנחו את הדת ופנו לכיוון תרבות מערבית מודרנית. והם, סניגורי הקיבוץ, שמתוכו ושמהרץ לו, באים לעומתו וטוענים שאינו מכיר אותם כלל. שהם בסדר, שהם לא זנחו את הדת, את יהדותם. יש להם בית-כנסת, ויש להם יום-כיפור, ובעיקר, יש להם הרבה, בתי-עלמין צבאיים. אבל ההוא יורק יריקה אחת אפיים על כל אלה, כולל בתי-העלמין בקיבוצים ובמקומות אחרים. אולי משום שאינו יכול לשלוט ברוק הניגר מפיו.

הוא אינו מחפש את ה"קצת יהודי". כאלה יש לו מספיק במפד"ל ובליכוד. הוא מחפש את ה"יהודי הטוטאלי". את זה שלא הגיע עדיין אפילו למהפכה הצרפתית, שלא שמע שום-דבר על האמנסיפציה. ובאשר לבתי-העלמין הצבאיים — הם לא אומרים לו דבר. שוכניהם מתו הרי בהגנה על המולדת. אבל הוא נגד מולדת. הוא בעד עם בלי מולדת. והראייה — 2000 שנה התקיים העם היהודי, לדבריו, ללא מולדת, ללא כוח צבאי, ולא נשקפה כל סכנה לקיום זה שלו. וכל-כך למה? — כי תורת-ישראל שמרה עליו.. האיש אף לא שם לב, אולי

הוא נמנם בלשון משורבכת כלפי חוץ, או אולי עיין בגמרא, והלשון שבחרץ — רק בגלל רפיון שרירים. ואולי בכל-זאת נמנם, כי באף מלה, מבט, בשום נימה, לא סימן התייחסות לסביבתו. מישוהו שינן עבורו את דברי החוכמה הרמים שהשמיע באותו מעמד. חלוקת הביקורת — שווה בשווה בין המערך לבין הליכוד, תוך שמירה על עדיפות קלה לטובת הליכוד, נראתה מתוחכמת יתר-על-המידה עבור ישיש שגילו מתקרב ל-100 ושאיננו שולט בשרירי לשונו.

העתק של חומייני? — לא. זה מוגזם. האיש אינו צמא-דם, לא מטפח אלימות פיזית, ובכל-זאת, קצת מזכיר אותו — פאנאטי כמוהו, והעיקר, גם אצלו — הדת היא הכוח היחיד המעניק זכויות וחובות, שליטה בגורלות אדם, עדה, עם, ארץ, עולם. דת טוטאלית. ואין טעם לנסות להתווכח אתו או עם מי שחושב כמוהו. גם אי-אפשר, כי כל הנימוקים שכנגד מתנפצים אל סלע הסרוב המחשבת שמראש.. לכן, אוטומטית כמעט, עומד היריב במצב של ההתנצלות. וההתנצלויות מטבען עלובות ומסכנות. כמו למשל אלו של נציגי התנועה הקיבוצית והן של

הערת המערכת:
הננו מביאים שיר
זה ליום
השלושים למותו
של המשורר
ש. שלום.

שלמה טנאי

במות ש. שלום

הִלְכוּ לִי אֶתְרָמָן וְחֶלְפֵי
וְעֶכְשָׁיו — גַּם ש. שְׁלוֹם
אָבָא, אָמָא, הָאֵם זֶה אֶפְשָׁרִי
שֶׁבֶן שִׁבְעִים יֵהִי יְתוֹם?

הֵם עָמְדוּ בֵּינֵי לְשָׁמַיִם
וְעַל רֵאשֵׁי יָדָם חִמְקָה
וְעֶכְשָׁיו — אֵינְךָ מְחַיְצָה עוֹד,
רַק תְּהוֹם-עֲלִיּוֹן עַד אֵמָה

עֶכְשָׁיו עָלֶיךָ לְהִשְׁתַּדֵּר עֵינַיִם
אֶל עֵינֵי מְלָאָכִים וְשָׂרִיפִים.
אָבָא, אָמָא, הָאֵם זֶה אֶפְשָׁרִי
שֶׁאֶגְוֶע בְּשִׁירֵים הַיְפִיִּים?

המלצת עתון 77

זביגנייב הרברט: דו"ח מעיר נצורה; שירים; מפולנית: דוד ויינפלד; ספרית פועלים.

פדריקו גרסיה לורקה: הסנדלרית המופלאה; פארסה עזה בשתי מערכות ופרולוג; גירסת 1930; תרגמה מספרדית והוסיפה אחרית דבר: רינה ליטוין; עם עובד.

שלמה שבא: חוזה ברח; דביר.

אליעזר שבייד: תולדות ההגות היהודית במאה ה-20; דביר. משה גלבוש: מסע לאגואיזם של האנושות; דביר.

חמוטל בריינסוף: ובצפיפות; שירים; הקיבוץ המאוחד.

ארז ביטון: ציפור בין יבשות; שירים; הקיבוץ המאוחד.

הנרי גיימס: דפי אספרן; מאנגלית: רוני גבעתי; הקיבוץ המאוחד.

יעקב גולומב: מבוא לפילוסופיות הקיום; אקוויסטנציאליזם; אוניברסיטה משודרת.

יעקב בוצ'ין: עיוור צבעים; עם עובד.

איוו אנדרין: אהבה בקסבה; מסרבות קרואטית: דינה קטן בן-ציון; ספרית פועלים.

מנפרד פרנקה: פרשת רצח; מגרמנית: רוני לוביאניקר ואילנה המרמן; עם עובד.

מריו ורגס יוסה: הבית הירוק; מספרדית: ליאו קורי; זמורה ביתן.

דני רובינשטיין: חיבוק התאנה; "זכות השיבה" של הפלסטינאים; כתר.

בנימין איש שלום: הרב קוק בין רצינוניזם למיסטיקה; עם עובד.

"כזה אני רבותי!" מיומנו של ח'ליל אל-סאכיני; תרגום, הערות ופתח דבר: גדעון שילה; כתר.

בן-ציון בן משה: רישומי חורף באמצע הקיץ; כרמל. אהרן שבתאי: זיוה; שירים, רישומים מאת אדם גרשוני; זמורה-ביתן.

דפים לחקר תקופת השואה, ז': המכון לחקר תקופת השואה; אוניברסיטת חיפה; בית לוחמי הגיטאות.

תנועות הנוער הציוניות בשואה: אוניברסיטת חיפה; בית לוחמי הגיטאות.

בנימין אליאב: זכרונות מן הימין; עם עובד.

גבריאלה אביגור-רותם: חומות וקיסרים; שירים; כתר. קליפורד גירץ: פרשנות של תרבויות; עברית: יואש מייזלר; כתר.

השנים האלה, אפילו יוצר גדול אחד לא קם בתוכם, גם לא בתחומם. ובאשר לחשיבות השינון והשימור של התורה לדורות הבאים, הייתי, כענווה ובצניעות שאין למעלה הימנה, מפנה אותם למיחשוב. אפשר להצפין הכל כיום, ומתי שירצו, ומי שירצה, ילחץ על הקליד הנכון וכל הידע יעלה אז על המסך ללא קושי. ובכן, אין מה להתוכח אתם. יש במפורש, להתברר מהם. יש להעמיד מולם את ה"משנה" שלנו — החופשית, הדמוקרטית, הנאורה, על-פיה קובע האדם לעצמו את גורלו. המשנה שלנו שהעמידה לתרבות האנושית כמה וכמה גאונים ששינו את פני העולם. אני יודע שרבים היו מסכימים עם גישה זו לולא הבעייה הקואליציונית, שכן לא ניתן להקים ממשלה בארץ, ללא המפלגות הדתיות. (ויש אומרים, שבעתיד יהיה הדבר קשה עוד יותר, כי הם מתרבים, בקצב וכמות רבה מאתנו. שהרי מבחינתם זאת מצווה).

נכון, בדרך זו לא נפתור את הבעיות הפוליטיות המיידיות, ולא נשנה את יחסי הכוחות המפלגתיים. זאת, אכן, בעייה, אבל אותה צריך לפתור בדרך אחרת לחלוטין. זה לא שייך כלל, לא לשך ולא לתורתו. השמאל, המרכז המתון, הליברלי באמת, אם תפצי קיום הם חייבים להפשיל את שרוליהם. לצאת אל בין הבריות ולשכנע, ולעבוד אתם מתוך הבעיות הספציפיות שלהם, הבעיות הנובעות מסביבתם הפיזית והרוחנית. השמאל חייב להיות עם אזרחים אלה. בתוכם — במקומות העבודה שלהם, בשכונה וברחוב. את תמיכת הרוב לא יוצרים על-ידי רכישת קולות בכסף. זה אפילו פלילי.

יגאל אלון

שני עולמות — הם ואנחנו. לכן מביכים כל נסיונות הדיבור על איחוי הקרעים, על מיצוי המשותף והמאוחד. שכן אין כל אפשרות לאיחוי הקרע. כאן אין קרע. כאן ישנה תהום. תהום עליה שאין כל אפשרות גישור.

לכן, אולי, נכון יותר, להבליט את המפריד. לשים גבול וחיץ ברור. וכשצריכים אותם, כרי להקים קואליציות, אפשר לשלם להם פשוט בכסף, ללא כחל ושרק. בלי התנצלויות ובלי תיאוריות. וכשאין נזקקים להם, יש להניח להם. משום שזכותם, עפ"י המשטר הדמוקרטי לחיות כאן בשוויון אזרחי. זה ותו לא.

ואעפ"כ מרגיזה קצת ההתנשאות הזאת, חוצפתו של האיש המתואר כך על-ידי דנקנר:

"שמענו אותך, סניילי. עכשיו אתה יכול לחזור אל ביב השופכין ההיסטורי, שממנו הגחת כדי לציין את פעיית הישיש המטומטמת שלך. אתה מנהיג רוחני? הרי כל הקשקוש התפל שלך לא היה בו מאומה — לא עמקות, לא תבונה והארה, לא ניסוח ולא ברק, לא גירוי למחשבה. שום דבר ממה שקשקשת שם בהיכל הספורט, לא היה שונה ממה שסתם יהודי עם-הארץ עומד ומבלבל את המוח בשוק. זה גדול בתורה זה? אוי לתורה שכאלה הם גדוליה."

להתנשאותו אכן אין כל בסיס, כי הקבוצה אותה מייצג שך, לא תרמה לא לתרבות הלאומית שלנו, וודאי שלא לתרבות העולם לפחות במשך למעלה מ-100 שנים.

למרות שהם נהרגים כדבריו של הרב, באהלה של תורה, כדי לשמרה ולהעבירה לדורות הבאים. (וזאת סיבה מספקת כמובן בגללה אינם נוטלים חלק בשורות הצבאי). אנשים אלה, שלא יצרו אף לא יצירה אחת חשובה במשך כל

מתנה לחגים!

איך חותמים לשנה ומקבלים שנתיים?

חתום על "עתון 77" לשנת 1990-1991, ותקבל חנינם קובץ אחד כרוך של גליונות 1985, 1986, 1987, 1988 — לפי בחירתך.

טלפן מ'יד: 03*456671

הופיע
בימים
אלה!

עמוס לויתן
קרט
ספר שירים
חוויה של ניסוח
עשיר ומחייק
ספר חובה
לחובבי שירה

בספרי
"עתון 77"
צ'ריקובר
מוציאים לאור

פוליטיקה

המשמעויות הישראליות של הגידול החד
במספר הפשעים שאנו מבצעים זה בזה

פשע

ההונאה הגדולה של שנות ה-80 / אביגדור פלדמן
מן החוץ פנימה ובחזרה / יורם ברונובסקי
לאן לא נעלם הפשע המאורגן / רן כסלו
הבלש בעידן הרציונאלי / אריאנה מלמד
כוח המחץ של המשטרות הפרטיות / יורם שחר
פרק מתוך מותחן פשע חדש מאת אבי ולנטין
מסמך: החיים בפנים מאת אסיר עולם לשעבר/ פואד

המיתולוגיה של הבאבא סאלי מאת יורם כילו ואייל בן ארי

פוליטרוק: זאב שטרנהל, יזהר סמילנסקי, אלוף בן, דינה גורן, אריה כספי
טעם: דן דאור, יגאל משיח, דוד ויצטום, שרה חניסקי, אלאונורה לב, דוד וינפלד

הופיע

חתום על פוליטיקה

אנו מזמינים אותך להצטרף אל מנויינו!

"פוליטיקה"
ת.ד. - 23075
תל-אביב 61022

נא שלחו לי את "פוליטיקה"

12 גיליונות במחיר 90 ש"ח

6 גיליונות במחיר 50 ש"ח

שם _____

כתובת _____

מיקוד _____

נא חייבו את כרטיס האשראי שלי

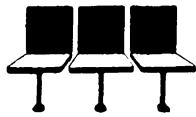
מספר כרטיס ויזה/ישראלכרט _____

תאריך תוקף הכרטיס _____

מס' תעודת זהוי _____

להשיג בדוכנים ובחנויות העיתונים

מנוי אפשר להזמין גם בטלפון 5101991, 5101529, 5101604 *03

תיאטרון בית ליסין

הצגות ה-100	אורח בא!	הצגות ה-200	חצוצרה בואדי
מאת לארי שו בימוי: מיכה לבינסון	"...שפע סיטואציות קומיות... הקהל על הריצפה..." (ידיעות אחרונות)	מאת שמואל הספרי ובבימויו על-פי ספרו של סמי מיכאל	"...הצגה יפה ומרגשת - בידור מעולה..." (חדשות)
"...הצגה משעשעת לכל אורכה... שנונה ואינטליגנטית..." (חדשות)	"...אוהד שחר ואבי קושניר עושים דואטים סלפסטיק מטורפים..." (חדשות)	"...עלילה רבת התרחשויות ושיאים, מטלטלת את צופיה בין פרצי צחוק חסרי-מעצורים לבין געיות כבי קורעות את הלב... שחקנים נהדרים... תיאטרון טוב..." (ידיעות אחרונות)	

הצגות ראשונות

בורגנים

**הפקה משותפת לתיאטרון בית ליסין
ולתיאטרון העירוני באר שבע**

מאת: מקסים גורקי • נוסח עברי: ערן בניאל • בימוי: רוג'ר סמית •
תפאורה: אלי סיני • תלבושות: עדנה סובול • תאורה: נתן פנטורין •
מוסיקה: שוש רייזמן •

משתתפים: (לפי סדר הא"ב): אהובה בן, מיכל בת אדם, אלבי גבריאל,
עמי דיין, חגית דסברג, והוגו ירדן, דבורה קידר, חנה ריבר, יגאל שדה,
שמואל שילה, דליה שימקו, רפי תבור.

מיס דיזי

מאת אלפרד אורי • תרגום: דניאל לפין • בימוי: ציפי פינס •
תפאורה: דגלס היפ • תאורה: פליס רוס •

משתתפים: אורנה פורת, גבי עמרני, אבי אוריה

תיאטרון בית ליסין, ויצמן 34 ת"א 62091. טל. 03-256222

חובת צעקה!! רבעון להגות ולחינוך

יצא לאור גליון מס' 3 של ח"ץ - חובת צעקה - כתב עת חדש לחינוך ולהגות בהוצאת המרכז לתרבות וחינוך בהסתדרות הכללית.

פרופ' אדיר כהן, עורך ח"ץ:

"ח"ץ מבקש להזעיק אליו מחנכים ומורים, הוגים ויוצרים, סופרים ואמנים, פעילי תרבות ואנשי מעשה, חוקרים ואנשי מדע, פוליטיקאים ומנהיגים, שאינם משלימים עם אובדן החזון ואפס המעשה, המחפשים דרך, המתלבטים ומתמודדים, המבקשים לטלטל את כולנו משלוותנו המדומה".

משתתפים בחוברת מס. 3 (לפי סדר א"ב): דר' יוסי אופיר, יצחק א. אורפז, דר' עופרה אילון, אבישי איל, דר' נמרוד אלוני, דר' מג'ד אלחג', עמליה ארגמן-ברנע, אריה בן-גוריון, אהרן ברנע, פרופ' נורית גוברין, אלכס זהבי, פרופ' אברהם יוגב, דר' רות לין, גיורא לשם, מארי, אלכסנדר מנור, עודד פלד, מנחם רגב, גיורא רוזן, צבי רפאלי, פרופ' סם ש. רקובר, פרופ' חיים שוהם.

הרשמת המנויים לח"ץ בעיצומה. נשמח לכלול אותך בין מנויינו.

גזור ושלח	גזור ושלח	גזור ושלח
לכבוד המחלקה לחינוך - מערכת ח"ץ		
המרכז לתרבות ולחינוך		
רח' ארלוזורוב 93, תל-אביב		
אני מעוניין לחתום על 4 חוברות ראשונות של רבעון ח"ץ. אנא שלחו אלי לפי הפרטים הבאים:		
שם _____	משפחה _____	
כתובת _____	מיקוד _____	
טלפון _____		
רצ"ב צ'ק ע"ס 40 לפקודת "המרכז לתרבות ולחינוך" עבור 4 חוברות ראשונות.		
חתימה _____		

ספר חדש משמרת חדשה

העוקב אחר המתרחש בתחומי הסיפורת הישראלית החדשה, יגלה לשמחתו כי הולכת ומתהווה לנגד עינינו משמרת ספרותית חדשה, בעלת נפח ומשמעות, הנבדלת כמאפייניה הבולטים מקודמתה (היא המשמרת שעליה נמנים סופרים כדוגמת דוד שחר, א"ב יהושע, עמוס עוז, עמליה כהנא-כרמון, אהרן אפלפלד, יצחק אורפז, יורם קניוק ואחרים; זו שמרדה בשעתה בסופרי "דור הפלמ"ח ובריאליזם החברתי שלהם). המשמרת החדשה אף נבדלת מקבוצת המספרים ה"לוקאליים" (נסים אלוני, יהושע קצו, רות אלמוג, חיים באר, מאיר שלו), שעברה כחוט השני בין הדורות, ללא מרד גלוי לעין. קשה עדיין לאפיין את המשמרת החדשה והמתהווה הזו, שכן סופריה יואב הופמן הוא הבוגר ההבשל ביותר ויהודית קציר היא, כמדומה הצעירה ביותר. עם זאת, מסתמנים ביצירתם של בני המשמרת הזו סממנים משותפים לא מעטים.

כל בני האוונגרד החדש (יואל הופמן, דוד גרוסמן, סביון ליברכט, אורלי קסטל-בלום, יהודית קציר ועוד) כותבים כתיבה, שהיא לכאורה פתוחה ונון-שלאנטית יותר מזו של קודמיהם. בני דורו של א"ב יהושע עדיין עמדו ברובם בסימן ההשראה העגנונית, שחיבה את הסופר לכתיבה אחראית ומהודקת, שבה יש לכתוב את החדש יותר משמעות. הישראלית הוא פרי-עטו של סופר, שאינו שובר את קולמוסו כדי לרבוך כל מלה ומלה וכדי להעמיק את קשת ההשתמעויות עד גבול היכולת. על כל פנים, סימני הקץ והקצו אינם ניכרים בתוצר המוגמר. נותר בכתיבה מרווח גם למקרי, לפרום ולמפורר, לחסר המשמעות ולחסר הסמליות, לאוטוביוגרפי ולאידיוסינקרטי. נראה, שסוף-סוף יכול מנחם פרי לברך על המוגמר ולקצור את פירות המרד נגד האלגורי ובוכות הקונקרטי, שאת דגלו הניף עם ייסוד 'סימן קריאה' לגי כשנות דור.

כותבי הפרוזה הצעירים, ויהודית קציר בתוכם, מרחיבים את הקשת התימטית והטיפולוגית של הספרות העברית במגוון חדש ורענן של נושאים ודמויות, ואף יודעים לחקות סגנונות שונים, ולהעלות חיוך על שפתי הקורא, גם כשהם מספרים על עניינים טראגיים כמלחמה ושואה, עקרה מן הבית ומחיק המשפחה

ושאר חוויות טראומטיות, אישיות וקולקטיביות. זאת הם עושים בעיקר באמצעות הפרספקטיבה הכפולה, הנוצרת אצלם באמצעות נקודת התצפית הילדית או הילדותית-כביכול או התמימה-כביכול, שהיא אחת הטכניקות המרכזיות ביצירתם. מן הבחינה הזו, הללו ממשיכים בטבעיות ובמיומנות את דרכיהם של א"ב יהושע ושל יעקב שבתאי (במיוחד בסיפורי 'הדוד פרץ ממריא'), אך בלא האלגוריות החברתי-פוליטי של הראשון ובלא הגוון המיתולוגי, המרחף מעל הפרטים הטריטוריאליים אצל האחרון.

סוגרים את הים' של יהודית קציר מצטרף לכמה ספרים בספרותנו, המכילים רביעיה של נובלות (כגון 'מומנט מוזיקלי' של קצו). ארבע הנובלות עומדות בקשרי זיקה מורכבים וקונטרפונקטליים, ובחצטרפן הן יוצרות, תמונה רחבה, פוליפונית ופוליכרומית, תמימה להלכה ופסבדו-נאיבית למעשה. כך, למשל, בתיאור ניסיונם הנבזי-הנאיבי של הילדים בני-הדודים בסיפור 'שלאף שטונדה', ניסיון 'נייר לאקמוס' שרק ילד מסוגל להגותו, המאפשר סלקציה של בין-רגע בין ניצולי שואה לבין שאינם ניצולי שואה. התיאור גורם לקורא לפרוץ בצחוק, למרות ההשתמעויות הנוראות שלו. הוא עשוי להעלות על הדעת את תיאורה הפסבדו-נאיבי של הילדה אילנה מאחד משיריו של מאיר ויזלטיר, המקשקשת בעיפרון על תמונות קרוביה שניספו בשואה, בהיעדר הוריה מן הבית, או את דרכו של הילד "קצקן" (מן הספר 'סיפור יוסף' של הופמן) בקליטת השואה וחוקמה על קרוביו ועליו. עירוב של טראגדיה ושל הומור, של אימה ושל תמימות, הוא שנותן לסיפורים הללו את חנינם המיוחד.

בסיפור זה, כמו בסיפורי האחרים של הקובץ, משתלבות דמויות ואשליות בתוך רצף האירועים דמויי-המציאות, ונושאים כחובם מסר "אָרְס פּוּאָטִי" לגבי מהות הכתיבה. סיפורו של מישה, הנהג של המשרד, שעליו חזר כל השנים, בדבר נגינתו לפני מלך יוגוסלביה, מתברר כסיפור בדוי. אך גם לשקר הרב-שנתי הזה יש הנמקה משלו:

מישה האחר, שאכן הפליא בנגינתו את אוזני שומעיו ואת המלך בכללם, נספה בשואה, הוא מכל משפחתו, ורעהו שנותר בחיים מנציח אותו ואת נגינתו הווירטואוזית באמצעות הבדיה, ממש כשם שהספרות גואלת דברים אמיתיים והיפותטיים מן השכחה ומנציחה אותם על דפי הספר. ובקורא גואה מין תערובת מוזרה של סיפוק ושל חלחלה למשמע הפרטים: דווקא הילד הבלתי-רצוי, שאביו ביקש להיפטר ממנו בעודו עובר בכטן אמו, הוא שנותר יחידי מכל משפחתו. אחת הוויריאציות של "אגדת האמן", לימדנו ארנסט קריס בספרו החשוב "אגדה, מיתוס ומאמיה ברמחו של האמן", היא זו של ילד שאמו או אביו ונחוזהו, וחרף הנטישה, ואולי דווקא בגללה, הוא הפך לאמן, המסוגל להקנות לדברים חיי נצח ולהציל את הזמן החולף מאבדן ומשכחה. הביוגרפי, המיתי והבדוי הופכים כאן, כמדומה, למקשה אחת.

דומה שגם בסיפור 'הנעליים של פליני' משמשים יסודות אוטוביו-גרפיים ביסודות בדויים ומוגזמים (לכיוון של הנמכה ואירוניזציה), בעירוב המעורר הנאה ומחשבה. הסיפור עוקב אחר הרהוריה ואירועי חייה של נערה תמימה, שעולמה צר כעולם נמלה, מלצרית במלון, ההופכת לזמן-מה ל"סינדרלה" ולשחקנית זוהר, באמצעות כמאי "צמרת". מאחורי הקלעים של תיאורו יידיש קטן ומתקלף, מתבררת זהותו של המפיק יהושע שפילמן (וכי כיצד ייקרא בנה של שחקנית יידיש בתיאורו נודד?). סיפור הזהוה המדומה מזכיר את סיפורי סאלינגר, שהשפיעו בדרכם גם על יעקב שבתאי. לפנינו טיפוסים אנטי-אינטלקטואליים, הקולטים את המציאות קליטה חלקית ונאיבית, כמו מבעד למסך. אין הם יורדים אומנם לרמתם של "אֶיֶרֶן" אנטי-הרואי, כדוגמת דמותו של גימפל תם, אך בהחלט מזכירים מודלים אחרים מן הפרוזה היהודית האמריקאית, וגיבורי סאלינגר בכללם. הפרק השלישי בסיפור זה מסתיים במסע לחוף הים, לצד רוכל הצמר-גפן המתוק שעל הטיילת, שמעליו תלויים ענני סוכר ורדרדים. לא אחת מזכירים הסיפורים הללו, בהקצפה הסכארינית המדומה שלהם, את הסוכר המוקצף הנמכר על שפת הים. אולם, אין לפנינו, כמובן, אלא קיטש מדומה, המוליך את הקורא שולל ומעכב את קליטת המסר האמיתי, שאינו סנטימנטלי או מתקתק כל עיקר.

גם בסיפור 'דיסניאלי' שולטת צבעוניות של קרקס, כפי שהיא נקלטת בעיניה של ילדה עתירת דמיון, שכל קניית שמלה היא בעיניה חגיגה בלתי נשכחת. גם כאן חוזר מוטיב הנוכל המקסים, המזהיל את החיים ולמעשה משבש

אותם. מיכאל הפנטזיונר, המבקש לכנות כעין דיסנילנד בישראל, עשוי להיות הרקע לקרע בין ההורים. אולם, העניין מחלחל לתודעתה של הבת רק מקץ שנים, כמאוחר, ליד מיטת האם. על סיפור זה קיבלה המחברת את פרס עיתון '77', ובנימוקי הפרס נאמר: "לילה ארוך, העובר על אשה צעירה, היושבת בבית חולים וממתינה לאמה, שתקיץ מן התרדמה שבה היא שרויה לאחר ניתוח קשה, הוא מסגרת הזמן למסע הזיכרות מפוכח ואוהב כאחד אל תוך עולם ילדותה (...). ובמרכז המסע, חיי משפחה שקטים וחדגוניים כלשהם בחיפה של שנות השבעים, ואולי גם בסוף שנות הששים, שלתוכם פולש מפעם לפעם אורח זר, גבר קסום שובה-לב, המביא לבסוף להתפוררותם. 'דיסניאלי' נכתב מתוך שליטה מעוררת השתאות בחוקיה של הנובלה, ביכולת סיפורית רגישה ובוגרת ובלשון חסכנית ומדויקת". עוד קבעו השופטים, כי יצירת ביכורים זו עשויה להעמיד את יהודית קציר בשורה הראשונה של כותבי הפרוזה הצעירים, וכי היא תעורר בוודאי בקרב הקוראים ציפייה דרוכה לקראת המשך כתיבתה של יהודית קציר.

יהודית קציר:
סוגרים את הים;
הוצאת הקיבוץ
המאוחד, ספרי
סימן קריאה,
הספריה החדשה;
עורך: מנחם פרי;
תש"ן; 153 עמ'

התחל מעכשיו את ספרייתך לאסופות שירה עכשווית!

הליקון מגיש שירה בת זמננו
סביב נושא מרכזי אחד.
אנתולוגיה 1: אהבה

- עורכים:** אמיר אור, אירית סלע
- משתתפים:** אהד ■ מירון ח. איזקסון ■ מאיה בז'רנו ■ רות בלומרט ■ קורין בן טולילה ■ מירי בן שמחון ■ יעקב בסר ■ סמואל בקט ■ גטי ברגר ■ אורי ברנשטיין ■ דב גיל ■ משה גנן ■ רחל דורבן-קרוסר ■ רמי דיצני ■ ריקי דסקל ■ מחמוד דרויש ■ אמירה הס ■ זנגניב הרברט ■ חדוה הרכבי ■ דוד וינפלד ■ שלמה טנאי ■ מיה לוי-רון ■ ויקי לפלמן ■ איל מגד ■ סבינה מסג ■ צבי מרמלשטיין ■ תמר משמר ■ אני משעול ■ רות נצר ■ רוני סומק ■ אריה סיון ■ רחל עוזיאל-פרחי ■ חני עמית-כוכבי ■ צבי עצמון ■ פאסובאיה ■ עודד פלד ■ ניוא קבאני ■ זאב רבינא ■ דוד שולמן ■ שז ■ אילן שיינפלד ■ צרויה שלו ■ ענת שניאור ■ מירי שרף.
- ניתן להשיג בחנויות הספרים המובחרות.

חקר עגנון: לקט, שכחה ופאה

דפרו הראשון של גרשון שקד על יצירת עגנון, "אמנות הסיפור של עגנון", נכתב וראה אור לפני שני עשורים, כמעט, ועיקר עניינו בעיון טקסטואלי בדרכי העיצוב הספרותיים של יצירת עגנון בכללותה, בכמה מגילוייה הספרותיים, ובכמה יצירות בודדות, חשובות יותר וחשובות פחות. ספרו החדש, שראה אור בימים אלה, אמור להיות המשך לספר הראשון, אם כי יש בו גם "הפלגות אל מעבר לו", כטענת המחבר בהקדמתו. אלא שהשנים הרבות שעברו מאז הופיע הספר הראשון נתנו ללא ספק אותות ברורים מאוד בדרך תפיסתו של המחבר את היצירה הספרותית ככלל, ואת יצירתו של עגנון בפרט.

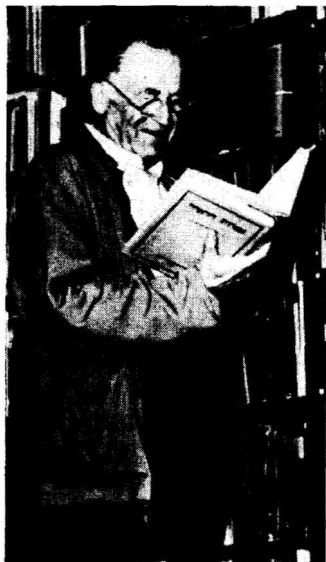
עיקר המסות המכונסות בספר החדש של שקד הוא בתפיסה קונטקסטואלית של היצירה הספרותית, ואילו התפיסה הטקסטואלית, המאפיינת את ספרו הראשון, נדחקה אל שולי המסות. אפשר שיש בכך, אכן, ביטוי לשוני בדרך חשיבתו המחקרית של המחבר, אך אפשר גם שיש בכך גם ביטוי לצורך אימננטי, הנובע מהמצב הקיים בחקר יצירתו של עגנון.

כבר נודמן לי לומר, שלפי המצאי שבפירסומי המחקר העכשווי ביצירת עגנון, נראה שחקר הטקסט של עגנון במשמעות הכוללת של הדברים, קרוב מאוד למיצוי גמור. אנו עדים לפירסום חוזר של מחקרים ישנים, לעיתים מורחבים ומעודכנים מעט, לעיונים נוספים בסיפור זה או אחר, לעיתים עם הצעת פירוש חדש, או גילוי מקור נוסף. מצוי גם עיסוק רב בסגנונו של עגנון ובדרכי ההבעה הלשונית שלו, בעיקר בפרטי הצורות והתופעות הלשוניות וכיוצא באלה.

נראה שאין עדיין ראייה חדשה ומרחיקת לכת, תפיסה כוללת חדשנית של יצירת עגנון, ראייה שיש בה כדי להציג אותה באור חדש, להראות בה צד חדש, או פנים אחרות, ולרענן את המחקר בו, שעיקר עניינו בינתיים הוא בלקט, שיכחה ופאה.

שקד איננו מציע מבט חדש, כוללני

על יצירתו של עגנון, אבל גם אינו טוחן מים. הוא מציע נקודות ראות חדשות ופירושים חדשים ליצירות שהוא עוסק בהן. חדשות, לאו דווקא חדשניות, שכן דרכי העיון שהוא נוקט, כבר היו והינן מקובלות בחקר יצירת עגנון, בחלקן גם בידי שקד עצמו. גם הגישה הקונטקסטואלית כשלעצמה אינה חדשנית במיוחד, אם כי לא היתה רווחת יתר-על-המידה בשנים האחרונות. ספק רב בעיני, אם כן, אם יש צידוק לכותרת הספר, העגנונית כל-כך, המשמעותית כל-כך, "פנים אחרות".

הגישה הקונטקסטואלית אינה דוחה את העיסוק בטקסט, אדרבא, היא נשענת ומתבססת עליו, ובלעדיו אין לה קיום, אלא שאין היא רואה בחקר הטקסט תכלית לעצמה, אלא רק אמצעי, שעשוי בהחלט להיות יעיל מאוד להבנה כוללת יותר, על הרוב גם חוץ ספרותית, של הטקסט. התבניות הספרותיות כשלעצמן, בדרך-כלל, אין בהן עניין רב אם אין הן מסבירות משהו חשוב מעבר לעצמן. בספרו הראשון מבליט שקד דווקא את הצד התבניתי והצורני שבטקסט של יצירת עגנון, ובכך שצד זה היה אצלו לעיקר, בעוד שקודמיו עסקו בו רק אגב-אורחא, ראה שקד את "הפנים האחרות" שהצדיק את ספרו.

בספרו החדש עוסק שקד בצד התבניתי והצורני במיוחד רק במסתו "אחדות ופיצול", על מבנה הרומן "הכנסת כלה". ככל קודמיו בחקר יצירה זו, מתמודד שקד עם בעיית אחדותו האמנותית של הרומן, הבנוי סיפורים רבים, הקשורים במסגרת ובציר מקשר, ברמותו של ר' יודיל. שקד מראה גם אחדות תימטית ומוטיבית, ותבנית כוללת של הרומן כולו. עם זאת, הוא מצביע גם על חומרי תשתית, הבונים את אחדותו של הרומן, וגם על קישורים היסטוריים וחברתיים, אבל אלה, לשיטתו מספרו הראשון, מצויים רק במישור השני של מסתו.

המסה הראשונה בספר, עומדת על זיקותיו הבין-טקסטואליות של הסיפור "עגונות". דומני שאין הוא מציע כאן פשר חדש לסיפור זה, שכבר זכה להיות נחקר ומפורש שוב ושוב, אך הוא מראה היטב את מקומם של חומרי התשתית במארג העדין של הסיפור, על המשמעויות האפשריות שלו.

בשתי מסות נוספות ניגש שקד ליצירת עגנון מנקודת-ראות חברתית והיסטורית. גם הרקע התקופתי של זמן חיבורה של היצירה, גם המודל החברתי המקבל ביטוי בעלילה עצמה הם נושאי מחקרו של שקד. אלה הם, כמובן, הוא "חוץ ספרותי", לאמור, המסר החברתי וההיסטורי הצפון בהם. במסה "החלום והסלע" בודק שקד את ההשתמעות החברתית וההיסטורית כפי שהיא עולה מעלילותיהם של כמה מהרומנים של עגנון, בהקבלה לסיפורי המשנה שכל אחד מהרומנים אלה משופע בהם, כידוע, במידה רבה מאוד. במסה "מי יודע יום מחר" עומד שקד על המסרים החברתיים שבסיפור "כיסוי הדם".

עוד שתי מסות בוחנות את הסיפורים "שבועת אמונים" ו"מזל דגים" מנקודת ראות פסיכולוגית, ואף מציעות פשר פסיכולוגי לסיפורים אלה. כרבים אחרים, דוחה שקד את הפשר האליגורי שנוטים ליחס ל"שבועת אמונים", ומטעים היטב את חשיבותו רבת המשמעויות של הסיפור עצמו. בטכניקה הקרובה לזו של הסטרוקטוראליזם חותר שקד אל מבנה העומק של היצירה, ומראה בה היגדים ומשמעויות פסיכולוגיות, אך במפורש גם היסטוריות וחברתיות, כולן "חוץ-ספרותיות". כך גם במסתו על "מזל דגים".

אין בכך חידוש מהותי, אין אלה "פנים אחרות" בחקר יצירת עגנון, או כל יוצר אחר. ההנחה שלכל יצירת אמנות יש, בדיעבד, היגד כלשהו, חוץ-ספרותי במהותו, לכנות "אור חוזר".

ויש לחתור אליו ולחשוף אותו באמצעים ספרותיים, טקסטואליים, מקובלת כמדומה היום על הכל. אפשר להניח עוד, שלהרבה יצירות עשויים להיות היגדים אחרים, מה שמאפשר פרשנות שונה של חוקרים, מבקרים וקוראים שונים לאותו סיפור עצמו. למעשה, חשיפת ההיגד הסמוי או הגלוי שביצירת האמנות, לאמור, הפרשנות, הצעת האינטרפרטציה לכל יצירה בנפרד, וכן בהכללות קבוצתיות, סגנוניות, תקופתיות וכיוצא בהן, הוא עיקר תפקידו של המחקר האמנותי, של הביקורת, ובו עיקר ההנאה של כל קורא (או צופה, מאזין וכו'). שקד אכן מציע פשר חדש, מאיר את יצירותיו של עגנון בהארה נוספת, מראה אפשרויות חדשות לעיון בהן. אבל פריצת דרך להבנה אחרת, חדשנית, של יצירת עגנון אין כאן, עדיין.

יוצאת מכלל זה המסה האחרונה המכונסת בספר, העוסקת בדרכי המחזותן של יצירות עגנון להצגה על הבמה, ואופן הצגתן. אין כאן, כמובן, מבט חדש על יצירת עגנון כשלעצמה, אבל העיון המשווה מעלה כמה וכמה בעיות מעניינות ביותר, לא רק בדרך המעבר ממדיום אחד למשנהו, אלא גם ביצירת עגנון עצמה. שקד אכן עוסק בבעיות הכרוכות במעבר ממדיום למדיום, בוחן אותן לפי ההצגות המבוססות על יצירותיו של עגנון, ומראה, שתוך-כדי התמודדותה של הדרמה עם הרומן או הסיפור, נחשפות גם משמעויות ותבניות חשובות בטקסט של עגנון. גם התקבלותה של הדרמה שעל-פי יצירת עגנון נבחנת בהקבלה להתקבלותה של היצירה העגנונית עצמה. אפשר להניח, אולי, שניתן להבין גם את התקבלותה של היצירה העגנונית עצמה, תוך התבוננות משווה בדרך התקבלותה של הדרמה העגנונית. כן מבליטה הדרמה העגנונית במידה רבה מאוד את בעיית הלשון של עגנון וסגנונו. מסה זו מראה דרך חדשה, מרתקת, להתבוננות משווה, בין-תחומית, ביצירת עגנון.

ראוי להוסיף, שמבחינה כמותית אין ספר זה שלפנינו רב במיוחד, שכן שבע מסות במשך כעשרים שנה אינן יכול רב. יצירת עגנון אינה מעסיקה לאחרונה את שקד, ככל הנראה, וזאת גם אם ניקח בחשבון את המונוגרפיה החשובה על עגנון שבספרו הגדול של שקד "הסיפורת העברית", ומסות אלה הן בבחינת לקט, שכחה ופאה. חבל שלא נכללה בספר זה גם המסה "היער והעצים" (האוניברסיטה 25, אביב 1981), שאם-כי אינה עוסקת במישורין ביצירת עגנון, הריה עוסקת במקומו של עגנון בסיפורת העברית, ובהשפעתו על המספרים הישראליים, ומאירה את יצירת עגנון כשלעצמה במה שאפשר אולי לכנות "אור חוזר".

מלים ישנות טעונות חומר-נפץ

בראשית שנות ה-60 למדתי כשש שנים אצל פרופ' גרשם שלום, שעמד בראש החוג לקבלה ולפילוסופיה יהודית באוניברסיטה העברית בירושלים. באותה תקופה היה שמו ידוע ונערץ בקרב חוג לא רחב אך בעל איכות חד-פעמית, היסטורית, של ירושלמים, אנשי אקדמיה וספרות, ובקרב מעט משכילים בארץ ובעולם. הגדיר אותו אז, כמעט בדיחות-דעת, תלמידו יוסף בן-שלמה: "שולם גאון עולם!"

ואולם — בין התרבות העברית, בעיקר התל-אביבית, מן הדור של אלתרמן, שלונסקי, והצעירים יותר, כגון ס. יזהר ובני-דורו — לבין גרשם שלום — היה קיים נתק כמעט גמור. לא הכירו את שמו ולא ידעו את משנתו של הייקה מירושלים. לא השפיעו, דומה שהחלו שומעים עליו בעיקר בעקבות הפולמוסים החד-צדדיים שניהל נגדו פרופ' ברוך קורצווייל, מעת שהופיע ספרו הגדול של שלום על "שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו".

כאשר הבאתי ב-1970 ל"ספריית אפקים" שבהוצאת "עם עובד" את כתב-היד העברי של ספרי "אין שאננים בציון", ובו ראיון רחב-יריעה ולא בלתי חשוב, שערכת באותה שנה עם גרשם שלום, אמר לי העורך, בין שאר הסיבות לסירוב להדפיס את הספר, כי "שלום אינו מתמודד עם השאלות שהיצגת בפניו..." (על הראיון עם רטוש אמר שאינו שווה את הנייר שעליו הוא כתוב). היו צריכות לחלוף 16 שנים עד אשר מקורו העברי של "אין שאננים בציון", שנדפס ב-1974 בתרגום אנגלי, נתקבל על ידי אותו עורך, ויצא לאור ב"ספריית אפקים".

אכן, גרשם שלום, בייחוד לאחר מותו, הפך לדמות מדוברת גם בחוגי התרבות התל-אביבית. יורם ברונובסקי "גילה" אותו, הוא לפחות קרא בו, אך גם אנשים שלא קראו מלה מדבריו, או שלוקים בתסביכי גמדות לנוכח גדולתו (הנפרשת והולכת ביתר-שאת עם מפעל כינוס כל כתביו בעברית בידי אברהם שפירא) — החלו לעסוק בדימוניזאציה של גרשם שלום — על רקע רכילותי, אף ללא הלהט האידיאלי שהיה בהתקפותיו המיוסרות של קורצווייל עליו.

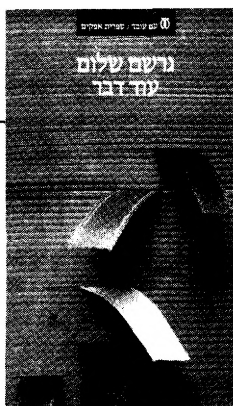
למי שאינו בקיא בעולמו של שלום, הן מצד מחקריו והן מצד השקפותיו, לא מוצע להתחיל את הקריאה דווקא בספר האחרון "עוד דבר", אלא להקדים ולקרוא את חלקו הראשון, "דברים בגו", וכן את המהדורה החדשה של "שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו". "עוד דבר" הוא מבחינות מסוימות ספר קצת אוטורי, שנקבצו בו פרקים רבים, מהם קטעים קצרים, שנכתבו, נדפסו או הוכנו להוצאה בידי שלום בהזדמנויות שונות, בתקופות שונות, ועל נושאים רבים שכולם קשורים כמובן בייחודו של האיש. גרשם שלום אכן היה אחד הגאונים שקמו לעם היהודי, ועקבות מפעלו, שחולל מיפנה בהבנת עברנו, עתידים ודאי להשפיע גם על התייחסות הדורות הבאים ליהדותם.

ב-26.12.1926 שלח גרשם שלום מכתב בגרמנית לפילוסוף היהודי-גרמני פראנץ רוזנצווייג על אודות השפה העברית. כותרתו, בכרך "עוד דבר", היא "הצהרת אמונים לשפה שלנו":

"הארץ היא הר געש. היא מאכסנת את השפה. מרבים לדבר פה על הרבה דברים העשויים להכשיל אותנו. מרבים במיוחד לדבר כיום על הערבים. אבל סכנה אחרת, חמורה יותר מן העם הערבי, מאיימת עלינו, סכנה שהמשימה הציונית העלתה אותה בהכרח. מה תהיה התוצאה של "עיקשו" העברית? האם לא תפער את פיה התהום של השפה הקדושה, אשר שיקענו אותה בקרב ילדינו? אכן, האנשים פה אינם יודעים את משמעות מעשיהם. סבורים הם שהפכו את העברית לשפה חילונית. שחילצו מתוכה את העוקץ האפוקליפטי. אבל זאת איננה האמת. חילון של שפה אינו אלא דיבור בעלמא, מליצה בלבד. אי-אפשר, למעשה, לרוקן את המלים המלאות עד להתפוצץ, אלא במחיר הפקרת השפה עצמה. אכן

ה"יולאפיק" הזה, שפת-הרפאים שאנו דוברים בה פה ברחוב, מייצגת בדיוק את אותו עולם לשוני נעדר-הבעות שרק הוא ניתן אולי ל"חילון". אבל אם נמסור לילדינו את השפה שנמסרה לנו, אם אנחנו, דור המעבר, נחיה בקרבם את שפת הספרים הישנה על-מנת שתתגלה להם מחדש — האם לא תתפרץ באחד הימים העוצמה הדתית הכמוסה בה, נגד דובריה? ומה דמות תהיה לדור שכלפיו תופנה ההתבטאות שלה? הרי בשפה הזאת אנו חיים כמו על-פי תהום, וכמעט כולנו מהלכים בכיטחון, כמו עיוורים. האם לא קיים החשש, שאנחנו או הבאים אחרינו נתרדרד לתוכה, כאשר תיפקנה העיניים? "כל מלה שלא נוצרה סתם ככה מחדש, אלא נלקחה מן האוצר ה"ישן והטוב", מלאה עד גדותיה בחומר-נפץ. דור שירש את הפורייה שבכל המסורות הקדושות שלנו, את שפתנו, אינו יכול — אף אם ירצה בכך אלף מונים — לחיות ללא מסורת. ברגע שבו השפה, תלבש שוב צורה — אז תתייצב לפני עמנו מחדש המסורת הקדושה, כמופת מכריע. והעם חייב יהיה לבחור באחת מן השתיים: להיכנע לה, או להתדרדר לאובדנו. אלוהים לא ייוותר אילם בשפה שבה השביעו אותו אלפי פעמים לשוב ולחזור אל חייו. המהפכה בשפה שקולו נשמע מתוכה, שאין למנוע אותה — הרי זה הנושא היחיד שלא מדובר בו כאן בארץ. משום שמחדשי השפה העברית לא האמינו ביום-הדין, שאותו הועידו לנו כמעשיהם. הלוואי וקלות הדעת שהנחתה אותנו לדרך האפוקליפטית הזאת, לא תגרום לאובדנו." (שם. עמ' 59-60. תרגום אברהם הוס).

מכתב מלפני יותר מששים שנה, על רקע שוב עברי קטן, זמן רב בטרם הפכה ישראל למרכז הגדול ביותר של דוברי עברית שנתקיים אי-פעם בתולדות עמנו. מכתב לפילוסוף יהודי חולה שיתוק, שכתוצאה ממנו

ניטל ממנו כוח הדיבור, שלא ביקר בארץ והיה רחוק מן הבעיות של הדור העברי הצעיר הגדל בה, משפתו ומתרבותו. ועם זאת, מה מדהים הוא תוכנו:

מצד אחד, האם לנוכח מה שנראה כהיחלשות תרבותה העברית-חילונית של תנועת-העבודה ותנועת התחייה הציונית בכללה — החל אלוהים לדבר, מתוך העברית, אל נציגיו השונים עלי אדמתנו, מהבאבא-ברוך, דרך גאולה כהן וגוש אמונים, דרך התחזקותה הפוליטית של חרדיות שאין לה שיח ושיג עם התרבות העברית, ועד לחסידי כהנא ולמחדשי בית המקדש? — האם אלה והדומים בית להם, אשר רוממות אל בגרונם — הם משרי הדרך האפוקליפטית אשר, חס-שלום, תביא לאובדנו? מצד שני עולה השאלה אם רצה או אם הצליח שלום להבין את התפתחותה של הספרות העברית ושל התרבות העברית מעבר לעגנון, "אחרון הקלסקאים העבריים" כפי שהוא מכנה אותו במסתו האנגלית שנתפרסמה ב"קומנטרי" בשנת 1967, ("משא" 1970. "עוד דבר", עמ' 341 ואלך, תרגום מרים ברנשטיין). מסה שהיתה בגורמים שהביאו, תקופה לא ארוכה לאחר מכן, לזכיית עגנון בפרס נובל. בעולמו הרוחני של גרשם שלום, שלא היה בן הארץ, ניתן משקל רב יותר לעברית הספרותית שבה נכתבו מאות ספרים חשובים במשך אלפי שנים — על פני העברית המדוברת שבה החלו דוברים מליוני אנשים במשך כמה עשרות שנים בלבד, בהם גם כמה עשרות סופרים שביצירתם משקל העברית החיה, החילונית — רב לאין שיעור ממשקלן ההיסטורי והרוחני של אלפי שנות יצירה עברית שקדמו להם.

האם התרבות והספרות העברית שלנו הן רק קליפה דקה, שיום אחד יבקע אותה השד, או יגאל אותה המלאך האפוקליפטי? — מדוע בשפה ובספרות אחרות הבסיס התרבותי והלשוני הוא נורמלי, חילוני, ואצלנו מלה שאינה חדשה צריכה להיחשב כפצצה-חיה ישנה? ימים ודורות יגידו. אך אוי לנו אם כל תקופת תחייתנו הלאומית והתרבותית תהא בדורות הבאים אך חומר למחקר שייעשה, אם בכלל, בידי יהודי-עתידי שיחזרו כולם להיות דתיים. אני, כיהודי-חילוני אדוק, שהעברית היא ביתו הרוחני היחיד עלי-אדמות — מסרב להאמין בכך. ■

רוני סומק

בעיטת הבוץ של הכבשים

בְּגֵלָל הַגֶּשֶׁם נִדְחָה מִשְׁחַק הַפְּדוּרָגֶל שֶׁל מַכְפֵּי טַמְרָה.
עַל מְדְרוֹנוֹת הַהָרִים שֶׁבְּדָרֶךְ תַּחְרָה נִקְלְעוּ צְמֹת מִבֶּץ
וּמִגִּפְי יֵלְדָה אֶחַת בּוֹטְסוֹ שֶׁבִּיל צֶמֶר
לְכַבְשִׁים.

אִם רַק הִיָּה בְּפִיהָ תְּלִיל רוּעִים
וּבְצִינָהּ צִעִיף שְׁחֹר מִשִּׁיר שֶׁל לֹרְקָה
הַיִּיחִי מִתְעַלֵּם מִבְּעִיטַת הַבֶּץ שֶׁל הַכְּבָשִׁים
בֵּין קוֹרוֹת
אֶהְבְּתִי אֵלֶיהָ.

הציון

ביקורת ספרים

שירה

גרשם שלום:
עוד דבר:
פרקי מורשה
ותחיה (ב);
כינס וערך:
אברהם שפירא;
ספרית אפקים,
הוצאת עם עובד,
תל-אביב; 1989;
528 עמ'.

חוויות ביירות הנצורה

השם "זכר לשכחה" ניתן ליצירתו של מחמוד דרויש לאחר שנתפרסמה לראשונה ב"אל-כרמל" בשנת 1986, במדור "קורות יום", בשם שהפך לכותרת המשנה: "הזמן: ביירות. המקום: אוגוסט". שמה החדש של היצירה מבטא אומנם את אחת החוויות המרכזיות שבה: חוויתו של הפלסטיני הנחבץ לשכוח את גורלו וזהותו שעה שתנאי חייו האומללים כופים עליו לזכור בכל רגע מחייו, חוויית מאבקו לשמר את זכר המולדת האבודה נוכח הלחץ המתמיד לשכוח את "זהות הרוצח" ולהכיר בזכותו לתבוע את "אי-קיומו" של הפלסטיני. אין ספק כי כל פרשת הפלישה הישראלית ללבנון בשנת 1982, שהיא הרקע והעילה של יצירה זו, מקופלת, מבחינתו של הסופר, במאבקו זה של הפלסטיני שלא לשכוח: "מדוע, אם כן, נתבעים אלה, שגלי השכחה הטילים בחופי ביירות, לצאת מכלל טבע האדם? למה נדרשת מהם מידה כזאת של שכחה? ומי יכול להרכיב להם זכרון חדש, שאין בו תוכן לבד מצילם השבור של חיים רחוקים... האם נותרה להם עוד שכחה שישכחו? ומי יסייע להם במלאכת השכחה תחת הדיכוי הזה, שאינו חדל להזכיר להם את ניכורם מהמקום ומהחברה?"

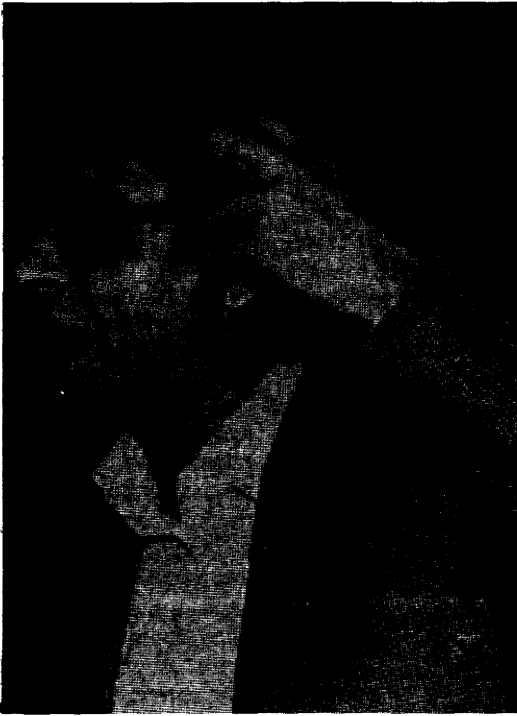
אך בבחירת השם הזה, "זכר לשכחה", נתנה העדפה ברורה לתוכנה הפוליטי של היצירה. פרסומה הראשון במדור "קורות יום" הלם יותר את התפישה האמנותית המונחת ביסודה. כי אומנם פרשת היצירה קורות יום סמלי אחד, יום ללא תאריך, מימי מצור ביירות שבמהלכו עובר המספר, כמו יוליסס של ג'ויס או אולי יו, תחנות מספר, שבכל אחת מהן הוא מתנסה במבחן המעלה חוויות וזכרונות מתקופות חייו השונות. ראשיתו של היום ביקיצת בוקר הטרודה בשאריות חלום אודות הקשר למולדת ותשוקה לקפה הבוקר על ריחותיו המעלים לא רק פרק חיים אלא אורח חיים, תשוקה שבינה לבין סיפוקה עומדת ההפגזה הבלתי-פוסקת של העיר הנצורה. סופו של היום בשעת לילה מאוחרת ועייפות המבקשת את מנוחת השינה. עם בוא השינה "לצלילי שלישית הקטל ההרמוני: המטוסים, הספינות, התותחים" חוזר חלום יקיצת הבוקר.

האומנם מהווה היצירה "בחינה עצמית לאומית וספרותית" או

"חיפוש אחר דרך חדשה שקצרה ידה של השירה לבטא אותה" כפי שסבור המתרגם ("אחרית דבר", ע' 163)? דומה כי הערכה זו מבקשת להעניק ליצירה יותר ואולי פחות ממה שיש בה וממה שהתכוונה להיות: ביטוי לחוויה טראומטית של מי שהיה נתון במצור ביירות תוך ידיעה כי כל ההרס והסבל שנגרמו למטרופולין הענק על המוני תושביו לא באו אלא כדי לחסל את יישות עמו. משום כך נקלע הוא לסכך של רגשות סותרים קשים מנשוא. הוא מרגיש כי נושא הוא, כבן לעמו, באחריות מסוימת לכל המתרחש, ולכן חובה עליו להתנצל ולבקש סליחה על האסון שהמיט בדרך זו על העיר שבה אהב ושהפך כרבות השנים אחד מקווי דמותה. בריבזמן הוא חש תסכול איום נוכח הידיעה כי האסון הוזמן על ידי חלק מתושבי העיר והתקבל בתחילתו בהתלהבות על ידם, בתקווה להיפטר מנוכחותו המעיקה. אך לא פחות מכאיבה ומביכה העובדה כי האירוגנים הפלסטינים לא ידעו לשמור על טוהר המהפיכה שלשמה קמו.

רגש אחד, הכולט בהיעדרו מסכך הרגשות הקשים הסוערים בקרבו, הוא רגש השנאה. נוכח התופעה המוזרה שכל המבקשים את נפשו מצפים כי לא יחדל לאהוב אותם אין הוא מוצא אלא ללגלג, להתחמק ממתן תשובה ואף להתנצל על שאינו יכול להעניק רגש חם יותר. אף גילויי שנאה מפורשים מתקבלים על ידיו בסלחנות לגלגנית של מי שיודע כי הגורל נע במסלולים שאין לפרט כל שליטה עליהם. כאחד הדיאלוגים המרובים מגיב המספר על שנאתה של אשה נוצריה, ילידת מצרים, שאינה מסתירה את רגשותיה. כשבעלה, איש ספרות ידוע, מגיב בחרון אין-אונים על גיחות מטוסים המורטות את עצביו, מטיחה היא בו "בלי שום בושה בנוכחותי": "עזוב אותם! הם רוצים להכות שיכו. מה זה עניינך?... הם רוצים להכות בפלסטינים". "בתוך תוכה, מסביר המספר, היא שמחה על השירותים שנותנים הישראלים חנים אין-כסף לגיבור חלומותיה היחיד, בשיר ג'ומייל". אך עם זאת מציין הוא: "למרות הכל לא היתה בי כל איבה כלפיה. רק תחושת רחמים על כבדת הדרך הנואלת שכבר עשתה בסלידתה מן האחר".

גם יחסו למאבק המזויין נראה לרגעים בלתי-מוגדר. אין ספק כי המספר מכיר בערכו המחולט של הנשק: "הנשק, הנשק, המטרקוטנו ממנו היא התפרקונו מאמצעי הקיום שלנו". אך עם זאת, בבקרו של אותו יום, מהרהר הוא באקדח שניתן לו במתנה, עם קופסת כדורים "שהחבאתי לפני שנתיים איני יודע היכן, מחשש למעשה שטות, מחשש לרתחה לידותית, מחשש לכדור תועה". אך ספקות

מחמוד דרויש

המהפיכה היא המסר המרכזי של התנועה הלאומית הפלסטינית מאז קם ארגון "פתח". אך חודה של המהפיכה מכון ראשית כל נגד מי שהפקירו את העם הפלסטיני לגורלו ומוסיפים לכפות עליו חיי השפלה וסבל ללא תקווה. את חשבונו הנוקב עם אלה עושה דרויש ללא התאפקות כלשהי, כי הלא אלה הם שקראו לפלסטינים, אבותיהם של הלוחמים היום, "לפנות את שטחי המולדת מן האזרחים כדי לאפשר לצבאות הסדירים את טיהור אדמת הערבים וכבודם מן הקלון והטומאה". זהו החטא הקדמון שאיש זולת נושאי המהפיכה הפלסטינית אינו מטיח בפניהם. אך החטא אינו נעצר בזה. במרירות שאין לה שיעור מוסף דרויש להטיח: אלה שכפו על הפלסטיני לנטוש את אדמתו ללא קרב מוסיפים לכפות עליו או על בניו "לקבל את שלילת זכויותיו... עליו ללקות בשחפת כדי שלא ישכח כי יש לו ריאות. עליו לישון תחת כיפת השמים כדי שלא ישכח כי יש לו שמים אחרים. עליו לעבוד כמישר כדי שלא ישכח כי יש לו משימה לאומית. כמו כן נאסר עליו להתאזרח כדי שלא ישכח את פלסטין. בקיצור — עליו להיות גר בשערי אחיו הערבי, כי לשחרור נועד". זוהי, בתמצית, הטרגדיה המלווה את הפליטים הפלסטינים מאז נאלצו להגר.

אבל מי שנקלע לגיא ההריגה שהיא ביירות אינו מוכן עוד להעלים עין מפשעים, גם כשהם נעשים בשם המהפיכה; ומהפיכה, כידוע, אוכלת לא אחת את בניה. בהתייחסו אל "הדיאלוג בין פלגי האומה", הלא הוא הויכוח בין הארגונים הפלסטינים השונים על דרכי הגשמת המהפיכה, הוא שם בפיו של אחד, סמיי, שיצא מן הכלא הישראלי והצטרף אל מחוללי

אלה אינם מקטינים את הערצתו ללוחמים, המתגלה ברגעים שונים במהלך היום. בפרקים מסוימים עולה מתוך כתיבתו של דרויש מעין הד לשירתם של משוררי המאבק הפלסטיני בתקופה שקדמה להקמת מדינת-ישראל, כמו אבר-סלמה ואבראהים טוקאן, שירת הערצה ללוחמים האוחזים בנשק. דומה כי את עוצמת הערצתו להם ביקש המשורר לבטא בשיר שהוא מעין תחרות — תחרות מתוך הערצה — לשירו המפורסם של אבראהים טוקאן "אל-פידאי", שעד-כה לא ניסה שום משורר פלסטיני את כוחו ביחס אליו. טוקאן הוא זה שהעלה את דמות הלוחם הבודד אל מיתוס המאבק הלאומי הפלסטיני בתקופה שקדמה לתבוסת 1948. דרויש בשירו מעניק ללוחמים כולם את תואר הכבוד של "פידאיון" הנושאים את בשורת המהפיכה, הלא היא מלחמתו של הפלסטיני נגד השכחה. מיקומו של השיר בספר משמעותי ביותר. הוא בא לאחר תיאור לגלגני של יומרותיו של בגין, השואבות את השראתן מחזיונות שוא היסטוריים בדבר חירויות הברית הישנה בין ישראל ולבנון. בתיאור זה נראה בגין כמי שמבקש ללבוש את דמותו של שלמה המלך הכורת ברית עם חירם מלך צור הלא הוא בשיר ג'ומייל, "מלך אל-אשרפיה". אל מול חזיון תעתועים זה, בו מתגלה בגין כמי שאינו מסוגל ללמוד את "לקח נפילת הממלכה...מקפיא את ההיסטוריה ברגע זה ואינו מגיע אל חורבן בית המקדש", מציב דרויש, במלים השואבות השראתן משירו של טוקאן, את עוצמתם של ה"פידאיון" אשר "שמי הם מבצרים / צילם מבקע סלע / אחד ויחיד שירם / ניצחון / או ניצחון / ומהם אמונה נסובה / והיא המהפיכה / והיא מהפיכה".

המהפיכה, את דברי הביקורת הקשים: דיאלוג זה "לא הביא בעקבותיו שום תוצאה מלבד מעשי רצח". יתר-על-כן: השחיתות מגיעה עד-כדי-כך, "שאפילו אם יצליח אחד הדוברים בשם החירות לפוצץ בניין על יושביו כדי לחסל חשבון עם חבר באחד הארגונים, לא יאכזר את מקומו בהנהגה ואת זכותו לייצג בה משטר ערבי כלשהו ייצוג קולני". כך מתברר כי גם המהפיכה אינה מצליחה להשתחרר מן הלפיתה האכזרית שלופתים אותה המשטרים הערביים באמצעות מנהיגים סוכנים. במצב זה אין המהפיכה עצמה נקיה מזה שאינה מסוגלת להתמודד עם התופעות הללו: "ואולי ראוייה המהפיכה שיעמידה לדין על שהיתה מחוסרת, ועדיין היא מחוסרת, מורשת העמדתם לדין של חברי ההנהגה על פעשיהם הזועקים". ששם של האידיאלי-סטים שנענשו בבתי הכלא הישראליים ועברו אל שורות המהפיכה, משמיע דרוש את מחאתו על כך ש"כמה נציגים של שירותי-ביטחון זרים מטפסים כסולם ההנהגה בטענה של שמירת "האזיון", המתכבט בקשרי המהפיכה עם מדינות אחרות". אי-אפשר שלא לזכור שדרושי עצמו יצא מבית-הכלא הישראלי ועבר לתרום תרומתו למהפיכה. נסינו בוודאי מדבר מברנו של סמיר, המשמיע דברי ביקורת מרים אלה. יתכן כי כל אלה תורמים לאותה חולשה החוסמת את תקוות הניצחון. כי כל אשר מבקשים הלוחמים הפלסטינים להשיג במלחמה נואשת זו הוא להישרד: "מה שחשוב כעת הוא שנישרד.

הישרדותנו היא ניצחוננו", אומר המספר כשהוא מסביר מדוע אינו כותב שירה ומצמצם את תפקידו לכך שהוא קורא לאנשים להחזיק מעמד. במלחמה שכל הצפוי ממנה הוא להישרד, אין מקום לשירה, שעל-פי סיבה חייבת להעניק תוחלת. יתכן אומנם כי לאחרונה השתנתה התפישה ביחס לתפקיד של השירה. אבל הפתחות זו, על-פי הרגשתו של המספר, טרם הושלמה. הרוך הנוול, השירה החדשה, טרם זכתה לתנאים שיאפשרו לה להבשיל. לכן השירה הערבית ברגע זה כולה מסורתית במובן זה שהיא נתפשת כפרשנות למתרחש, כמתארת את המתרחש וכמעוררת את הלוחמים בקרב. אך נוכח קרב מעין זה המתחולל בכיירות, קצרה גם ידה של השירה המסורתית. זוהי מלחמה שבה הפכה רוח הרפאים מדי-יאסין מקורבן לגיבור. לפיכך ראוי לה לשירה המסורתית "לדעת האלם" לעת כזאת, ותפקידו של המשורר אינו יותר מאשר "להיות עם האזרחים ועם הלוחמים". רק לאחר שירום הקרב ויתחיל עידן חדש יוכל המשורר לשוב לכתוב שירים.

אם לשפוט על-פי שיריו של דרויש מן התקופה שלאחר מצור ביירות, הרי שהוא מצא מאז את השפה המתאימה לכתוב בה את שיריו. ניתן גם להבחין במוטיבים הנוכחים ב"זכר לשכחה", והמקבלים ביטוי מלא יותר בשירתו המאוחרת. מכאן שיצירה זו עשויה באמת לשמש מקור להבנת מוטיבים בשירתו המאוחרת של דרויש. אך יותר מכל מעיקה עליו השאלה המוסרית לגבי זכירת אחריותו של ה"רוצח" המבקש בכוח ניצחונו להעלים את זהותו. תיאור הביקור בהירושימה מחדד את השאלה וברור כי לשם כך נכתב. "מהעיר הירושימה אני זוכר את הניסיון האמריקאי לאלץ את הירושימה לשכוח את שמה" וזאת בכך ש"דבר אין במוזיאון הפשע שיצביע על זהות הרוצח". כשאין זוכרים את הרוצח אי-אפשר לזכור את הנרצח, זהו הגיונו של חשבון הדמים. זו גם הבסיס היחיד לחיסולו: כל עוד יידרש הקורבן להכיר בזכות הרוצח, כל עוד יידרשו הקבוצים תחת ההריסות להכריז על הלגיטימיות של רוצחם, לא ימצא הבסיס לחיסול החשבון. אך דומה כי גם המשורר מכיר בכך שלשוא יבקש צדק פיוטי. מנהיגו, שנחשף לא אחת לביקורת בשל גמישותו, מוכן לפשרות מרחיקות לכת. הוא מוכן לקבל ניסוחים מעורפלים, כי הדבר דרוש "למען שלום העולם". לערפאת שיקולים משלו, שאולי מונחים לא פחות על-ידי הרצון לראות בבוא הצדק, אך מעוגנים יותר במציאות המדינית. ניתן להעריך כי בסופו של דבר גם הוא, כמו היפנים, ישלים עם קבלת פיצויים כחלק מן ההסדר לחיסול חשבון הדמים.

וכמה הערות על התרגום: היתה זו העזה גדולה מצד המשורר סלמאן מצאלחה לתרגם יצירה בה מורכבת בתוכנה ובסגנונה. הישגו הגדול הוא בכך שהיצירה מצוייה עתה בעברית, בלשון בהירה דיה להוביל את הקורא בנבכי הסגנון הפתלתל של המחבר. אך יש מקום להביע כמה תמיהות על החלטותיו של המתרגם. כלל הוא שעל המתרגם לחתור למציאת האקווילנט הקרוב ביותר למקור. כאשר הסיגנון עשיר במשימה זו, אך בכל-זאת אין להקל בה ראש. עניין אחד ממנו לא ניתן לפטור את המתרגם הוא הרובד הצלילי, שהמחבר נזקק לו לעתים קרובות תוך ניצול תכונתה של הלשון הערבית, המאפשרת חריזה של שורת מלים רצופות. פעם אחת ניסה המתרגם להתמודד עם הבעיה והצליח כאשר חיבר את הרצף "ביירות, חרות, למות". במקרים אחרים יותר. אבל במקרים נעדר קושי תמוהה לפעמים הסטייה מן הדימוי שבמקור, כמו החילזון "המטפס במעלה פני" במקום המתבונן בפני, או "המשורר יורד

מהחדר נשען על עלוקה" במקום "על חרגול" ובלבד שתישאר, כפי שהסביר, צורת הנקבה תוך התעלמות מההבדל העצום בדימוי. תמוה יותר הוא חוסר העקביות בתרגום. אותו מונח עצמו, כמו "כונני" למשל, מתורגם פעמים כאקזיסטנציאלי ופעמים כקוסמי, כשלא ניכרת כל סיבה שלא לדבוק במונח האחד של המונח, שהוא "קוסמי". אותה שאלה מתעוררת ביחס לתרגום המלה "מתראס" שהיא המתרגם העברי, שפעם תורגמה כ"בונקר" (בשיר "שרידי גופותינו") ופעם אומנם כמתרגם. באותו שיר באמצעו חוזר החרוז במהופך: "שרידי גופותינו הם שמותינו, שמותינו הם שרידי גופותינו" ואילו המתרגם העדיף משום מה לחזור על החרוז פעמים באותו סדר. גם נסיונותיו של המתרגם לתקן טעויות של המחבר אינן רצויות. דרויש טעה בהבאת משפטו המפורסם של בגין בדבר החיות הדרורגליות והביאו כאילו נאמר "חיות מהלכות על ארבע" וראוי היה להשאיר טעות זו במקומה.

איל דותן

הניתוח נואב אבל הכרחי

ולא יאה למרדכי גלזר הכינוי "המצליף התורן" אך אין ספק כי שיריו מובילים לעיתים לדרך זו, שכן הרבה זעם ותוכחה בנושאים פוליטיים, חברתיים, תרבותיים, היסטוריים ומה לא, מתפזרים על פני השורות הארוכות, הכמעט פרוזאיות, של שיריו. והתוצאה היא שצבצוב קטן אך משמעותי של אנרגיה פואטית פוטנציאלית מומר בהצלחה לפיגורות לשוניות מעניינות וחזקות, אבל מרבית האנרגיה מתבזבזת על מלל מיותר שמסיט את הקורא מהמשמעות והרלבנטיות של האמירה, ומעייפו לחינם. שירים המרגימים קביעה זו ניתן למצוא בעיקר בחטיבת השירים העוסקים במלחמת לבנון והמתמקדים בשיגרת החיים במחנה המעצר "אנסר". הטכניקה היא למסור את הדימוי כאשר מאחורי גבו מבצבצים האימה והחידלון. כך למשל בשיר "בוקר אי": "השאוויש עובר וצועק לצאן מרעיתו / "יאללה יה-שבאב" והם / כילדים טובים יוצאים למסדר / הספירה, שמא נמלט מישהו / על נפשו החרופה. היש לאן? / הזלזלות

מקובל כי תרגום שירה הוא עניין בו רשאי המתרגם למידה רבה של חירות. אך בכל-זאת ראוי לשאול מדוע, למשל, חרוז בשיר "הפידאי" הנקרא מילולית "חפירותיהם רוח היס" תורגם "שמי היס מבצרו".

כמו כן בשיר "שרידי גופותינו" תורגם חרוז נדיר ביופיו, שאינו ניתן לתרגום כערכו, תוך שינוי הדימוי של מפרש לתורן ללא כל סיבה.

תקלות דפוס אין להצדיק בשום מקרה. בעמ' 25 הושמטה מלת המפתח "ביירות" ממשפט בו נאמר כי ביירות היתה לראש שירי המספר. בעמ' 75 הושמטה המלה "לו" ואין יודעים למי אין נותנים להיכנס לבירה הערבית. ברשימת ההערות, המועילה כשהיא לעצמה, מספרי העמודים שגויים כולם.

אך להסיר ספק, יש לחזור ולהרגיש כי התרגום בכללו מעולה, והיצירה המורכבת ורבת התוכן של דרויש ניתנת לקריאה ולעיון בעברית. ראוי לקרוא גם כמסמך כן וחושפני של המשורר הפלסטיני. ■

עומדות בציפורנים שלופות / משיני צידי שביל החרא הנשאר / ריק ונקי מאדם". לדעתי השורות האמצעיות והשאלה הסתמית שמתלווה אליהן מרדדות את המשמעויות ומעייבות על הדימוי המבריק של הזלדה המעומת עם יציאת ה"שבאב" למסדר. דבר ממין זה קורה בהרבה שירים הבנויים מאיים קטנים של התגלויות שרירות אשר מוקפות בים של מלל.

מספר שירים עוסקים בסביבה המיידית של המשורר, ודומה שבהם ניכר יתרון הקירבה הבלתי-אמצעית אל מושאי השיר. שירים אלו נוטים להיות יותר מאופקים. תופעות של "דם ואש ותמרות עשן", המככבות בשאר השירים, מוצנעות כאן יותר, ואת האנרגיה הגלומה בהן מנצל הקורא במלואה. כזה הוא השיר "מוות ממתין בפישוק ידיים" המתאר את גסיסתה של דודתו לובה "אודה עשנה ששרדה מעשן המשרפות של דור אנוש חייתי", בעוד "אחמד יושב ליד לובה / מביט בכחל ספרותיה, לא דהו, שעל / זרועה השמאלית. מתבונן בבגדיו / הירקקים כשל כל אח במשמרת, / ומכניס דייסה לבנה, חוורת אל / פיה, בכפית". והרי לפניך סיטואציה "יומיומית" הכורכת בנשימה אחת מטענים היסטוריים עם מטענים עכשוויים, והבונה מרקם עשיר ורגיש של משמעויות.

אין ספק שישנה הבטחה בשיריו של מרדכי גלזר. מה שחסר זו מלאכת ניפוי וסינון קפדניים יותר, מעט איפוק, ומעל לכל היצמדות עיקבית ועיקשת לקולו האותנטי והלא מצטעצע, שדומני כי ניתן לשמעו מבעד לפטפטט הפרוואי. ■

מרדכי גלזר:
לאות באפידרמיס
האכול; אל"ף;
64 עמ'

על הגבול הדק הבלתי מסומן

הוא מאמר על זיוה, או על הדימוי ששמו זיוה, או שמה על ספר בשם "זיוה", שכתבו משורר בשם אהרון שבתאי המדבר גלויות על אהובתו ועליו, בפואמה ארוכה שהיא אודה שהיא שיר הלל לאישה שיכולה להיות כל אחת אבל היא מכנה אותה זיוה, וגם אני אכנה אותה כך, ואולי זאת אודה על המשורר עצמו, ואפשר לומר שהוא בא לברך ונמצא מקלל, ואפשר להסמיק ואפשר להוריד את הכובע בפניו או בפני זיוה, שהיא בעיקר אישה בשר ודם שהולכת למכולת ומשתינה כמו כל אחת, אבל גם משובצת ב"ענק האינסופי של הנשים, ששכבו ערומות על בטן, והתחת שלהן הוא השמש והירח". אבל בואו נעשה הפסקה קלה ונעבור מפואטיקה לראיית חשבון ונשאל: מהן המלים שמופיעות בתדירות הגבוהה ביותר בספר? התשובה פשוטה למדי (זיוה) — קוס, תחת, זין — אני. זה הכל — חמש מלים שכל אחת מהן מגנט לא ענק אבל בהחלט משמעותי המושך מתחומים, גדולי עולם, שמות מאכלים, בגדים, אנקדוטות, פילוסופיות, וגם את "אלוהים" הגדול והנורא שהזוג "שבתאי את זיוה", בלשון הספר "מושכים אותו בזין".

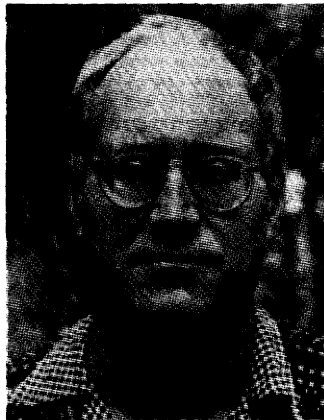
עכשיו נדבר על כל אחת המלים בנפרד: נפתח ב"תחת" ייש לכבד את זכותו של התחת לנסח היגד משל עצמו, טוען שבתאי וגם מנמק במקום אחר מדוע דווקא התחת: "אני זבל, זבל של עדפי משעמויות...אני מחרבן אותם ועליהם" ואכן "מערכת העיכול" הפואטית של שבתאי כבר לא מייצרת אפוריזמים דקדקנים יבשים ומתוחכמים, אלא שירה אחוזת בולמוס, אנרגטית, ישירה וקוראת חגור — אבל למה להכביר מלים כשאפשר לומר ששבתאי "כותב מהתחת" ומסתבר שגם מקום כזה מייצר לעיתים שירה לא רעה כלל וכלל, ובטח לא כזאת שעליה ניתן לעבור בשתיקה, ואין זה משום ששבתאי החליף "אתוס", יותר נכון לומר שהוא החליף פאזה, שכן תמיד הוא שאף לחתור אחר "המהויות הבסיסיות של הקיום האנושי". ואני לא אוהב להשתמש בצרוף זה שהוא קלישאה יסודית מאין כמוה שמכוננת חיים של הרבה משוררים ו"סתם" הולכים על שתיים, ואני אומר אותה, כי שבתאי באמת ובתמים "מחפש את

המטמון", והוא תמיד מצוייד במפות שעליהן מסומן X די ברור, וה-X הזה נמצא ממש ליד הפנס ועל מנת למצאו הוא משתמש בחומרים הפשוטים וההכרחיים כל כך — הפואמה הביתית" היתה כזאת, וגם "חוט", ו"חמור", "מכמה בחינות מהווים פסגה שירית ו"קירובן" שהוא ספר אנמי, ו"בגין" שנכשל כמו המנהיג עצמו, וכמובן הספר "אהבה" שבו הוא התקרב בצורה המשכנעת ביותר למטמון, וגם זרק הרבה מהמפות ששימשו אותו, ושלדעתי הוא עולה על ספר זה וזאת מכמה סיבות שביניהן אמנה רק את החשובה ביותר והיא: "זכות הראשונים", שכן בספר זה הוא "הוציא את הבטריות" וחיבר את עצמו לרשת החשמל.

התוצאה היא זעקה מרגשת לאושר: "אני רוצה לפתוח אותך, וכל העולם הוא מיאון אחד גדול". ויפה היה גם איזכורו של "אריסטופנס" שנשא נאום מעולה ב"משתה" לאפלטון וסיפר על זאוס שחתך את האנדרוגיניוס לשניים, ושבתאי מחפש את החצי השני שלו ומוצא אותו בספר המשך ל"אהבה" קרי: ב"זיוה".

ה"תחת" הוא רק צידו האחד של המטבע מצידו השני אנו מוצאים: "אני עבד של הקוס שלך כמו מישהו / שהוצב נטול כתונת / בשולי הגן לחפור בור לקומפוסט / אבל המכוש שלי הוא הזין". אותו "מכוש" עוזר לו להגיע ל"אותם נקבים בארץ ובשמיים / בהם נלקחות הנשמות לקראת גלגול חדש". אין ספק שזוהי הצהרה על המטמורפוזה הקיומית של שבתאי, אך כלום "הסדק והמכוש" הינם הכלים המממשים תכלית זו? במובן מסויים התשובה חיובית. בן עמי שרפשטיין בספרו "החוויה המיסטית" מספר על "טילופה" שלימד את "נארופה" את המשמעת הנערה להיות בעלת סגולות מיסטיות כמוסות, ושיכורת תשוקה מינית וחסרת בושש ונטולת רסן עם בן זוגה הפולחני. וכדי להיות עבר מן הסוג המנסה לחזות את המשמעות ישותו או ישות בת זוגתו עליו להמריץ את הכוח והחיות המיניים, לבלי הניח להן להתמעט, ובנוסף עליו לקלוט את שוה הערך של בת הזוג, ובכך מתקבלת הרגשה מתמידה של אושר ואפסות". דומה ששבתאי מקיים דיאלוג סמוי עם צורת "מחשבה" זו, כי הוא אומר "שאם נגיע לגן עדן נגיע רק על הביצים", וכשהוא מביט בתצלומה של זיוה אז: "אבר נטול עיניים / ...אני מלטף את ראשו המאחה מציאות ואשלייה", ולכן "אבר" הוא גם הדבר עצמו, אבל גם ההיכרס של שבתאי, וזיוה היא האשלייה המתוקה ונמצאת מעבר לכל יצוג פשטני של המציאות, כשם שהיא לעיתים רדוקציה של

כמה אברים, או "סוג האשפה היחיד שאני טועם", ולכן נוכחותה בספר כה חריפה אבל לא כמו זו של ה"האני". הדובר שמאמין שהפילטרים הגסים של התודעה שלו אולי עושים חסד עם זיוה אבל לא יודע שאינם עושים חסד עימו.

"המשורר אינו מדבר אלא על מה שהוא טועם / בפיו כל טעם מוצא את התום / הוא מציב גדר גבוהה בפני הגסות / הגסות מאבדת את גסותה". — השורות הללו מהוות תשובה ארס-פואטית לכל מבקר שיטען טענות כנגד ה"שירים הגסים והמתועבים" המאכלסים את הספר, ושבתאי צודק כי אין מלה שהיא גסה — שכן ה"גסות נמצאת בעין המתבונן", אבל במספר לא מועט של שירים בספר זה קיימת גסות ממין אחר, קצת קשה לניסוח, חמקמקה בישירותה. נכון, זוהי כתיבה אינטימית מאוד שלא חוסכת בפרטים ומתעקשת לומר הכל בפרצוף, אבל דווקא באותה אינטימיות שירים אלו נכשלים, משום שהחשיפה המוחלטת היא גם ההגנה המוחלטת, החשיפה

המוחלטת כמוה כטאוטולוגיה, ואם יש דבר הנקרא "טאוטולוגיה מינית" הרי ששבתאי מנסח אותה שוב ושוב, בואריציות שונות: "השיר הוא תחתונים שאני מתקין...האריג הזה צמוד אך מקפיד על מרווח" ואלו הן שורות מבריקות אבל בקונטקסט הספציפי שלפנינו לא תמיד נכונות. משום ששבתאי לא משאיר מספיק מרווח והתחתונים לוחצים, ותחתונים תמיד ישארו תחתונים, ואם מורידים את ה"תחתונים הדקיקים" מהשירים הללו הם נשארים ערומים ואז נעלמות המטפורות והגיגונים ומתבטלים ההבדלים בין "עשיר לעני". המרכאות האחרונות מעידות על סיסמיתות. כי סיסמה היא משפט הכי ערום שיש לה כוח כמו ל"יתוש של טיטוס", אבל היתוש כבר נעלם מזמן, ונשאר רק הזמזום הטורדני של משהו "שלא התנגן בשעתו". ו"זיוה" של שבתאי מתנודדת בין פסגות השירה לפסגות הבשר, בין תהומות הבנאליות לתהומות הקרביים. ב"מסה קטנה על הגבול הדק, הבלתי מסומן" מנסח חנוך לויין את בעיית הגבול: "המעבר מעולם אחד למשנהו נעשה כהרף עין. חוט השערה מפריד בין הבית לבין קו הג'ונגל. כביכול קו גבול בלתי נראה ובלתי מסומן מתוח כקרום דקיק בפי טבעת האישה, קרום המפריד בין עולם הרומנטיקה לעולם האנטומיה, בין אולם הנשפים לחדר המכונות. מי ידע היכן הוא גבול זה, היכף סוף העור ותחילת הקרביים, היכן נגמרים השימחה והמוסיקה ומתחילים החושך והאימה, הזרות והסלידה. אהה, גבול לא מותווה, ללא גדר, ללא סימן, ללא שומר חמוש שיתיצב מולנו ויאמר: "עצור! עד הנה! מכאן — המוות!"

לחגים

כל החותם על "עתון 77"

עד ה-1/9/90

זוכה בכרך שנתי אחד
חינם

(מתוך כרכי השנים
1986, 1987, 1988)

1. החוויה המיסטית, בן עמי שרפשטיין, עם עובד, 1972
2. החולה הנצחי והאהובה מאת חנוך לויין הקיבוץ המאוחד — סימן קריאה 1986.

עודד סברדליק

הפלגה

השקיעה איננה מגורי קבע זלדה

להפליג?
אזי להרים העגן
ביום הכי סוער
קשפגו כל הפשרות

כי רק בדיעבד נתן לפענח
את מהלכי השרש הטורף
גושי מים ארזים
בהתפצלותם
המפגש המקרי העשוי לנגב
את צפונות המונוליתיות
התת-מימית

ומזיית הרמש
יצוץ פרשן-תורן
(כי יצוץ לכטח)
לפסק
מעל לכל ספק
אם זה היה נסיון
לאבוד-לדעת
או סתם אגרו עקש
למחזוריותו
של מזג האויר

על אגדה אחת

קראתי פעם בספר עתיק
אגדה נושנה על אודות ילד
שנפל מעץ ובנשרו ארצה
הפך לפרי-מגדים
שהתנפץ על פני הקרקע
ונהיה לצפור
והצפור המריאה ברחוף מואץ
נסה אצה לרקיע אחר
כמעט גוזל עם ריח תפוז
וציץ ילדותי בשמים זרים
אינני יודע עכשו (לא שאלתי)
אם האגדה הקישה על דלתי
מספר עתיק או שמא
זנקה מזכרוני
בטרם זכרון

כעבור שנים וסופות
(החורף בא על ספוקו)
הצפור שבה מכנסת צבעים
שהם הצבע
שבה לקנן באמירה
עוף בוגר צטוף קמטים
עם ריח תפוז וציץ ילדותי
על אילנו-שלו
אינני יודע עכשו (לא שאלתי)
אם הצפור נאספה מספר עתיק
שקורו-מענינו בכצת המך-בר
או בחדו של הר או שמא
נקרא בזכרוני שלי
בטרם זכרון

בשרשרת

תרגום
מדוייק

מבוא למהדורה השישית של "עלי עשב" שיצאה בשנת 1872, כתב המשורר וולט ויטמן על רצונו "לקלוט ולהביע בשירה משהו מתוכה ומעולמה של אמריקה". בסופו של אותו מבוא, שב וכתב על כוונתו לעורר את ארצות-הברית לכדי תפיסה של גדולת התפקיד אשר עליהן למלא. במאמרים רבים הוא מבטא את המניע העיקרי של שירתו — רצונו ש"ציץ תפארתי של ארצות-הברית היה ויהיה רוחני ואומר גבורה".

"אני שומע את אמריקה שרה" כתב ויטמן באחד משיריו. והמשורר עודד פלד, שאסף ותרגם את השירים, בחר במשפט זה כשמו של הקובץ.

כיוון שהמבחר בנוי על העדפה אישית ואין הוא אנתולוגיה מקיפה ומייצגת, יש להיזהר בבחירת המשותף לכל השירים ולהימנע מלדון אותם כמו היו מקשה אחת. עם כל זאת אין להתעלם מהעובדה שאותה אמונה באור אחרית-הימים הזורח בקצה דרכה של הדמוקרטיה האמריקאית, זו הנעוצה בבסיס שירתו של וולט ויטמן, אינה מאפיינת שירים אלה. בארצות-הברית, בעשור הראשון של המאה הזאת, כמעט ולא נכתבה שירה בעלת ערך או כוז שיש עמה איזה חידוש. בשנת 1912 הופיע בשיקגו כתב עת לשירה, ובתוך ארבע שנים מיום הופעתו, נתגלו כמה מן המשוררים החשובים ביותר של הדור החדש. שירי שניים מהם מופיעים בקובץ זה. (ויליאם קרלוס ויליאמס וואלאס סטיבנס) אלה היו ניצניה של פריחה פיוטית שבאה אל שיאה בארבעים השנים האחרונות.

קשה למצוא קו אופייני אחד בשירה האמריקאית של המאה העשרים. זו שירה המתאפיינת בריבוי של נוסחים ומגמות. לא נותר אלא לדון בכל משורר כשהוא לעצמו. בספר זה, רוב המשוררים (זולת אולי רוברט בליי בשירו "אלה הנאכלים על-ידי אמריקה" וגריגורי קרסו בשירו "פארק"). אינם מתייחסים במישרין אל האקלים הרוחני והפוליטי של אמריקה. למקרא מרבית השירים, נדמה לך שיכולים היו להיכתב בכל ארץ מערבית אחרת. זוהי שירה שצמצמה את עצמה לנתיב אישי מאוד, שמרכזה הוא ה"אני" של המשורר — תיעוד עצמו ברגע מסוים. בשיר "הגדרות של שירה" כתב הרווי שפירו: "ראיתי עצמי מהלך שם/ כמו חרק המטייל על צלו שלו/ לאורך הדרך האפלה." (עמ' 45) ואילו אלן

גינזבורג, בשירו "גורו" כותב: "הירח הוא שנעלם/ הכוכבים הם שמסתתרים לא אני/ העיר היא שנמוגה, אני נשאר/ כנעלי השכוחות/ בגרבי הלא נראים/ זוהי קריאתו של פעמון."

פלד בחר בשיריהם של משוררים שנכתבו מאחרי מלחמת-העולם השנייה ועד לעצם ימים אלה. תקצר היריעה מלהזכיר את כולם, אך בין אלה ששיריהם מופיעים בספר, נמצאים: פרנק או'הרה, ואלאס סטיבנס, רוברט לואל, ויליאם קרלו וילאמס, רוברט קרילי (שביקר זה עתה בארץ), אלן גינזבורג ורבים אחרים.

במקצת השירים לא הקפיד המתרגם להתאים את התרגום לשפה העברית מבחינת מבנה המיוחד וצורותיה האופייניות. הוא השתמש בתרגום המילולי המדוייק של המלה מבלי לתת את הדעת, לא על מובנה ושימושיה בעברית ולא על חוקי השפה. "אני מוצא שאני גבוה בהרבה" (עמ' 10), "גבישים כחולים מסוימים מן הכוכבים" (עמ' 10); "התמונה מציגה פחות מכשירי עינויים" (עמ' 8); "עם כל-זאת, אסופת השירים מעניינת."

בבואי לבחור שיר מן השירים כדי להביאו ברשימה זו, שבתי וקראתי בספר, והרגשתי שבחירה בשיר מסוים אחד הינה בלתי-אפשרית כמעט, כמו היתה איוו הפניית עורף לשאר השירים. למרות זאת, בחרתי מתוך שירה של אדריאן ריץ — "ראשית", הבית הראשון, מחלקו השני של השיר ושלש השורות המסיימות את השיר: "איש יש בחדר הסמוך/ אנו חלומותיו/ יש לנו ראשים ושדיים של נשים/ גופות של ציפרי טרף/ לפעמים אנו הופכות לנחשי כסף/ שעה שאנו יושבות ומדברות כיצד לחיות/ הוא מתהפך במיטה וממלמל. "...מחון למסגרת חלומו/ אנו כושלות במעלה הגבעה/ יד ביד, כושלות ומוליכות זו את זו/ על גבי הסלע הוולקני."

אני שומע את אמריקה שרה — מבחר מן השירה האמריקאית החדשה; בחר ותרגם: עודד פלד; הוצאת ירון גולן; 1989; 66 עמ'

חוויה אישית אינטימית

שעה שמשורר "מוציא" שיר מן הכוח אל הפועל, הוא שוקד באופן מודע על עיצוב המרחב-השירי הלוכש פנים שונות בין שהן מציאותיות ובין שהן פנטסטיות, מטא-ריאליסטיות, או נטוראליסטיות. המרחב השירי הוא הקובע את יחס "האני השר" אל עולם הדברים החיצוניים, באותה מידה בה נקבע יחסו אל עולמו הפרטי הפנימי לחלוטין. המשוררת יוכבד בן-דוד בונה בספרה "פני אשה" מרחב-שירי בו מסתמנת תנועה ברורה מן העולם-החיצוני פנימה, אל הנפש. מציאות-ריאלית המתארת דבר-מה באורח קונקרטי, מעבירה את הקורא למציאות-פנימית בה מהרהרת הדוברת במעמדה ביחס לאותה התרחשות מתוך הזדהות או מתוך התבוננות המטילה ספק ביכולת ההתחברות אל הדבר המתרחש. אבל, גם אם מוטלת יכולת זו בספק, לא ניתן למצוא ניכור בשירים, נתק, או זרות ופגימה ביחס שבין "האני-השרה" לעולם. תמיד זו עמדת התחייבות כלפי העולם תוך ניסיון לפענח את התכנים הסמויים החבויים במישורים העמוקים שלו, ושל הנפש המתבוננת בעצמה. הנה כך אומרת בן-דוד בשיר "במרחק כפות רגליו" (9) ולא יידע אדם שעת מותו / והוא פוסע על גבול השקט / מוציא בו מרחב. / פניו כפני נער / תקוות צומחות בתוכו, / חותם משקלו עמוק / עוצמתו מבקיעה איברים / מגלה פנימיות שאינה מוכרת, / נוגעת במרחק כפות רגליו / במקום שהוא דרך / במקום שהוא עפר.

שיריה של יוכבד בן-דוד בספר "פני אשה" פתוחים להתבוננות ולואריאציות שונות של החווייה האישית-אינטימית. בכל צירוף שהוא יש בהם שמירה על מהלך מוגדר מראש, המתנהל בשלבים עוקבים ובסדר נתון. לכאורה נדמה לקורא לעיתים, כי אין קשר קוהרנטי בין הדברים, אולם קריאה קשובה תגלה כיצד נובע דבר מדבר וכיצד הוא נמשך אל מרחב עמוק מזה בו החל השיר להיבנות. מרחב שהוא עומק לפניו עומק ניתן לראות למשל בשיר "לשאול לקיום" (13), בו שואלת המשוררת לסדר קיומן של המלים, שאינן רק תמונת-עולמו של השיר, אלא תמצית נפשו של האמן-היוצר, הלומד על סוד חיותו, דווקא מתוך ההכרה בוודאות עמידתו על-פי תהום אי-יכולת ההבנה שעד תום את סוד-העולם ואת סוד חומרי

השיר. "לחץ מלים שיחרר קיטור אדים חמים / מיפעם פנימי של פריטים / ממלאים כאיטיות / עולם אותו אני רואה עוטה ממשות. / ובשעה זו כשפריטים נולדים בראשי, / הופך הגוף לגשר תלוי על לוע האין. / כלשון אי היכולת / מנסה לשאול לקיום." (13)

המשוררת יוכבד בן-דוד חותרת ללא הפסק להגיע בלשון-השירה לידי גילוי של רמות הנפש השונות. לשונה השירית היא תערובת של כיוונים וידיים מחד-גיסא ושל תהליך כיסויים מאיך-גיסא. לעיתים מכסות המטאפורות על הבהירות המתבקשת מן האמירה יש בה גוון פילוסופי, ולעיתים נאמרים הדברים מתוך ניסוח חד וברור עד שאין לטעות כלל בכוונת המשוררת. מתח זה שבין כיסוי לגילוי הוא המעורר עניין בשירה מורכבת זו. הפכים אלו, לא רק שאינם מבטלים זה את זה, אלא מתפקדים כל אחד בתור תביעה עצמאית ושלמה. יתר-על-כן, הנטייה הרליגיוזית הכוללת בשיריה של בן-דוד ניוונה מן המגמות ההפוכות האלה, באפשרה לשמור על מעטה-הסוד הרקום בתוך העולם, והמעורר את האדם לשאול על מסתוריו באותה מידה שהוא מעמידו על קוצר-ידו להבין את הדברים.

בן דוד אומרת, כי יודי מחד-גיסא וכיסוי מאיך-גיסא הם אמצעים להכריח את הדברים להבקיע מתוך העומק. לגביה זהו מעין צורך לנצח את ההתנגדות-הפנימית מפני הכרת עצמה. זהו גם צורך שיש בו התכוונות לעורר את רגעי-החסד בן-החלוף, באופן שכל כוח יגיע לידי קיום מוחלט נוכח הכוח המנוגד לו. מורכבות החווייה הנפשית מגלה צדדים שונים בכוחות הנוגדים, וחיבורם המפתיע זה לזה יוצר תנועת התמודדות פנימה בלתי פוסקת, שההיענות לה היא היא השלמות של הגוף והנפש על כל גוניהם: "זהו מסע במחשבה אין לה ראשית ואין סוף / וכל המתהלך בה / הזמן עושה בו מהירויות / ושב וחוזר בשעת חלום / כמידת הנפש בלב רשות זרה / שאין להשיגה / מעגל עוטף את גבול הקיום / לעשותני תבנית גוף שלימה." (21).

המרחב השירי אצל משוררת זו פולש אל הפנים מתוך חרץ עשיר בגרויים חושיים ולעיתים גם חושניים. ציורי הטבע העשירים באור ובתנועותיו נמהלים בהווייה נפשית רליגיוזית של חיבור אל העולם. כמו מתוך קוד שפינוזיסטי היא מתחברת לעולם ולברואיו, דרך כאב שצורותיו המורכבות עושות אותה לכאור ול"דמות ציפור.../מניפה שרוולים ריקים כתנועה רק היא מהלכת בה. / אצלה במרכז הנשימה מתרחב הקול / מחריף דיוק בידותה" (17) ההתבוננות המשלבת מראות-חרץ במראות-

בית לוחמי הגיטאות

ע"ש יצחק קצנלסון
למורשת השואה והמרד

★★★

ספרים חדשים

"שליחות לגולה 1945-1948"

אסופת סיפורי שליחים של התנועה הקיבוצית אל שארית הפליטה באירופה ובצפון אפריקה לאחר תכונת הנאצים. בהוצאת יד טבנקין, בית לוחמי הגיטאות והוצאת הקיבוץ המאוחד. 638 עמ'.

"חלוצים נודדים כדרכים"

סיפורים אישיים של אנשי תנועה בתקופת המלחמה דרך נדודיהם בארצות הכיבוש וחפוש דרכים לארץ ישראל. בהוצאת בית לוחמי הגיטאות והוצאת הקיבוץ המאוחד.

עריכה: צביקה דרור

240 עמ'.

"רק אתה ואני"/אווה טרוזינסקה

סיפורה של אשה צעירה, שהורות לתושייה מצליחה להמלט עם בנה הפעוט מאימת הנאצים. בהוצאת בית לוחמי הגיטאות והוצאת הקיבוץ המאוחד.

עריכה: אברהם שרד

111 עמ'.

"תנועות הנוער הציוניות בשואה"

סקירה של טובי החוקרים והרצאות שהושמעו בכינוס מדעי שנערך באוניברסיטה ובבית לוחמי הגיטאות. בהוצאת אוניברסיטת חיפה ובית לוחמי הגיטאות.

העורך: יהויקים כוכבי

275 עמ'.

"עדרות" — חוברת ד'

בטאנו של בית לוחמי הגיטאות

בין הנושאים המתפרסמים בחוברת:

★ ארבעים שנה לבית לוחמי הגיטאות למורשת השואה והמרד.

★ מגנזן הערויות: עדינה שווייגר-בלאדי, נחמיה גרוס, רגינה ברוידינגר, מרדכי ברוס, זמרה קאמינסקה.

★ תעוד: רות זרין, אהרן צייטלין — המשך התכתבותו עם יצחק צוקרמן.

עורכים: יודקה הלמן, צביקה דרור

144 עמ'.

"דפים לחקר תקופת השואה" — מאסף ז'

מחקרים, סקירות ותעודות — בטאנו של המכון לחקר תקופת השואה המשותף לאוניברסיטת חיפה ולבית לוחמי הגיטאות.

המערכת: יואב גלבר, יהויקים כוכבי, אשר כהן

217 עמ'.

הפצעה בחנויות: הוצאת הקיבוץ המאוחד, רחוב תעש 3, רמת-גן טל':

03-7510207, 03-7514938

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

03-7510207

הפצה ראשית:

בית לוחמי הגיטאות, ד.ג. אשרת 25220

טלפון: 04-920412, 04-925542

בתל-אביב: ארלחורוב 102, ת"א 62097

טלפון: 03-228696, 03-259506

יוכבד בן דוד:
"פני אשה",
ספרית פועלים,
1990;
78 עמ'

גלגוליו של הרוע

N ילו מין חיים יצאו מבטנה של אשה שהיתה בצעירותה קורבן לעינויים? אמו של מויה, שהיא הדמות העיקרית ברומן עיוור צבעים, היתה "ניצולת" שואה.

גופה, שהנאצים ערכו בו את ניסוייהם הזוועתיים, שרד. לא כן נפשה. מתחת לקליפה דיקה של שפיות שהיא נאבקת עליה בחירוף נפש, מסתתר השאול, שבסופו של דבר שואב אליו גם את הגוף, והיא מתאבדת. אבל, טוען הרומן, טיבם של העינויים ושל הרשע שהם אינם נעלמים ביחד עם הגוף החד-פעמי של אשה אומללה אחת, אלא ממשיכים לחיות בנפשו של בנה היחיד.

שני הפרקים הפותחים של הספר, המוצלחים ביותר בעיני, מביאים את סיפורם של הבן ושל האם, כל אחד כמונולוג פנימי עשוי היטב ומשכנע.

מכאן ואילך בא חלקו העיקרי הרומן, והוא תיאור קשריו הנפתלים והמעוותים של מויה עם רעייתו החוקית ועם אהובתו. שוב ושוב מובילה אותנו העלילה בין משגלים שהיו וכאלה שלא היו (כל פרישת סדין, ויש הרבה כאלה, אינה יכולה להיות אלא רמז למעשה אהבים כזה או אחר, והגיבורה לעולם לובשת "תחתונים זעירים"), בתוך יסורי קנאה אינסופיים, סופות רגש וסערות יצר: האם תעניק לו הפעם אהובתו מחסדיה אם לאו? האם היא בוגדת בו? מדוע אינה שמחה

לקבל את פניו כשהוא מופיע אצלה ביום שלא תוכנן מראש? אבל ייסוריו של מויה, הקשר הסאדו-מזוכיסטי שלו עם סמדר, שאחד משמות החיבה שלה הוא סאדי (רמז דק), מותירים את הקורא אדיש ומנותק. כך גם רגשי האשם הזעיר בורגניים שלו: יום שישי בערב, הנה הוא כאן, במיטה עם ההיא, ש"פיה יונק ברעבתנות את אברו", בעוד רעייתו ובנו מחכים לו לסעודת ערב שבת. "תתגרש ודי", מתחשק לומר לו. וכך הקורא אינו שותף גם לכאבו הנורא של מויה כשהוא מגלה ש — כן, חשדותיו היו מוצדקים, אכן — היא בוגדת

הסיפור מנסה להיות אובייקטיבי. אנו מקבלים את נקודת המבט של כל אחת מהדמויות העיקריות: של חני, רעייתו היפהפייה של מויה, אשר מתאהבת בפסיכיאטר שלה; של סמדר, שהיתה לה ילדות קשה; של האמא של מויה. המעברים החדים, התכופים, החוזרים ונשנים, בין נקודות המבט השונות ממש מתישים ברגעים מסויימים, (פרט לשני הפרקים הראשונים שכל אחד מהם מוקדש לדמות אחת, ואולי גם בזה חלק מכוחם). ולמרות זאת ברור לחלוטין שאהדתו של המחבר נתונה כולה למויה. עד כדי כך שהוא מספק לנו פרטים טפלים, חסרי כל חשיבות, הנמסרים בחגיגות דרמטיות כמו — "ובערב ההוא, לאחר הפסקה של עשר שנים, שב מויה לעשן". (185) — אז מה?

מעבר לכך עוסק הרומן במעין ויכוחים פנימיים: את טוענת שאני לא רוצה לעזור לך? אבל אני זוכר איך פעם כשהילד היה חולה ואת יצאת מהמיטה חיכיתי לך כדי שחוכלי לחמם עלי את כפות רגליך הקפואות. וכשילדת — נכון שהיית גיבורה ובכלל לא צעקת ואני לא הגעתי בזמן, אבל הרי הייתי במילואים. כל זה לא מגיע אלינו, הקוראים, לא סוחף אותנו פנימה, לא נושא אותנו אל מעל למקרה הפרטי.

גם בעניין הלשון יש מעידות לא מעטות. שוב, הפרקים המוצלחים

הם הפותחים. בראשון מויה הילד, הנער, המאוהב באמו, כדרכם של ילדים, עד ליסוריה, חרד לה, מתמכר למצוקתו ולזרותה: "ואיך תדבר עם נהג האוטובוס? הוא לא יודע שהיא סבלה שם וילעג לה. היא גם לא יודעת להיזהר בכביש. עוטפת את פניה במטפחת משי שקופה. למה? זה מפריע לך לראות!" (12) בשני — מחשבותיה של האם, זכרונותיה, תחושות הרדיפה שלה, כל הזוויעה שמביאה אותה עד לרגע ההתאבדות: "לא יכולנו להישאר עוד בפנסיון, כי התחלתי להרגיש יותר מדי טוב. טוב עמוק. וההרגשה הנעימה הזאת התחילה להפחיד אותי. לא פעם באתי למנהלת הפנסיון ואמרתי לה בגרמנית, שהיא משאירה סכינים במטבח. ואם לא כדאי לה להחביא אותם, לפחות בליה, שאף אחד לא יראה. היא הסתכלה עלי כך שהבנתי שגם היא שייכת אליהם. התרחקתי ממנה." (33)

בפעם הראשונה, כשמויה מגלה איזו הנאה חריפה הוא חש למראה כאבו של ילד קטן אחד: במקרה דרך הפעוט היחף על קליפת האגוז.

ואז מסתבר לו לגיבורנו, שבכיו התמים, המופתע, של הפעוט, עושה לו ריגוש אמיתי. ובכך — הוא מפזר על הרצפה עוד ועוד

יעקב בוצ'ן עיוור צבעים

בחלקים האחרים של הספר מרובות הצרימות. שני ילדים היו "יפים יופי להפליא". אהובתו מתוארת כך — "גופה יפה ונעורה התוססים", היא רוקדת ומגישה לו "את מנחת אהבתה", השמים "דומעים", צחוקה "מתוק", המוסיקה ברדיו "מלטפת" ומויה חש "הכול רע ומאיים וחסר תקווה". בעצם — לא צרימות. סתם תפלויות לשון שאינן מעלות ואינן מורידות, ומשום כך מיותרות, לטעמי.

גם מרבית הדיאלוגים אינם מצטיינים במקוריות מרגשת: "חיכיתי לך, אהובתי." "מוריה! אלוהים! מויה!" "הלכתי לרינה." "מתי חזרת?" "מוזמן." "היית חולה?" "היית." (עמ' 129) או: "איך את?" "בסדר. אם אני יודעת שאתה לא כועס עלי שאני תמיד הולכת ו — "כן, באמת למה את הולכת? בשביל לא להיות נעזבת." "אני עוזבת כי אין לי סיכוי." "ולמה את חוזרת?" (עמ' 107) וגומר.

למען האמת, עלי להודות שאם עורר בי הספר הזה רגש עז כלשהו זה קרה פעמיים ולצערי זאת לא היתה דווקא תחושה של התרגשות

קליפות של אגוזים, והתינוק אינו מאכזב. דורך ובוכה. איזה יופי. בסופו של דבר, תודה לאל, מויה שלנו מפסיק עם זה ואפילו מחבק את הפעוט ומנחם אותו. אבל לא את הקורא.

אותה תחושה קשה התעוררה בפעם השנייה ממש בדף האחרון של הספר, שם נאלצתי לקרוא פרטים מדוייקים ביותר של עיוור-נמלה. איך מויה לוחץ על גופה בגפרור. איך הוא ממשיך לענות אפילו אבר כרות עד שזה מת סופית, ואז — "הוא איבד אותי ואני מצטער עליו." אני לא. ■

הקוד הגנטי של מי שהיה שם ושרד. זהו מסע לתוך הזיכרון, הזורם בגוף הבת בעוצמות שרק מגע נפש אינטימי מאד יכול להעביר מגוף לגוף ומנפש קרובה לנפש קרובה אחרת: "ירושת זיכרון היא מוטאציה נפשית / חיתוך מחשבה, במקצב פעימות." (35)

אצל בן-דור מתפקדות המלים כמעשה דיבור ולא דווקא כפונקציה תיקשורתית. אולי מכאן הקושי היחסי להתקרב לשיירה ייחודית זו, שהיא לטעמי מן

החשך מעמ' 14 פנים מאפשרת את הניסוח המדוייק של הלך-הנפש, שיש בו חיבור חרף "הכאב המתרסק אל המחשבה / ומן הסינוור אני לוקחת בין כפות ידי / ציפור שרה בחלון לחן / דמיון המתרפק על גופי." (שם).

יוכבד בן דור היא בת לאם ניצולת-שואה. עובדה זו באה לידי ביטוי עז בספר "פני אשה" בשער "עקבות בגוף" בו היא מתעדת בלשון שירה את יחסיה המורכבים עם אמה, המעבירה אליה בשפת סימנים את

חווייה אישית אינטימית

החשך מעמ' 14 פנים מאפשרת את הניסוח המדוייק של הלך-הנפש, שיש בו חיבור חרף "הכאב המתרסק אל המחשבה / ומן הסינוור אני לוקחת בין כפות ידי / ציפור שרה בחלון לחן / דמיון המתרפק על גופי." (שם).

יוכבד בן דור היא בת לאם ניצולת-שואה. עובדה זו באה לידי ביטוי עז בספר "פני אשה" בשער "עקבות בגוף" בו היא מתעדת בלשון שירה את יחסיה המורכבים עם אמה, המעבירה אליה בשפת סימנים את

יעקב בוצ'ן;
עיוור צבעים;
עם עובד;
ספריה לעם;
1990,
216 עמ'

סיפור אהבה עצוב

יקר חינה ויפיה של הפואמה בסיפור האהבה המרתק שבין יאנוש קורצ'אק וסטפניה וילצ'ינסקה.

הפואמה מספרת על הכרותם בז'נבה, בזמן היותם סטודנטים. הוא סיפר לה אז על ילדותו ועל נעוריו הסוערים, על אי-שפיותו של אביו ועל שגעונותיו שלו עצמו, על התנסויותיו בסימטאות הדלות של וארשה, על זלזולו בכוח ובשררה, הנתונים תמיד בידי המבוגרים, ועל אהדתו ואמונו בחלש ובילד.

וילצ'ינסקה נשבת בקסמיו של קורצ'אק. היא מתאהבת בו ממבט ראשון, והולכת אחריו כאשר ילך, בניגוד לרצון הוריה. כאשר החליט להקדיש את חייו לילדים החלשים והנזקקים בבית-הילד שברחוב קרוכמלנה בווארשה, היא עומדת לצידו כ"אם-בית" במלוא מובן המלה. היא עובדת עבודה מפרכת, העיקר עבורה להימצא במחיצתו. צמאה, מחכה לקורטוב של אהבה. שיחות רבות מתנהלות בין השניים. בפיה הוא הניק, לא יאנוש. לפעמים הוא מלטף את ידה, כמו באותו ערב, כשישבה לצידו והוא סיפר לה על חלומו להקים קונגרס בינלאומי של ילדים מכל העולם.

גם אותי תקח אתך? — היא שואלת. "כודא" — הוא עונה לה. — איך אפשר אחרת? (עמ' 24). לטיפה אבהית על ידה. סטפה מחכה לעוד משהו. אחר-כך היא יוצאת מחדרו. מהרהרת על היחסים שביניהם. היא יודעת, שהוא לא סוטה-מין וגם לא נזיר. אולי הוא אדם קדוש — היא מתייסרת על משכבה, או אולי, פשוט אינו נמשך אליה, משום שהיא...אינה יפה מספיק.

שנים חולפות על השניים בעבודה מפרכת, הבולעת את כל הכוחות. 200 הילדים — ילדיהם, הם גוש אנונימי. רק לקראת הסוף מתגבשת דמותו של אברשה, לעין בנם, אהובם, הפרטי.

שניהם מבקרים בארץ-ישראל, קורצ'אק פעמיים. בריאותו בוגדת

אהרון צייטלין
דרכו האחרונה של יאנוש קורצ'אק

אהרון צייטלין:
דרכו האחרונה של יאנוש קורצ'אק (פואמה בפרוזה); בית לוחמי הגיטאות — האגודה ע"ש יאנוש קורצ'אק בישראל; 1990

חיים פלוטקין:
בשערי האור; מיידיש: יעקב בסר שירים; ספרית פועלים; 1989; 96 עמודים

שקיעה * * זבת דם

ול בלו שביקר לפני כמה שנים בארץ, סיפר בכדיחות הדעת על פגישתו, בראשית דרכו הסיפורית, עם ש"י עגנון. כששמע ש"י עגנון כי סול בלו כותב אנגלית, נאנח כמשתתף בצערו ואמר ספק ברצינות, ספק בשחוק, כי חבל שאינו כותב עברית. כדאי לו, יעץ עגנון לדאוג לפחות למתרגם טוב לעברית, כדי שלא יהיה סופו, כסוף כל אלה שכתבו פעם ארמית, השפה הבינלאומית שדיברו בני-ישראל בכל מושבותיהם. איני יודע אם כחוצאה מאותה שיחה, תורגם סול בלו לעברית, אך מתוך רחש-לב לצנח ישראל ולשפתו העברית, אני שמח מאוד על שאני מחזיק ספר של משורר יידיש טוב, בלבושו העברי. אני מודה ליעקב בסר, שטרח טיחה גדולה והערה את שירת חיים פלוטקין לעברית וגם לנתן יונתן, שהוסיף שלושה שירים מתורגמים על-ידו, כאקורד-סיום לאסופה היפה. לא קל לתרגם מיידיש לעברית, שתי שפות שונות הן במהותן. יידיש מטבעה, שפה רכה כנשיקת אמא וחמה כדמעתה, לעומת העברית, בה כל נחות, מדבר גבוהה גבוהה ואף קרוע ובלוי, מתעטף במחלצות של מליצה.

בנוסף לקשיי התרגום הטבעיים לעברית מיידיש, יש לציין כי שירי חיים פלוטקין הם עממיים במהותם, והעברית הודקה בכתיבת שיר עממי, יהודי, לקולמוסו של ח.ג. ביאליק. גם החריזה של השירים בשפת המקור, הקשתה על המתרגם שהצליח להוציא מתחת עטו, תרגום מחורר וקולח. אין לי אמנם ספק, כי התרגום לא הניח את דעתו של יעקב בסר, בדומה לשלונסקי, שתרגם ופירסם את "יבגני אונייגין" של פושקין וחזר ותרגם את "ה'רומן-בחרוזים" הזה מחדש, כאילו הקודם לו, לא היה מתוקן דיו.

חיים פלוטקין הוא קודם-כול משורר המבטא את היהודים שחיו על יגיע כפיהם באמריקה, על החוט והמחט ומכונת התפירה שהביאו אתם מרוסיה הצארית, בימי ההגירה הגדולה לארץ החופש. הוא מבין את לשון מכונת-התפירה "אוהב את חמדת הלצון / שלה, ושומע את הזמן המואץ, תדהר: / השחל את החוט, מהר, תן את המשי" (30); הוא מתוודה: "בין מכונות התפירה אני זורע / בכל כפל שמלה, שיר משתלב" (79) ואת השיר "חוטי זהב" (91), הוא מסיים בשורות: "תפרתי בגדים מחוטים / לשירים היוצאים מן הלב".

נושאי השירים, הם נושאי החיים; שירי אהבה, מימי "אדם וחווה", וזמאז, עוד לא נולד מות שבינס

יפריד" (83) (מזכיר במהופך את שירו של היינה: "גורל שניהם, המוות — הרבו הם, הרבו לאהוב"), ועד אותו תום של אהבה בעיירה היהודית שבעבר, "בעיקבות גאל": "אוהבים נפגשו עם ערב / אלוהים מחייך בחלון". (84) שירים אלה, הם כמעט כמו וידוי עממי, כי "מן המילים השקטות, בשעה שאני עם עצמי, קשה לי להיפרד" (80).

לעומת שירי אהבת החיים, מרובים בספר שירי הספר: "לחברו היקר משה שולשטיין", "לזכרו המאיר של חיים גראדה", "משורר, ליוסף קוטלר" "ששבי לארנו, הפרחים בוכים" ולעוד חברים וקרובים.

בדומה לשגאל, שחי רוב שנותיו בצרפת, וצייר את נופי ילדותו בוויטבסק, ובדומה לטשרניחובסקי, ששר בירושלים בשנת חייו האחרונה, על כוכבי ערבות אוקראינה וכוכבי שמי קרים ("כוכבי שמים רחוקים"), שר גם חיים פלוטקין: "על חרמש מלוטש הרוח רכב / את הלילה הביא חיש מהר על כנף / ועכשיו נידלק בשמים כוכב / שהביט בראי העגול — בלבנה. / בלבנה המלאה אתבונן ואחשוב / כסלע קפוא בין שלגיה הענן / אהרהר במלאך מסולם-יעקב / שפרוה מסיבירי לי יביא מתנה". (92, תרגם נתן יונתן). בנוף קפוא זה של מזרח אירופה, בין שלגי הענן, נושבת גם יידישקייט "מסולם יעקב" ו"שפת היונים ששלמה המלך הבין" (9) וגם קונדסית עממית, "במתנת הפרוה מסיביר". לכוכב שנדלק בשמים, אפשר לייחל כמו ביאליק: "האר נא כוכבי, דרכי האפלה"; אך בעוד נוף החורף של ביאליק מנותק ממטענים חברתיים ופוליטיים ונפשו שכורת אהבת-הטבע בלבד: "צפרא טבא שחילי חורף / הידר, ציצי כפור החלון" ("משירי החורף"); הקונוטאציות של חיים פלוטקין, הן של לוחמי חרות בעלי תודעה פועלית, ברוסיה הצארית: "וכפור על השמשות, זרי פרחים הפריח / ביום בו על חופש רוסיה שמעתי" ו"ינקל מסיביריה" — "סוציאליסט קשוח" "תופר ומגהץ וזכרם פורץ: "ניקולאי כבר איננו, החופש כבר בא" (21) אלה גם "צלילי הרוח המשוע / בעת צחוק של ענפים על אילנות" (81), ו"השמש, היום סרבה לשקוע, היא פצעה את האופק עד זוב דם" (78) "אש שקיעה, אניה שוקעת, שחפים אחוזי פחד" הם הבולטים ב"שערי האור" (68), השיר עליו כל הספר נקרא. כל זה היה שם, בעבר של הילדות; כאן, באמריקה, "גורדי השחקים מעיני / את זאת השקיעה העלימו" (17); כאן נשאר חיים פלוטקין וזכר את אמו "מדליקה את נרות השבת" ו"שומע מתוך הקבר, קול אימי, לנקום את נקמת היהודים".

מתוך "שירים בשולי ה'סידור"

צלע הר

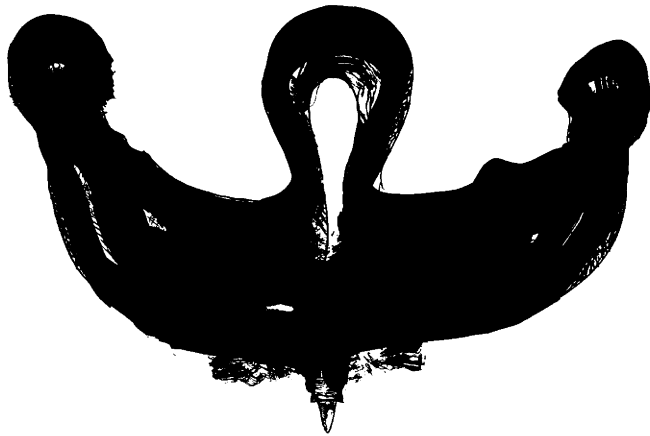
בצלע הר
 צועד הוא לפני ושר לי במו-פי,
 ואני הולך בעקבותיו, עולה בהר,
 והוא מסב ראשו מעת לעת, נדמה לשמע קול,
 והוא הנהר, והוא הקול, והוא הדומיה שבין שפתי,
 וגם השיח הבוער מעת לעת בתוך חזי,
 שכן בדרך השירים אוהז הוא כי בערמתו
 בעוד ידי כותבת לאטה כיצד הולכות אליו רגלי,
 כיצד ידו עצבה אותי כגלד חסין-אש — לחיות על אדמתו,
 למען אכתב כיצד הוא מסתתר בתוך מחשבותי
 ומחשבותי מקוננות בהר-ההר הנעלם ממני שוב ושוב;
 על-כן עלי לשאל לאות-הברית בינינו,
 אות בר-קיום: שבת אחת כהלכתה ביני לבין עצמי,
 למען אדע כי הוא הצל על ימיני, והוא האור
 של היותי על אדמות — ולו כפרי-דמיון בלבד,
 למען אדע כי לי הוא שר מאז ומתמיד
 וכי מבין אני אליו מראשיתי,
 בעוד עולה אני בהר, ויום נופל על יום
 בלוח-השנה האינסופי שמעלי.

תחייה מאוחרת

"ונאמן אמה להחיות מתים" —
 אף לא ברעש
 כי אם בשיבה יומימית של
 צליל ומראה
 השולחים אלי ידים מלאות עבר,
 ואני מנסה לעורר
 את הפק-הלב בחפצים שנשרו אל האין,
 ללכד את דמות-הצל
 הדוכרת אלי בשני קולות
 מתוך שעון-הקיר שבחדר-עבודתי;
 בקול ההווה המחליק על לוח-הספרות,
 ובקולו של שעון-קוקיה דומה עד-להפליא,
 אשר אבד בתוך הזמן של עצמו,
 בעודי ילד קטן העולה על סלם שכבית סבו
 כדי לנעת בראשה של צפור-העץ הירקה,
 ואולם היא נמלטה-לה בשתים-עשרה צעקות חדות
 מבין המחוגים מבשרי-הרע,
 כדי לשוב ולהתחיות בי מקץ יובל שנים
 עם עצי הגן שנכרתו מאחורי הבית בכח לא-אנוש
 ביום אפור-גשם של תחית מתים זעירים
 אשר נשמה של חפצים אבודים לזהבת בהם.

טעות ביום השבת

באמצע הלילה הנפתי ידי
 לעבר מתג-החשמל, כששמעתי: "חדל-לך,
 שהרי שבת בכל העולמות!" ואולם הרגל ישן
 עוד הניע את ידי בכיוון מתג-החשמל, והבהלה
 הוסיפה לפרפר בתהומותי, תוך כמיהה להיות מואר וכרונדאות
 כי הנני חי וקום עדין — אני אשר חמשים שנה ומעלה
 הייתי מדליק אור בלי-ל-שבתות וקורא במטתי
 עד עלות-השחר כמעט — קורא על דבר עולמות רחוקים, בלא
 שאדע
 כי שני מלאכי-חרש מנמנמים על רצפת תת-המודע של הויתתי,
 בעודם שוכבים על צדם, עטופי כנפים מסביב לגופותיהם
 כזחלי-פרפרים
 ענקי עינים גבישיות, החולמים על בוא שעתם לקום ולזמר
 על-אודות דומית הידים האנושיות אלו המתזירות אור-של-מעלה
 בהגיע יום-השביעי;
 ואמנם בקלטי את קול-הצעקה
 של עצמי, משכתי ידי ממתג-החשמל לפתע,
 כשאני כובש בתוכי דחף ישן-נושן, תוהה
 מהו רגש-שמחה זה השוטף את פנימיותי בארץ לא-צפוי,
 אף שלא ידעתי אם אכן יום-של-שבת הוא בעולם,
 ואולי רק יום מששת ימי-המעשה,
 ואפשר, רק משום שהסתכסכה עלי דעתי באמצע הלילה נמנע אני
 מלחלל את השבת, ולא כמעשה-של-חרות מצדי;
 ואולם שני מלאכים אשר יצורי-גוים הם פרי מחשבה לילית
 וחולפת
 כבר הקיצו בי יקיצה מענגת, שבתית,
 כשהם מרפרפים הנה ושוב
 בתוך מחי,
 הגם קולם בל-ישמע מחמת השמחה,
 שעה שהקלים עוד מפיקים חריקה דקה מסביב
 בגלל חשש מפני טלטולי של חלין ממקום למקום.

איור מיכה בכר

רוני סומק חצי פינה

אלן גינסברג

כפר טטון

שגל הר שדות
 נראים מבצעד לכנפים שקופות
 של זבוב על שמשת החלון

לא מצאתי במפה את כפר טטון, אך קווי הרוחב והאורך
 השיריים סימנו לי תחושה יפאנית. עודד פלד, שתירגם בעבר
 גינסברג מאד אמריקני, ריכב איתו הפעם על כנפיים שקופות
 ושמשת החלון המטאפורי מתנפצת ממשקל זבוב.

מגבות ערד בע"מ

יצרן המגבות הגדול במדינה.

מגבות באיכות "אולטרה-פימה" ו"סופר-סופט".

יצוא

מרקס & ספנסר – אנגליה; בלומינגדייל, מייסיס – ארה"ב;
מנור – שוויץ; הילטון אינטרניישונאל

בין לקוחותינו בארץ – מרבית בתי-המלון – 4 ו-5
כוכבים, רשתות וחנויות מובחרות.

מחלקת שיוק: דלתא שיוק טל' 03-9231552

לקראת מפגש של תרבויות

מהו מפגש של תרבויות? מתי והיכן הוא מתרחש? ובאיזו רמה? מתי הוא מפרה ומתי הוא מפריע להפרייה? פסטיבל ישראל מזמן לקהלו ערב-רב של מופעים הרחוקים מלהיות מקשה אחת. האם המבקר בכמה מופעים שונים בתכלית מטמיע לתוכו את פיסות-האמנות, כך שהעירוב המתקבל עשוי להעשירו גם במשהו חדש וצרוף שמעבר לרמת צירוף החוויות הבודדות? או, שמא, הקוקטייל — על מרכיביו המזדמנים — עלול לגרום לו לבלבול קיבה.

הכרה במהותן של שאלות רב-משמעיות אלה, עומדת ביסוד הצירוף לקיומו של פסטיבל מסוגו של פסטיבל-ישראל, בעיקר אם נוסף ל"בלילה" התרבותית-אמנותית כמה מן התיאוריות על החברה הישראלית כמקום-מפגש וככור-היתוך של תרבויות, וכן כמה שאיפות / ימרות / חששות סותרים בעניין המיפוי התרבותי שלנו.

ב"כורים גודונוב", בביצוע האופרה הממלכתית של ורשה עם סולנים מבריה"מ, עומד המפגש הרוסי-פולני של המבצעים, בצילו הכבד של הז'אנר האופראי, כאשר סציות רבות משתתפים יונקות כוח-יתר ממסורת התיאטרון העממי הרוסי: בתמונת המרד, החותמת את האופרה, מופיע העם בתור אספסוף מתפרע. אולם, הכובד הבראוקי של האופרה בתוספת המטען הנוצרי הכבד, גם אם הם מגבירים את עוצמת החוויה, הם עשויים להגביל את יכולת התרשמותו של הצופה הישראלי.

מפגש תרבותי מסקן של יוצרים שונים במסגרת של יצירה תיאטרונית מודרנית אחת, מתקיים ב"מרקיזה דה סאד", הצגה על-פי מחזה של יוצר יפאני מפורסם — יוקיו מישימה — (שהתאבד ב-1970) בהיותו בן 45 ובפסגת הצלחתו, באינטרפרטציה של הבמאי השוודי אינגמר ברגמן ובביצוע שחקניו (ובעיקר שחקניותיו) המעולים של התיאטרון המלכותי השוודי. זה שילוב מביטיח, אם-גם לא קל, בפרט למי שצמוד לתרגום סימולטני.

"מקבת" השקספירי בשפה הגרמנית, הוא עיבוד רב-עוצמה ומצמרר. התיאטרון של קטרינה טלבאך הוא תיאטרון מודרני ותיאטרלי שלידו נראות ה"מכות" של ברכת כלטיפות. דרך הטיפול הגרמנית הולמת את מקבת ומערה אותו בדמן של האגדות הטאבטוניות.

ועוד מגרמניה — בלט בשתי גולות כותרת של המחול בפסטיבל: הבלט של ברלין ובלט פרנקפורט.

"האמפיתאטרון" מאתונה יציג את ה"האפוס של דיגינס אקריסט", בבימויו של ספירוס אוונגלאטוס. כאן המפגש הבין-תרבותי נוקב ברמה התימטית; אהבה בלתי-אפשרית של הגיבור, בן לאב מוסלמי ולאם נוצרית, לנסיכה יוונית-נוצרית. נראה לי שסיפור מפגש זה בין התרבות ההלניסטית-נוצרית לבין התרבות המוסלמית-מזרחית לא יערער את שלותו של הצופה הישראלי, מה-גם שעיקר יופייה של ההצגה נשאר במישור העיצוב — בעמדות של שחקנים טובי-מראה על במה מעודנת, בפוזיציות הנעות מן האורריות של ציורי הכדים היווניים אל כובד הנוצריות של האמנות הביזאנטית. אלא שתנועת השחקנים גובלת בחובבנות וצורת האפוס מזמנת "מספר" דומיננטי מדי.

ואם בשירה יוונית מדובר, מזמן הפסטיבל את שירתה של מריה פראנדורי ואת שירת תיאודוראקיס בביצוע זמרת-הסופרן אלינור מואב-וניאדיס.

עוד בנושא אהבות בלתי-אפשריות: עיבוד ל"מאחורי הגדר" של ח.ג. ביאליק שיבוצע על-ידי קבוצת התיאטרון החזותי של הדס עפרת.

בלהקת פיליפ ג'נטי מצרפת, התיאטרון החזותי הוא במיטבו, אם-כי אין ודאות שמכלול הקטעים הקצרים שלהם ב"מצעד התשוקות" המופלא מצטרף לכדי יצירה משמעותית ושלמה.

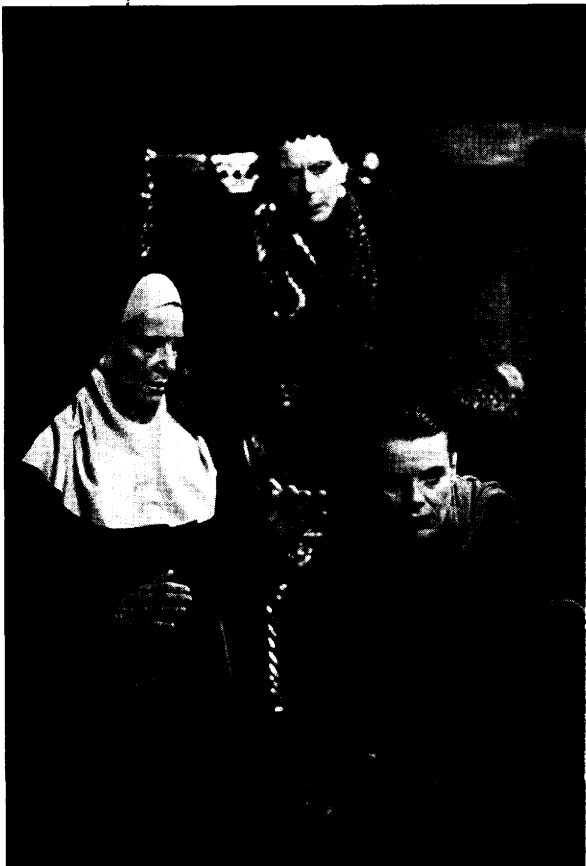
ל"תפרנים", סקרנים ושאר מעוניינים, מזמן "פסטיבל הרחוב" הלווייני מגוון מופעים בניהולו האמנותי הרענן של דודי מעיין מעכו, ובהשתתפותם של פנים המוכרות

ברובן מפסטיבלי הרחוב הקודמים. במחיר של כ-20 שקל, ניתן להשיג גם כרטיסים לשורות האחרונות של חלק מן המופעים שבאולמות.

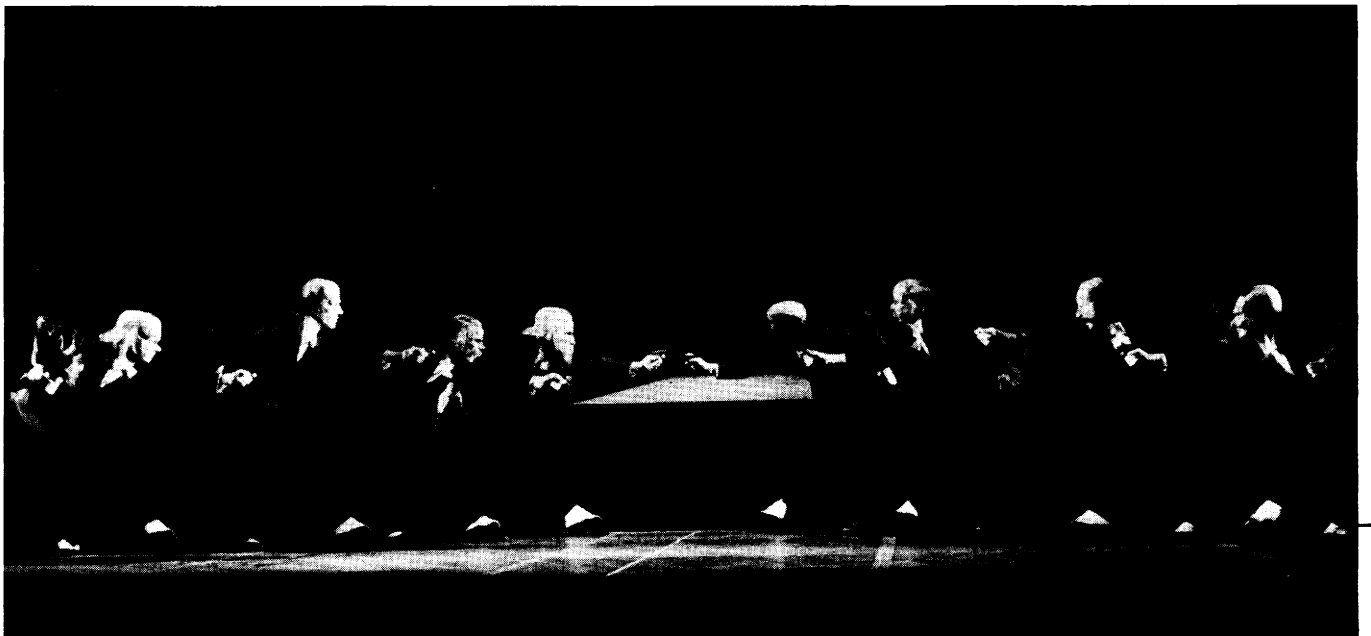
הכרטיסים היקרים ביותר של עד 85 שקל שייכים לאופרות. יתקיים גם מפגש במחיר 100 שקל בלבד במלון הילטון לסיכום מופעי המחול המזרחי (ריקודי-בטן) בפסטיבל, אם-כי מן ההגינות לציין שמחיר "עגול" זה כולל גם "תקרובת עשירה ויין חופשי".

ועוד אזכיר את פאקו פאנייה מספרד, שבנוסף להופעה עם להקתו — כ-20 רקדני ונגני פלמנקו — יתן גם רסיטל משלו, המנוגן כפלמנקו "עם הרבה כנות וללא ימרות" וברמה הגבוהה ביותר. אולה! ■

פסטיבל
ישראל
1990

דה-סאד-מישימה

קורט יוס — "השולחן היווני" — בלט ברלין

פיני שומר

סגן יו"ר המרכז לתרבות ולחינוך של ההסתדרות וחבר הוועדה המרכזת:

אידיאולוגיה מותאמת למציאות ולצרכי העובדים.

ובאשר לוועידה ה-16 של ההסתדרות – זו עומדת להתקיים לאחר תקופה משברית קשה, ומשום-כך, תצטרך לתת ביטוי גם למשבר שהיה וגם לתוכניות של מניעת משברים מסוג זה בעתיד, בעיקר על-ידי התקרבות לציבור המאוגד בתוכה, ועל-ידי מציאת דרכי-מענה רלוונטיות לצרכיו.

לפני הבחירות, הציגה ההסתדרות שינויים משמעותיים בכמה ממסדותיה – בקופת-חולים, בחברת-העובדים, באיגודים המקצועיים, במערכות העזרה ההדדית, וגם בנושאי תרבות וחינוך. לדעתי, צריכה הוועידה לתת ביטוי גם לשלנויים אלה, בעיקר מבחינת שלבי ביצועם הבאים. לדוגמה, מדובר בקידום מעשי של מסקנות דו"ח פרידמן, המדברות על שידוד-מערכות מרחיק לכת ביחס לאיגודים המקצועיים, אשר צריכים לתת כיום תשובות לבעיות ולענפים חדשים, כמו-טלביזיה בכבלים, תעשיות עתירות-ידע, מחשבים וכד'. לעומת-זאת, ישנם מקצועות הפוחתים והולכים אצלנו, כמו חקלאות. לכן חשובה מאד הרפורמה המוצעת בדו"ח פרידמן.

דבר אחר עליו צריך יהיה להחליט בוועידה, יהיו דרכי פנייה חדשות לציבורים צעירים, ציבורים שאינם רואים את חשיבות ההסתדרות לגביהם. שאינם מבינים, לפי שעה, מה להם ולקרנות הפנסיה. מה להם ולקופ"ח. נראה לי שמוטל עלינו לחשוב באופן מידי ומעמיק, באיזו צורה עשויה ההסתדרות להפוך לרלוונטית גם לדור צעיר זה. אולי, לדוגמה, על-ידי שרותים מיוחדים שיפתחו עבורם, בנוסף לתנועות-הנוער. לדוגמה – עזרנו לאחרונה בהקמת הסתדרות תלמידים. מעין איגוד מקצועי של תלמידים שעוסק בבעיות של תלמידים. מוסד זה התחיל להתפתח בכמה בתי-ספר, כאשר אנו מהווים לגביהם מעין כתובת סיוע ועצה.

יש עוד ציבור גדול לגביו אנחנו עשויים להיות רלוונטיים מאד – ציבור החיילים המשוחררים, העומד במצב של מצוקה וחוסר וודאות לפני צעדיו הראשונים בעולם האזרחי.

ההיפתחות לציבורים רחבים, מאפיינת בכלל את מגמת פעילותנו בתקופה האחרונה. לכן ערכנו כבר לפני הוועידה, וועידות מקומיות, כדי שציבורים נוספים יוכלו לקחת חלק בהחלטות, ברמה המקומית כמובר.

בוודאי תהייה בוועידה גם החלטות ברמה האידיאולוגית, למשל בשאלת עתיד משק-העובדים. אס-כי גם בנושא זה היה עיקר המשבר במימד הפרקטי ולא האידיאולוגי – בניהול כושל, בחוסר ההתאמה למציאות המשתנה וכדו'. כיום קיימות כמה נקודות-מבט בהסתדרות עצמה לגבי הגישה הנכונה למשק-העובדים: נקודת-ראות כלכלית, חברתית, ושילוב שתי הגישות. אני, עכ"פ, בעד קיומו של דיון רציני בנושא. משק העובדים, לטעמי, חייב להיות בעל מודל ייחודי במדינת-ישראל, הן מבחינת מערכת יחסי-העבודה השוררת בו, הן מבחינת תרומתו החברתית והן מבחינת ערכו הכלכלי. וכדי להתחיל לבנות מודל כזה, אנחנו חייבים לכתוב מעל עצמנו כמה "שומנים" מיותרים. לדוגמה – אם מפעל אינו רווחי ואינו בעל תפקיד חברתי ברור, יש לסגור אותו, עם כל הכאב הכרוך בכך.

נקודה חשובה אחרת לדיון – יש בתוכנו אנשים החושבים שלטווח ארוך צריכה ההסתדרות להפוך לאיגוד מקצועי. שאינם רואים בה עוד תנועה חברתית. גישה זו, ומאבק עליה ונגדה, תבוא גם היא בוודאי לידי ביטוי בוועידה הקרובה.

באופן כללי, תעסוק הוועידה ה-16 של ההסתדרות באידיאולוגיות ובפרקטיקות העכשוויות והעתידיות, שכן אידיאולוגיה מקבלת לגיטימציה רק בתנאי שהיא מסוגלת להתאים את עצמה למציאות בכלל, ולצרכי העובדים בפרט.

תחום פעולתי מתמקד בנושא החינוך בכלל, ובחינוך הרעיוני בפרט. בראשון, מדובר בפעולה בקרב הורים, מורים ותלמידים, ובשני, בהכשרה של פעילים במערכת ההסתדרות, והכוונה לאינדוקטרינציה, אלא למצב בו יהיה כל פעיל בהסתדרות בעל רמת מודעות עצמית ותנועתית, שיהיה בקיא בכיווני הפעולה בהם מעוניינת ההסתדרות לפעול. בנוסף לכך, אנו מעוניינים להכשיר את האנשים גם הכשרה מקצועית, שכן וועדי העובדים במפעלים מודרניים חייבים להתמודד כיום עם נושאים כלכליים, כמו מאזנים המתפרסמים על-ידי המפעל, עם נושאים משפטיים, כמו דיני-עבודה וכדו'. עליהם לתת תשובות לעובדים הפונים אליהם בבעיות מסוג זה, ולא לשלוח אותם אוטומטית לעו"ד. כלומר, ככל שחברי הוועדים מתעדכנים יותר מבחינת השכלתם בנושאים האמורים, כך גדלה גם אחריותם.

מדובר, כמובר, בתהליך שאחת הדרכים המתוכננות לקידומו, היא הקמת בית-ספר גבוה לפעילים, בו יתקיימו מסלולי לימוד מחייבים, אשר מבלי לעבור אותם, לא יוכל פעיל להתקדם בתפקידו. כל זה, כדי ליצור דגם אחר של פעיל – יעיל יותר, מיומן יותר, אחראי יותר מאשר היה עד-כה, כאשר רעיונותיה הגדולים של ההסתדרות, נשברו, או לפחות נפגמו, בגלל ביצוע כושל. שכן ההסתדרות, כגוף נותן שרותים, נבחנת עפ"י שרותיה ולא על-סמך בסיסה הרעיוני בלבד.

התחום הנוסף הנמצא במגזר האחריות התפקידית שלי, הוא תחום ההשכלה, המבטא חלק מהשקפת העולם הכוללת של ההסתדרות, בדבר העלאת רמת ההשכלה של עובדיה. בנושא זה אנו נתקלים בקשיים לא מעטים, משום שלמעסיקים, יש בדרך-כלל תפיסה מעוותת לגבי השתלמות העובד על-חשבון זמן עבודתו. נראה להם כאילו מנסה העובד, בדרך זו, להשתמט מהעבודה, ולא היא. היום הוכח כבר מעל לכל ספק שכלל שהעובד מסתייע יותר במפעלו להרחבת השכלתו, כך הוא מסוגל לתרום יותר למפעל. למטרה זו פיתחנו את פרויקט "כלנית" המשותף לנו ולאוניברסיטה הפתוחה. פרויקט שהוא מקור גאוה עבורנו, הכולל בתוכו כ-2000 תלמידים, אשר יכולים להשלים בו את השכלתם האקדמית ללא כל תנאים מוקדמים.

הפש את האשה (2)*

הפחד
האשה

מפחיד, "סחרחר משיאים", גבול אחרון שמעבר לו "אורזים את שרידי הבינה"; זו היא דרישה טוטאלית להינתנות שלמה, דירבון בלתי נלאה לזינוק מעבר לגדרות ה'אני' המוגנות. המוזה היא השער לבית-הסוד, דווקא משום שפתרון חידתה איננו אינטלקטואלי-מושגי, אלא אופן של הווייה, אנתה חריגה מגבולות עצמו, אותה הצצה לרגע מעבר לפרגוד השכל. הגעגוע הציפני. "למה נתת לה ללכת?" שאלתי את ההלך, אך אז ראיתה שוב גם אני. היא הסיטה את שערה הזהוב ודיברה אליו: "מדוע ביקשתני כאן, הלך?"

"כי חומה לי חניף בקצה משעולי"

ענה הוא,

"כי אימה לי שמשך הקבועה בלי שקע.
כי אימה לי שמשך הקבועה בלי שקע.
כי אני מתפלל
שחיי שלי
רק למען אוכל אותך לשכת."

"מה נורא הוא יופייה" אמרתי לו, כורך זרועי על שכמו ומובילו משם בדרך העולה אל הפונדק. "אהובה היא מנשוא", אמר. "מגעה כמגע הקוצר בקמה — מעבר לשליטה, מעבר לעצמי. היא חטא שירי וגזרת דינם, באשר היא מעבר למלים כולן. לה, שרק בידה להאיר את חיינו, רק הנתינה ראויה לה. האהובה היא מנשוא, רעי, נגיעתה כהרף עין, וזכר מגעה — ערגה מאכלת." נתתי לו. הנה נגעה בו — "כיד מבהיקה", כזכר נשכח — והנגיעה האקסטאטית שנוגע בה לעולם תרדפנו, תיסרו כזיכרון של שלמות ואושר אבודים, כשיגעון לדבר האחד. אינו יכול לשוכחה, אך גם אינו יכול להשיגה, לכובשה, לאחוז בה — שהרי מטבעה אין היא מושגת אלא מתוך ההתמסרות. היא — הקול הפנימי, ההשראה — היא ברכתו וקללתו. היא מאירה את חייו ללא רחם, ואין אור פנימי מבלעדי אורה.

התבוננתי בו, ולא חשתי כל רחמים. עיניו קרנו מאושרות, בוערות חיים. אפשר יפול עוד פצוע ראש בערי מסחר מנוכרות, אך שבע יקום. שהרי שווה החיוך בפציעה, שהרי רק בבחיכה תיעצרנה המרכבות וידום התוף. רק בחייכה אליו אין הוא מובל עוד בסך להילחם ולכבוש, אלא משלים ושלם עם גורלו וייעודו. שליחותו אף היא — שליחות לאין-קץ. בקבלתה — שלום לו. שוב אינו נסוג מפני הסערה האקסטאטית, השוכרת כל חומות וחיץ. למרות הסתר-הפנים הצפוי, למרות החדר המאפיל — אינו נרתע. הוא נכנע לפני ככוח עליון, כציווי אלוהי פנימי של "אתה תהיה לי לפה, ואני אהיה לך לאלוהים"; שיריו, שיריה הם, עולליה האילמים, שהוא מלבישם מלים וצליל. "מאורש אתה", לחשתי לו, שְהָרִי הוֹשֵׁט הַיָּד הַנִּצְחִית אֶל הַלֵּא-מוֹשֵׁג, היא מתנת אהבתה. העזות המתמדת מול הוויית הסף האינסופית הזו, היא המפתח אל גנה.

ההלך חיך אליי והושיט לי את הקתרוס. קול קרא בי, ודיברתי:

בְּנִטְלִי אֶת-הָאֵי-שֶׁל-אִשָּׁה אֲשֶׁר לִי
מִפְּעַל לֹא אֶתְרַחַם.
וּמִפְּעַל לְכָל אֲזַ אֶלְבֵּשׁ אֶת טְבַעֲךָ
בְּהַתְּבַוְּנִי כִּכְל מַעֲיָנֶךָ.

עצם את שמורות עיניו, וצלילים החלו נוטפים בחלל. הוא שר, ובשירו היה השיתוק הולך ופג מאיכרי:

"כי סַרְתָּ עָלַי לַנֶּחֶץ אֲנִינֶךָ.
שׁוּא חוֹמָה אֲצוּר לָךְ, שׁוּא אֲצִיב דְּלִתִּים.
תְּשׁוּקָתִי אֵלֶיךָ וְאֵלֵי גִגְךָ
וְאֵלֵי גוֹפִי, סַחְרַחֲרֵה, אוֹבֵד נְדִים!

לְסַפְּרִים רַק אֶת הַחֹטָא וְהַשׁוֹפֵטָא.
פְּתַאומִית לְעַד! עֵינַי בְּךָ הִלּוּמוֹת,
עַת בְּרַחֲוֹב לִוְחִים, שׁוֹתֵת שְׁקִיעוֹת שֶׁל פֶּטֶל,
תְּאֻלְמִי אוֹתִי לְאֻלְמוֹת.

אֵל תַּחֲנֻנֵי אֵל תִּסְוֹגִים מִגִּשְׁת.
לְבָדִי אֵהִיה בְּאַרְצוֹתֶיךָ הַלֵּךְ.
תְּפַלְתִּי דְבַר אֵינְנָה מִבְּקִשְׁתִּי,
תְּפַלְתִּי אַחַת וְהִיא אוֹמֶרֶת — הַא לָךְ!

עַד קִצְוֵי הַעֶצֶב, עַד עֵינֹת הַלֵּל,
בְּרַחֲבוֹת בְּרָזֵל רִיקִים וְאַרְכִּים,
אֵלֵהי צוּנֵי שֵׁאת לְעוֹלָלֶךָ,
מִצְנֵי הַרְבִּ, שְׁקָדִים וְצַמוּקִים.

טוֹב שֵׁאת לְבָנֵי עוֹד נֶדֶךְ לֹכְדֵת,
אֵל תְּרַחֲמֵהוּ בְּעִסֵּי לְרוֹץ,
אֵל תְּנִיחֵה לוֹ שֵׁאֲפִיל כְּחֹדֶר,
בְּלִי הַכּוֹכְבִים שֶׁשָּׁאֲרוּ בַּחוּץ!

שֶׁם לוֹהֵט יָרַח כְּנִשְׁיָת טַבַּחַת,
שֶׁם רִקְעֵה לַח אֶת שְׁעוֹלוֹ מְרַעִים,
שֶׁם שְׁקָמָה תְּפִיל עֵנְךָ לִי כְּמִטְפַּחַת
וְאֵנִי
אֶקֶד לָהּ
וְאֵרִים.

וְאֵנִי יוֹדֵעַ כִּי לְקוֹל הַתֵּף,
בְּעָרֵי מִסְחָר חֲרוֹשׁת וְכוֹאֲבוֹת,
יֹם אַחַד אֶפֶל עוֹד פְּצוּעֵי-רֵאשׁ לְקִטְפָה
אֶת חַיִּכּוֹנֵנוּ זֶה מִבְּיַן הַתְּרַכּוֹבוֹת."

ההלך יכול לשיר על האח המת כטרובדור, אך למוזה — גם ברגע של חסד וגם בהיכזב כל תקוה — הוא שר סרנודות. גאולתו אפשרית רק באחדות שמתוך הבעה, רק בזיקוק הרוחני של משמעות עולמו וקיומו. היא הנפש הסוערת, היא ההשראה שמושלת בגורלו. אי-אפשר לעמוד בפניה ואי-אפשר להשיגה. היא החטא והמשפט, אבן-הבוחן של כל מבע. היא אם שיריו, יולדתם, ואילו הוא אינו אלא משרתה, מאהבה, המפרנסם כאב בכישורו המבטא.

היא, ההתחדשות עצמה, הנוכחת תמיד. היא מתגלה אליו פתאומית, תמיד פתאומית, שהרי זה טבעה של ההתגלות, של קריעת המסך: הקריסה המיידית מן הזמן אל העכשיו, ההיפקחות המזעזעת מן המורגל, מן המובן מאליו המכסה את עיניו כקטאראקט של שיגרת חווייה אוטומאטית. כאשר היא מתגלה אליו, היא הכוכב שלאורו הוא הולך. היא נחשפת בפניו כנשמת-העולם, כצופן של משמעות שבו מונפש לפתע הטבע כולו. הירח, הרקיע, השקמה — כולם דוברים אליו, כולם מבע של נוף אחד: הנפשי אינו עוד בכתוב המזוה, הפיסי אינו רק המוצה לו. חיבוקה של המוזה, של הזולת הפנימי שבו, איננו, כחיבוקה של האם — המוות הגופני, שיבת הברש. אולם האיחוד עימה הוא מוות מסוג אחר: הוא טריפת מערכות גמורה של אישיותו, אובדן המוכר, נפילת חומות ה'אני' המופרד והמוגדר. זהו שיכרון

וד הכוכבים בחוץ, ואני עודני כיער השירים, מחפש את האשה. שרשוש. הסתובבתי. בין הצללים הופיעו פנים: ההלך מן הפונדק. "אותה אתה מתחפש", קרא אלי עלמה שלוח מזור. פתאום נטלחלו עיניו. פנה לעבר היער, ואמר בקול שכולו ערגה נואשת:

"על קבים אליך שירי מדרים —
הה, קראי לי!
יָקָה עַד בּוֹשָׁה אֵת!
לְכוּשׁ לַתְּפַאֲרַת אֲצֵא מִדְּעַתִּי
אֵל אוֹרֶךָ הַבּוֹקֵעַ בְּשַׁעֲרֵי!"

היא עמדה שם. לא, לא היתה זו האם. לא אוקיאנוס היה בעיניה, לא באר, לא רחם. מבטה היה מצועף חידה עלומה, שלוח אל מראות רחוקים, רומז אל חזיון נפלא ונכסף שנגלה רק לעיניה שלה. עירומה ודקה היתה, וכוכב בער בשערה הגולש. בידיה אחזה גביע זהב וגביע כסף שמתוכם זרם קילוח מים זכים. ההלך פסע צעד אחד לעומתה וקרא אליה בקול רועד, נוגה:

"מה המחיר לחיי שחצו בגלך?
שִׁחַרְדֵי לְקוֹלֶךָ? מַה לוֹמֵר מַה לַתֵּת
לְחַוְנָה הַפְּרִיאִית הַרוֹפֵא רַק אֵלֶיךָ,
הַמוֹשֵׁט שְׁפוֹת לְבָרָזֵל הַלוֹהֵט?"

היא פנתה אל ההלך כמשיכה, אך מבטה נמשך בחלל, כאילו דיברה אל העולם כולו:

"בְּיָדֵי הַמַּעֲצָבוֹת כָּל אוֹר
אֲמוֹלֵל כָּל מְשׁוֹרֵר
עַד מְרֻבֵּא פְּסִי צְבֻעוֹנִים
גִּזְרֵי לְבָן וְשִׁתְרוּ."

"מי היא? — שאלתי, ומשלא ענה, דחקתי בו שוב, שהרי ידע, הרי לה שר את שירו. הוא היה מביט במקום שבו ניצבה קודם, כאילו עדיין נראתה לעיניו. נטל שוב את הקתרוס, ופרט עליו ברוך:

"זו רִשְׁתֵּי הַמְּלִים שֶׁנִּעְצְרוּ. זֶה כְּבֹד
הַרְעֵשׁ הַמְּפִיל לְפַתֵּחַ אֶת הַתֵּף
יְמִינוֹ שְׁעִמְסוֹ תְּבוּנוֹת, גִּימִים וְגִבְהָ,
רַצוּ אוֹלֵי אוֹתֶךָ נֶאֱמַר, רַק אוֹתֶךָ לְקִטְפָה..."

התבוננתי בעיניו. הבנתי. ידעתי כי ראיתי את גבירת חיי, את האור שבקצה מנהרת עולמו. אותה — אור השחר ואור הנר, בת השיר, האהובה הרוחנית. כן, אפשר מתקנא הוא בכך-הטבע, המתאחד עם האם-הטבע באיחוד טוטאלי, במיזוג של מוות. אבל בן-הטבע הזה מת מוות אלים ואילם, ודרכו, גם אם נכספת, רחוקה מדרכו של ההלך השר.

שלחתי את ידי לאחוז בכתוליותה הבלתי-מושגת, ללוכדה בידי כציפור. אך ידי תפסה בחלל הריק ובתאוות תנופתי נשתחתי אפיים. היא ניצבה מעלי, עוטה אד יער צונן, אותה אחת, אחת אחרת. מבטה בער באש קרה והמיסתורין במצולות עיניה היה מזמין ואפל. קשת היתה בידה, אשפת-חצים של שכמה, צורר עשבים תחוב באבנטה, וסחרון של כסף בשערה השחור. לא יכולתי לנוע, כמו הוטל בי כישוף. ההלך התבונן בי בעצב. לאיטו הוציא מתרמילו קתרוס עטוף והיה מתיר את קישוריו. בעדינות

* — על דמות האשה ב"כוכבים בחוץ" של אלתרמן. חלק 1 פורסם בגליון 118.

- 1 — "על קבים אליך"
- 2 — רוברט גרייבס, "רוח מצפון", תרגום מ. אטר
- 3 — "תמצית הערב"
- 4 — "פגישה לאין קץ"

שרה גר, פרסמה
לראשונה ב"עתון 77"
בשנת 1983

תשליך

א

מאחר

מפדי לדעת.

מה שם הגוף המתאים לדבר בקף.

האם הוא זכרי. האם הוא נקבי.

ערפל או פצוצים על איברי התקשרות.

על הפלנטה

ילדות נדבקת לשני גופותיה של כל נשמה

בגלל ילדות כל נשמה מפרדת

שרוי זוג גופותיה

בילד בילדה

כי לטקס התשליך

אט אט יתכונן מחזור הנשמות

כאן על הפלנטה.

מפרדים הילדים זה מזה

אכל הילדה חשה אותו באויר

קיום אחד והוא זכרי גונב לה מודעות מתוך תוכה

מפרדים הילדים זה מזה לחלוטין

ובאויר חש אותה הילד

מה גוף מה צורה לנגביות זו מרתקים אותו אליה

מהר

מהר ממחזורים קודמים

שרויה כל נשמה בשני גופותיה

מהר

מהר ממחזורים קודמים

שרויה כל נשמה

בגבר באשה

האם הבשיל הכל לקראת הטקס

בתוך הנשיות בתוך הגבריות

סביב מעגל התשליך

על המפלס העליון

מקבצות כפר כל הנשמות

אכל למטה

בדרך אל סוף אגף הילדים הילד שהיה לגבר

בדרך אל סוף אגף הילדות הילדה שהיתה לאשה

למטה בדרך מאגפו

למטה בדרך מאגפה

הגבר האשה

בגנבה מתקדשים

ומעל ראשם על פני המפלס סביב המעגל

חפה של חרדה

על שני גופותיה כל נשמה פורשת

האם כפר הבשיל הכל לקראת הטקס

רואים זה את זה לראשונה

האשה מתבוננת בו ולא רואה

מולה נשמתם החדשה מתערסלת

הגוף הזכרי הזוי בתינוק הגוף הנקבי הזוי בתינוקת

האם לצער יתחולל כפל הלדה

מה ארץ יתנו הגופות הקטנים

לזמן אשר יביא אותן

להיות בגבר באשה

מהם מראיה

מתבונן בה הגבר וחוזר אליו ממבטו

הוא לופת את המרכז שלו

הוא מטובב את עמוד השדרה

ובתוכו חוט של שעמום אולי עולה

לראשונה הוא רואה

והמראה כבר מכר לו

בימים בתאורה בוטה

עור הוא ההקף היחיד לגופה

ולו הקף אחד והוא עשוי מעור

כן

יש חמר ממנו עשויים שניהם והוא רצוף

רואים הגבר האשה

ביללות אהבתה מתחת לעורו

ושמה איבריו

ושם מתחת לעורו הקף נוסף

שם איברים איברים עשויים מחלל

ובתוך החלל הזה

מהם לבה או רחמה

ובאהבתו

שביללות מתחת לעורה

ידע את איבריה שעשויים חלל

ובתוך חלל זה

מהם איברי זכרותו ולבו מה

השרכיט והרחם עשויים מאויר

ובלילות הגבריות נודדת

השרכיט והרחם עשויים אויר

גם הנקביות כבר מערפלת

נודדת הגבריות ובבקר שבה

על גב הגבר ספר עמוס

גם הנקביות את עצמה אוספת

ושוב אשה היא משעינה אל הקירות

בעל ואשה

ויביניהם שקי ספר צבורים בערמות

פורצת האשה לארץ הקירות

הגבר שק ספר גורר אל הפנות

גבה מקיר לקיר נקנע

בטנה בקיר נסדקת

ירכיה נפרמים מן הקירות

ולפניה הגבר וגבו

ושניהם מבקעים

יש לשפף עוד ועוד מן השקים

והוא רואה

עורה אל פסגת הסיד מלבין

והיא רואה גופו רועד

הוא במיליון גרגרי ספר

בימים המין עוד פרוע מאד

כסוי העור כבר דק מעבודת ספר

כסוי העור כבר דק מאהבת קירות

בעל ואשה

בשקיי ספר אחרונים מתעשפים

את שניהם לעבות

סביב עצמם נסיון אחרון

שלאט

יתנף החלל שמתוכם

הולכת הריקות וממלאה

ונשאבת אל ריקות אחרת

יש פער באויר

והם אליו

ב

יש פער באויר

ראשון על הפלנטה מעולם

והוא בולע מלאות נרחקת אל תוכו

הוא משיט אותה לקאן

משהו זורם עם האויר

אל תוף עיני הפעל האשה

והוא כמו הגג אשר פרוש על ילדותם

ובמרכזו כמו המעגל

שפנימה אל תוכו לא הדרך רגלם

זהו המפלס

וטקס התשליך קרב אתו

סביב המעגל מחזור חדש של נשמות

בנקבה ובזכר

תשליך כל נשמה את שני גופיה

אל תוך המעגל

פוסעת נקבה אחת קדימה

כפות רגליה כבר ליד הקף המעגל

על עצמות גיפה רק עור עכשיו

וכל מה שהנה בין זה לזה

אל פנים המעגל משלה

ומול שורת הנקבות

נמשך זכר אחד אחר רגליו אל העגול

פנימיותו את פנים המעגל כולאת

וכל סודות נפשו מאז נוצר

לזכרים גורה אחר גורה

זו הציד הרחוק בזכרונות זכריותו

וזה פסגת גבריותו אשר בציד העדין של הבהובי קיין

וכל המעגל מלא אותו

אכל גורה אחת נוטפת כח ואינו כחו

על הגורה הזאת אוננו דלג

וכה פרוץ מנקדה של תא עד גוף זלף

לדה

פנימיותה של הנקבה היא הגורה הזו

ובעוד גיפה הנקבי אל תוך המעגל לאט פוסע

גופו של הזכר שהוא עצמה לאט בטל

גורה אחר גורה הוא נאסף אליה

פנימה אל נקביותו שהיא עצמו

וכשכל כלו מן העגול אל הנקבה חודר

ונפח בין העור לעצמות

מתוך המעגל בגוף אחד

יוצאת הנשמה

והיא באשה

התוודות

יום ראשון צלצל ממגדלי ה"כל-ל-דו-נה" של נערי רומא. קריצת הרמזורים הפכה אותי קדושה בעל כרחי. להתקדם, ושוב הצווי מגבה.

מעמולת הגמלאים מציפה את הרחוב ספינות שעשועים קטנות. ומים קונכייות הפח הנעות כחלה אחת מתפרשת. פנינה ממש, כפי שרציתי, ענגה וקופאת. במקחול עצבים צועני יוצאת, מתנגשת. הכלכלב משתפף לרגליה.

רק האור היה לטיני. פתם כפי שדמיתי, שמים גבהים, ראותניים. פנתאון של דמויות כורעות, נמחלות בקרון הודוי הארץ, הספקני, של קורסו. חפיתי להתודות הסוסים, שנכשלו במרוץ. מלקטים לרגלי, בפיתי פני אדוניהם המרביצים בי. לבושי לא הלם את אבירות תנועתיהם, תאנתי גלויה ומרוחה כדבש על לחמם הקדוש.

אז מה. אז אהבתי אותך מרחוק, יוצא במתינות מן הצדף. רחוב רומאי עשה לי את זה, שרגשותי צנופים וצודקים. רצייתי לשלט בסגור לבנון, שהשארת בארץ קלופת שמש, שדמדומיה מרסקים ונוטפים ארס בספי וחביתות שרב. גדלתי בתוכי ודננות, שאפשר לדמות אותה רק ממרפסת. אפשר להגיד, שהיה לי משהו קשה להגיד.

את הנער קלטתי בפנה, הוא עלה מן הרחצה היומית בכפר הרפובליקה. שערוטיו נטפו ארס תמים שהפיות השורקים סרקו לו. יש לו יפי עלאי, בדיוק כפי שספרו. קבקביו פרקו את הכביש לקביות שוקולדה קטנות. מסתבר שהוא סבל.

תפצי נערמו, בולעים את הכפר. תיקים של חביתות שרב הוא נושא שם, לעצומה של רומא. הוא יוביל, יוביל הכל. אפשר לסמך שהגשר יפל לרגליו בעברו, שחלוקי הנשים יפתחו לפניו באכחת צפיה. הוא עטף, וקשר, וחבל חבל והגשר נופל לרגליו בעברו.

פטמתי את מותו. זה היה בלתי נמנע כשפוט על מותו של הכלכלב.

קורסו — VIA DEL CORSO — רחוב שקיבל את שמו בשל מירוצי הסוסים שנערכו בו בימי הביניים.

פוסעת נקבה שניה קדימה אף כשנמשך זכר ממנה ואליה חזר בו העגול מכל נקדותיו מבגרותו שבשורה ובאינסוף סביב הפרךז אל תחום הסוף אשר אליו עדין לא אמור לבוא שם זכרותו על נקדות במרחק לא שנה מן הפרךז גם מפנות רגלה ועד ראשה על כל עורה נקביות עדין לא נוצרת ומלנה תמיד עבר ומלנה תמיד עתיד יודת הנשמה הזאת מן המפלים מקפת שתי אפשריות נקביות תמיד לה פנימה מתחילה כגוף מטעה של גבר או זכריות תמיד וגוף שקרי נשי סביבו

פוסעת נקבה שלישית קדימה ואין זכר אשר לכאן נמשך אוהבת לה היא ולכל נשיה משב קליל על העגול ולטף של כפוח רגליה הנה אל כל גזרות אהבתה פוסעות אשה אחר אשה מן המפלים אשה אחר אשה כך היא אליה פזמים של נעם מקרבת דממה על המפלים דממה מחזור חדש ובו שלוש נשמות אשה

דממה זורם הפער אט ומתקרר ראשון על הפלגיטה מעולם הוא ועוד עיני הפעל האשה על העגול וכבר הם אל תוכו השלכו ושם גזרה אחר גזרה נפרשת ילדותם וכריחתם בחטא ומחצית הגוף אשר היתה אתם ולא מלא המעגל להוציאם ולכרו במחצית נפשם על המפלים

והאשה ששלוש נשמות אשה היא שרי אחרון לטקס יודה מן המפלים ולעינה שדות הפלגיטה נפרשים והם ריקים מכל אדם.

ספרה הראשון של תמר משמר ראה אור בספרי "עתון 77" — צ'ריקובר.

ארז ביטון: לחיות עם החושך

ספרך החדש, "ציפור בין יבשות", כולל שירים מהספרים הקודמים לצד שירים חדשים. מדוע כינסת את כל השירים הללו במקום להוציא ספר חדש?

זה קשור לאופי שלי, וזה מתקשר גם לכניסה לעשור — נכנסתי לעשור החדש מבחינה אישית, אוטוביוגרפית, כשכל המציאות החיצונית והפנימית שלי עוברת טרנספורמציה. הייתי צריך לעצב מחדש את עמדותי בתוך המציאות הזו, ולחפש לה גם כלים שיריים. בתחילת שנות ה-80 התחנתתי, אחר-כך נולדו ילדי, ופתאום הפכתי מאדם שמתייחס לילדות של עצמו, לאדם שמתייחס לילדות של מישהו אחר. זו היתה פוזיציה חדשה לחלוטין לגבי.

למשל, את השיר "אבי עשה משתה שכנים ביין", ממחזור השירים החדש, כתבתי כאשר בני חלה. פתאום התעורר בי זיכרון חריף מאד של יחס אבי אלי. חוויית הפציעה וחוויית יחסי עם הורי מייד לאחריה, עלו באופן דרמטי. כך שבעצם לא כתבתי שיר על מחלת בני, אלא שיר על עצמי. יש ב"מנחה מרוקאית" שיר נוסף, שנקרא "מסדר זיהוי", וגם הוא מדווח על ליל הפציעה — על תחושות של כעס, עלבון, חוסר-אונים. אבל בשיר הזה הנושא מרומו יותר, יותר אמורפי. פתאום, דרך המפגש עם האחריות שלי לבני החולה, הוא ציץ בתוכי. קרה לי משהו שהייתי צריך למצוא דרך לגשש אותו למציאות של מפגש של אבא. אותו דבר קרה לי לגבי העניין התרבותי והזהותי. קודם עסקתי רק במה שהיה ביני לבין עצמי — בכפל האישיות, באישיות הקודמת, של יעיש, כפי שנקראתי בילדותי. גם לגבי המפגש המסובך עם התרבות הישראלית, המערבית, הרגשתי פתאום אחריות אחרת, שכמובן מסוים החריפה את הקונפליקט. קודם כדי למצוא אינטגרציה בין הזהויות היו השירים שלי ספוגים במלים ערביות ובתוויו זהות ערביים-יהודיים. לידת ילדי, הקשתה עלי יותר להעמיד בצורה חשופה את שתי הזהויות שלי זו מול זו. רציתי באופן בלתי-הכרחי שילדי יהיו סופר-ישראלים, ובמובן מסוים הדחקתי שוב משום-כך את החלק הערבי שבתוכי. אם קודם הרשתי לעצמי לשמוע מוסיקה ערבית, מצאתי את עצמי עכשיו בבעיה קשה, כי לא רציתי שילדי יראו מזרחים. אני גם לא מדבר בח' וע'. כי נראה לי שבעברית לא טבעי לדבר כך, ואני לא רוצה להיראות בעיני ילדי מוזר ושונה.

השיר הפותח בספר, "שיר המקל", מדבר על מקל נחיייה לעוורים. כיצד

אתה מתרגם את מוגבלותך הפיסית לשירה, ומה אתה רוצה להעביר דרך נושא זה?

כשהתחלתי לכתוב על נושא העיוורון, היה בי פחד שאולי אלו שירים איזוטריים, מוגבלים מבחינת החווייה שבהם, ולכן לא ידברו אל אדם אחר. אבל קיבלתי עידוד כבר בהתחלה, שחשוב מאד לתת לזה ביטוי, שיש בזה ריכוז ריגשי מאד גבוה, אם-כי אני לא יודע אם זה מה שהפך את הדברים לשירים. כנראה שכן, באותם מקרים בהם הצלחתי להפוך את החווייה האישית למרקם ניסוחי שמבקיע את המלים מהמימד האישי, הן מבחינת העיצוב האסתטי, והן מבחינת המסר הרגשי. אם אותו מקל, שלגבי הוא מקל יום יום, מקבל דרך השיר מעמד של מטפורה או הרחבה, נראה לי אז שהוא הופך לשיר.

ארנבורג טען באחד ממאמריו על השירה הרוסית, שגדולתו של יסנין היא בכך שהצליח להפוך את הטרגדיה האישית שלו לאסכולה ספרותית.

אני מתכוון בדיוק לזה. והאמת שאני עדיין בתהליך של למידה איך לא לפחד לבטא את האישי עד הסוף. זה לא כל-כך פשוט.

השיר מסתיים בשורה "אני נשאר ילד פוחד מן המקל" באיזה מקל מדובר? אני פוחד מהעיוורון שלי. באופן אסוציאטיבי עלתה בי דמותו של השכן שלנו באוֹרֶן שהיה עיוור. בנו נהג לשוטט איתי, ואמי התלוננה על-כך בפניו. אני עדיין זוכר את הסיטואציה: הוא נופף עם המקל בעיניים עיוורות, ועמידה זו הפכה בתוכי לעמידה של פחד. אבל אני מניח שיש בכך גם משהו שמעבר להתנסות זו. יש בי אימה מעצם הטראומה של העיוורון.

כרוב שיריך מופיע המקל כמורה-דרך. אני מנסה לשדל את עצמי ואת העולם, שזה, אכן, מקל מורה-דרך ולא מקל מפחיד וזו בעצם ההתמודדות שלי — לחיות גם עם החושך. עם הפחד.

באחד משיריך המוקדמים כתבת על אביך המנקה מחראות בבית-נבאללה. אני מבין שחיי המשפחה שלכם היו קשים.

מאד קשים. הורי היו פליטי הגירה גם באוֹרֶן. הם נולדו באזור הכפרים, שם חיו ככל היהודים מבחינת הרמה הכלכלית והסוציאלית. כרגע שהגיעו לעיר הגדולה, עברו למעמד של דלות, של חיים בדירה שכורה שצריך להילחם כדי לשלם עבורה. לריב עם בעל-הבית. בכל

בוקר עלתה השאלה — מה נאכל בצהריים? אבי היה מוכר סידקית בשוק, וכאשר עלינו לארץ, במשך השנה וחצי הראשונות הוא לא עבד בכלל. זה היה בשנת 1948, בהיותי בן שש. קיבלנו אוכל מהסוכנות, ואנחנו, הילדים, הלכנו להביא אותו עם מסטינגים. חיינו בגן-עדן מְנוּן של שוטים, עד שנזרקנו בבתי-אחת ללוד ונקטע טבור האספקה שלנו. ההורים נאלצו פתאום להתחיל לפרנס — לעבור ממעמד של תלוי מוחלט למפרנס. היינו אז חמישה אנשים במשפחה, ועל-פי המסורת הדתית נולדו עוד, כמעט בכל שנה. אמא היתה צריכה ללדת וגם לחפש מקור פרנסה, ואבא היה צריך ללכת ללשכת-העבודה כדי לזכות ולקבל עבודה פיסית קשה. כמעט בלתי-אפשרי היה לצפות שלא ייווצרו תיסכול ולחץ פנימי במצב כזה. לאט לאט התארגנו בכל-זאת. אבי היה תכול עיניים וצח עור, ובמשך הזמן התכסה בשחור של פסי-הרכבת, של הברזלים. השיר על המחראות בבית-נבאללה, שייך לזמן מאוחר יותר, כאשר לא היתה כבר עבודה בכלל. זה היה בשנות החמישים, בזמן המשבר הגדול. ואבי, שבמשך הזמן התחיל להזדהות ולהת-גאות בעבודה הקשה שעבד, שהתחיל להפשיל שרוולים כדי להראות את השחור שעל ידיו, כעת כשלא היתה לו עבודה, הוא נשבר. בעיקר כשצריך היה לעבור לעבודת דחק שהתפרשה כעלבון, כחוסר כבוד. באותה תקופה קיבלו עבודות פשוטות מצה"ל, והוא ניקה מחראות בבית-נבאללה. הדרך מכאן להפסקת עבודה ותפקוד בכלל, היתה קצרה. זהו תהליך כמעט בלתי-נמנע של דור שעבר בבית-אחת מתלות מוחלטת לאחריות טוטאלית, עם אמצעים וכלים מינימליים.

מתי נפצעת?

כשהייתי בן אחת-עשרה. בתוך המצוקה של ההורים, אנחנו, הילדים, חיינו בהרבה מאד חופש. לאכול תפוחי-אדמה בלבד היה בשבילנו דבר טבעי. לא חשבנו שצריך לאכול בשר. לכן זה לא יצר אצלנו תחושת מצוקה. למעשה, חבורת הילדים שלנו חיתה בגן-עדן. הפרדסים שנעזבו על-ידי הערבים ושע-דיין לא היו להם בעלים יהודים, היו פתוחים לחלוטין, ואנחנו היינו משוטטים בהם. בלוד יש הרבה פרדסים של עצי זית. מבחינה זו זאת עיר קסומה. היינו עולים על עץ, אמא היתה פורשת למטה שמיתה, ואנחנו היינו מנערים את העץ ומכניסים זיתים. בין השאר אספנו גם נחושת. לכל אחד היה מגנט, והיינו מחפשים. באחד מהשדות מצאתי את הרימון, והייתי משוכנע שזה אוצר. הוא

היה יפה מאד — שחור ואדום. הצמדתי אותו אלי, והבאתי אותו הביתה. מתוך סקרנות לדעת מה יש בפנים הכיתי בו בפטיש. הייתי משוכנע שיש בו משהו טוב. ואז הוא התפוצץ. באותו רגע התחילו עבורי החיים האחרים, וכל אותה ילדות, הפכה לגבי למיתוס. כאילו העובדה שאני לא מסוגל לראות שוב, חוסר הסיכוי, מותיר את הממלכה ההיא, של ילדות רואה, כמשהו בלתי אפשרי. בעצם משהו שהוא בגדר אגדה.

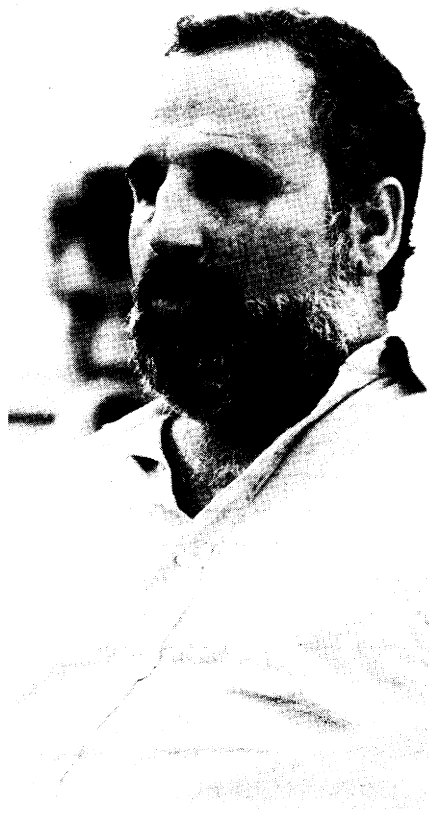
איך זה שינה את תפישת העולם שלך?

כל הנוכחות שלי בעולם השתנתה. אני חושב שנעשיתי יותר רגיש. יותר מופנם. יותר לבד. פחות בקשר עם העולם. יותר סגור. ולא רק פיסית-חברתית, אלא גם במושגים של INPUT/OUTPUT. פחות קלטתי מה שקורה בעולם, ופחות התייחסתי לזה. לעבור מריצה וטיפוס, ממצב גופני ונפשי של תנועה מתמדת, לעצירה פתאומית, זה לעבור לחרדה מתמדת מהיתקלות או נפילה, זה יוצר מציאות של זהירות מתמדת, אותה תעלתי במשך השנים. יצרתי דפוסי התגוננות תוך שלמדתי להשתמש בחושים האחרים. למדתי דרכים ומקומות, אנשים וכו'. אבל בבסיס נוצר אצלי דפוס כפייתי, לא ספונטני. הרבה יותר מרוחק, מגשש, עצור.

התגברת על המכשולים, גמרת לימודי עבודה סוציאלית ואחר-כך פסיכולוגיה.

אני מכיר הרבה נערים בריאים שיצאו ממשפחות בעייתיות בשנות החמישים, ושנותרה בהם האמביציה והיכולת להתקדם. למשל חברי-הכנסת המזרחיים או סופרים שונים. לי היה גם המימד הנוסף של העיוורון, וזה היתרגם למוטיבציה נחרצת להסיר מכשולים ולחדור דרך סדקים. לשבור את המערה של אפלטון. התרכובת הזו, שיצרה אותי כמישהו שאינו מקבץ נדבות לא ברורה לי, גם מהבחינה הפסיכולוגית, כי היו נסיגנות להפוך אותי לקבצן. אני מניח שאם הייתי נשאר במשפחה בלוד הייתי מגיע לגבול הקבצנות, אם לא הייתי הופך לקבצן ממש. ואנחנו יודעים כמה אנשים הגיעו משם ללשכת-הסעד. אני מניח שהייתי נגרר אז למציאות של חוסר-אמון כלפי העולם ולציפייה מתמדת של קבלת מתנות-חסד. כשעברתי למוסד והתחלתי ללמוד בתיכון, נוצרה בי אמביציה לשבור את הגורל הזה. יכול להיות שבאופן לא מודע היתה בי חרדה, שאם לא אפרוץ קדימה, אלך אחורה למצב של הודקקות לחסד. יכול להיות שהרצון הזה הוא שהביא אותי לעמדה של נותן חסד — עובד סוציאלי. רציתי לשקם את המשפחה, ואת הילדות הדחוקה שלי. גם אחר-כך, כשכבר הייתי עובד סוציאלי, קניתי את חנות המכולת שהיתה ליד הבית שלנו. אצלנו חנות-מכולת היתה משהו כמעט מיתי —

מקור הקיום. אם בעל המכולת מסכים לתת לך לחם בהקפה או לא — זה מה שקובע את מצב-הרוח, ואת עוצמת תחושת המצוקה. אני משער שבקנייה זו רציתי לחלץ את השפחה ממעמד של מבקשים בהקפה, ולהביאם לנותנים בהקפה. אחר-כך קניתי חנות בדיונגוף שגם בה היה אלמנט סימבולי של עלייה בדרגה. אצלנו מוסד הכסף היה משהו מיתולוגי. ערך עליון. אצל הורי, שאינם משכילים במובן המודרני, ובוודאי אצל אמי, היה מטען תרבותי מאד אוראלי, והיא העבירה אותו אלינו במשלים, פתגמים ושירים של יהדות מרוקו. אומנם ספגתי עמדה ערכית מעבר למיתולוגיה של הקיום הפשטני והפשט של כסף, אבל נשאר בי גם המימד הזה.

שיריך הראשונים רוויים בזכרונות ילדות, בהווי מזרחי. יש בהם קודים תרבותיים שמאפיינים את הסביבה שעליה אתה מדבר וגם את הציבור שאליו אתה פונה. שיריך האחרונים, לעומת-זאת, חופשיים הרבה יותר מסמלים אלה. מה הסיבה לכך?

הייתי אצל הלקין זמן קצר לפני מותו, והוא סיפר לי שהוא עקב אחרי מה שפרסמתי, ושהוא מצפה שבאחד הימים אכתוב שירה לירית. "אני יודע שכתבת הרבה על 'שם', אמר, וזה תימצת מה שחלק מהביקורת טענה כלפי — עוד פעם שיר על מרוקו? עוד פעם צבעוניות פולקלורית?" מבחינתי זו לא היתה עבודה של צורך — לעשות מלאכת מחשבת באלמנטים מזרחיים. זה היה

מתן ביטוי למצוקה זהותית ולשבר החברתי והתרבותי של ההורים. זו אפילו לא היתה מחאה. רק בשנות השמונים, כשהיתה דרמטיזציה של הקונפליקט העדתי, נגררתי גם אני לזה. זו היתה אחת הסיבות לנזק שנגרם למפגש הספרותי שלי עם עצמי. זה פגע בחוויית העיצוב שלי, שביסודה היה הרצון לפרוק מצוקה. למשל השיר "רבאבא צרודה". נכון שיש בו גלעיני תמר מבהיקים ושתי קשתות שבורות, אבל זהו דיבור במונחים קונקרטיים שעלו מתוך העולם הפנימי שלי. זה כמו שקלמי שגדל בארץ, יהיה טבעי לשלב בשיר שלו תמונת אשלים. והשאלה אז אם הוא עושה אורנמנטציה גולמית של רצף אשלים וחוליים ותכול-שמיים ובוה נגמר הסיפור, או שהאורנמנטציה מרומזת, ומהווה מפגש אותנטי עם חומרים קונקרטיים, כש"חוט התפירה" הוא חווייה ריגשית ולירית. השאלה היא מה ישאר אם תרד האורנמנטציה. האם ישארו כוח ואמירה אנושית כללית? ב"רבאבא צרודה" אפשר לראות יאוש טוטאלי במפגש עם אשה, או עם ההורים. גם בשיר "אמי אוגרת פוך" — נכון שיש שם מוטיבים מזרחיים, אבל הבסיס הוא מאבק איתנים בין אב כמעט טוטאליטרי, שלגביו בן בכור הוא רק סרח עודף שיש להיפטר ממנו, לאם שמחוברת לבן הבכור הזה. אלה הם מאבקים שמעבר לצבע הקונקרטי, ועם-זאת, ביסודה, השירה הזאת מאד קונקרטית — מדווחת. היא מתייחסת למציאות של זמן ומקום, וזה דבר שבהתחלה, בשירים הראשונים שלי ב"מנחה מרוקאית", התעלמתי ממנו לגמרי. שם עסקתי כאילו בליריקה צרופה: בפגישה, פרידה, בדברים אוניברסליים. היום אני חושב שהם לא היו עשירים גם מהבחינה האוניברסלית.

יחד עם זאת כתבת שירים שיש בהם גם קשר למקצועך כעובד סוציאלי או פסיכולוג. אלו שירים של אדם הרואה את סביבתו.

אני לא מסוג המשוררים שמסוגלים לדמות להם מצב חווייתי בלי שיעברו אותו באופן אישי. השירה שלי היא כמעט דוקומנטרית. וידויית. וגם אם יש טרנספורמציה לאני כללי, זו בעצם חווייה אישית שלי. אלא שהתחושה הפרטית שלי היא גם מציאות חברתית מסוימת. לכן היה לי קל להשתמש בתירוץ של המציאות החברתית והחווייה הכללית כדי לספר על החווייה הפרטית שלי. המציאות החברתית הכללית נתנה לי אפשרות לבטא את המקרה הפרטי בלי שזה ישאר רק ביטוי פרטי מוחלט. המרוקאים המועטים שקראו את השיר הראשון שפורסם בכיוון זה — "דברי רקע ראשוניים",

עם הפחד

לא היה מרד בגיטו

ולדתי באוסטרולנקה שבמרכז פולין. מילדותי ספגתי את חינוך "השומר-הצעיר". כחינך וכמדריך הייתי מוכן להגשמה. ב-1.9.39 פרצה מלחמת-העולם השנייה. לפי הוראות התנועה, היגעתי לוויילנה בתקווה לעלות ארצה. חייתי עם אבי ועם שני אחי בקיבוץ השומר-הצעיר בוויילנה. ב-22 ביוני 1941, תקפו הגרמנים את רוסיה. ניסינו — אבי, אני ואחי לברוח מזרחה. לא הצלחנו. חזרנו לוויילנה. יחד עם יהודי ויילנה נסגרנו בגיטו. בגיטו מתארגנת המחתרת של תנועות-הנוער ה"פ.פ.א.ו. אבא קובנר מקריא את הכרוז הנודע שלו — "לא נלך כצאן לטבח". אנחנו נשבעים אמונים למחתרת. השאלה — איך מיישמים את הכרוז עליו נשבענו.

אנחנו נפגשים בחמישיות. מדריך מראה לנו שני אקדחים, תת-מקלע ורובה קצוץ-קנה. מזמן לזמן מופץ בין החברים בולטיין ובו סיכומיהן של הפעילויות וההכנות הנערכות לקראת המרד הצפוי בגיטו. הסיסמה, על-דעת כל המפלגות, היא — אנו נשארים בגיטו. אנו נילחם, אנו נהיה האוונגרד למרד, ואחרינו — כל תושבי הגיטו. לא כצאן לטבח. בינתיים — אקציות. בכל פעם אחרות. בכל פעם בכמויות אחרות. ובמחתרת, נפגשים בחמישיות וקוראים כרוזים. מראים לנו איך נראים אקדחים. רובה קצוץ-קנה, וגם תת-מקלע רוסי. שום אימונים. שום יריות. שום הכנות של ממש. ובמלחמת ההישרדות היומיומית אנחנו עובדים אצל הגרמנים כדי להשיג אוכל. כדי לצאת מתוך לגיטו. לצורך זה עוזרים בעקיפין למכונת המלחמה הגרמנית. שאריות היהודים מהעיירות הקטנות מרוכזות על-ידי הגרמנים בערים הגדולות. חלק מהם בורחים ליערות ומתארגנים כפרטיזנים לוחמים. אפילו מחזיקים על-ידם מחנות של מבוגרים. משפחות. שליחים שלהם מגיעים לגיטו ומבקשים שיצטרפו אליהם כמה שיותר. הפרטיזנים נפגשים עם ראשי המחתרת ומספרים על התנאים והאפשרויות. ההצעות נדחות על-ידי המחתרת. שליחי הפרטיזנים נפגשים גם עם ראשי הגיטו. אפילו עם גנץ. אף-אחד לא מסגיר אותם. גנץ נפרד מהם ומבוך אותם — לכו ילדי והצליחו. הצילו את נפשותיכם.

פלוגות יצאו ופלוגות חזרו, תחת ביקורתם של שלטונות הגיטו. כיערות שרדו פרטיזנים שביקשו מהם להצטרף אליהם, אבל מפקדת הפ.פ.א.ו. נשארה נאמנה לדוקטרינה שלה: נשארים עם ההמונים ונלחמים... עם עששיות מלאות בחומצה.

לוחמי הבטליון השני לא שרדו. לא שרד גם רוב הנוער של ויילנה. אבל אנשי המפקדה הצליחו להגיע ליער דרך תעלות הביוב (וגם על זה ישנם סיפורים שונים), ולהישאר גם אחר-כך בחיים, והם שכתבו או שיכתבו את ההסטוריה של אותם ימים.

עם ההמונים ונלחמים... עם עששיות מלאות בחומצה. ב-1942 נתפס יצחק ויטנברג. אנו, כל חברי הפ.פ.א.ו. מתייצבים לסיסמה "ליזה רופט" (ליזה קוראת). הבטליון השני מתרכז בחצר שברחוב סטרשונה ובבית-הספר המקצועי של "אורט". כולם מחכים לפקודה. והסיפור ידוע — משא-ומתן. משטרה. דסלר. גנץ. המחתרת. ורסיות שונות. הסוף — יצחק ויטנברג מוסר/נמסר/נשלח לפי החלטת המטה לידי הגרמנים. אנחנו, אנשי הבטליון השני, נמצאים בחצר כל היום. אין לנו נשק. לא חם ולא קר. אין לנו כל אפשרות להתגונן או להילחם. המוני הגיטו מוכנים לחסל אותנו. אנו מבודדים ללא כל אפשרות לפעול. סיפור

ידענו בדיוק מה מתרחש. כל אחד ניסה להישרד בדרכו. כך גם האחראים וראשי הגיטו. הגרמנים הקטינו את מספרנו מיום ליום. היו להם גם משתפי-פעולה מתוך הגיטו. ואנחנו, חברי המחתרת, המשכנו להיפגש בחמישיות. הכנו עששיות ממולאות בחומצה לקראת הקרב עם הגרמנים. משום שהמטרה נשארה — לא לצאת ליערות. להילחם בגיטו. יהודים נשלחו מהגיטו ליערות. לכרות עצים להסקה. פלוגות יצאו ופלוגות חזרו, תחת ביקורתם של שלטונות הגיטו. כיערות שרדו פרטיזנים שביקשו מהם להצטרף אליהם, אבל מפקדת הפ.פ.א.ו. נשארה נאמנה לדוקטרינה שלה: נשארים

הטעות של קובנר

החלטת המטה להילחם בתוך הגיטו, היתה החלטה מוטעית. הם ידעו שגזר-דין מוות נגזר על כל היהודים. לכן קרא בכרוז הנודע שלו שלא ילכו כצאן לטבח. עד כאן היתה החלטתם נכונה. מכאן והלאה — טעו בשיקוליהם לחלוטין. המחתרת בפיקודו היתה כוח ילדותי, והוא עצמו היה אז נער, לא מנהיג. לו היה למחתרת מנהיג של ממש בימים ההם, היה מבין מיד שאין כל סיכוי, בתנאים שהיו, ליצור התנגדות ממשית בתוך הגיטו. הסיכוי היחיד להילחם היה יחד עם הפרטיזנים ביערות. ולו רק כדי להרוג גרמני אחד. חמישה גרמנים. אבל זה לא תאם את החלטתו של מטה הפ.פ.א.ו. (אירגון הפרטיזנים המאוחד) וזאת היתה טעות גורלית, שבגללה לא לחמנו כלל, שבגללה ברחנו — כל אחד לנפשו — כמו עכברים. אבל על טעות זו ניתן לומר לפחות שנעשתה בתום לב. מה שלא נעשה בתום לב, היו ההסכמים של הפ.פ.א.ו. עם המשטרה היהודית בגיטו. ראשית, הסכם הרמאות שכשמו עזב הבטליון שלנו את החצר ברחוב שפיטלנה 2 ברגע היחיד בו היתה לנו הזדמנות להתנגדות ממשית. בהסתמך על סיכום מו"מ עם הנהגת הפ.פ.א.ו., הודיעה לנו אז ויתקה קובנר והכנות שעזרו לה, שאם נצא מהחצר בצורה מסודרת, יובילו אותנו לרח' רודניצקה 6 ושם נשחרר. אבל כשיצאנו, הובילו אותנו בנשק שלוף לכיוון הפוך ובמכות העמיסו אותנו על משאיות בדרך להשמדה. (ואני, רק משום שקפצתי ואח"כ נתפסתי — הועברתי למחנה ריכוז וניצלתי.) ושנית, הבגידה העיקרית, הנוראה, שבגד בנו מטה הפ.פ.א.ו., כאשר סיכם עם משטרת הגיטו שאל מחבואם של חברי מטה המחתרת לא יפרצו, ושכחברי ההנהגה המתחבאים שם לא יפגעו. חברי הנהגת הפ.פ.א.ו. ואבא קובנר בראשם, חיכו אז רק לרגע בו יוכלו להסתלק מהגיטו. וזה, במקום להילחם — עפ"י הצהרותיו והשבעותיו של קובנר. אלא שעבור חברי ההנהגה, היה, כנראה, הכל כדאי, ובלבד להישאר — אישית — בחיים. וכשהכל כדאי על-מנת להישאר בחיים, מותר, כמובן, גם לבגוד.

אומרים שהרצון והיכולת להישרד, גם הם גבורה, ושכנינו וארשה בחרו במות גיבורים משום שהאלטרנטיבה היחידה שלהם הייתה השמדה. איך-שלא-יהיה, מגיטו ווילנה יצא רק כרוז להתנגדות ולמלחמה. יצאו רק שליחים לגיטאות אחרים, והגיעו שליחים אלינו. במעשה, לא היינו מוכנים לשום קרב. לא עשינו דבר.

אלכסנדר בוגן: ילד - פחם. מתוך ה"מרד", אלבום בהוצאת בית לוחמי הגיטאות.

משחק ה"צופים" נמשך. סגרנו את השער. אין יוצא ואין בא. ואנחנו בחצר. בגיטו עוצר. ברחוב נתפסים הגברים ומוצאים דרך השער החוצה מהגיטו. הנשים מסתובכות באופן חופשי. ויטקה קובנר וכמה בנות אתה, מביאות אלינו קרטונים ובהם העששיות שלנו המלאות בחומצה. זה הנשק היחיד שבידינו. גם לגרישה צפלבין, שהוא המפקד שלנו, ושלפי תקנון ה-פ.פ.או. צריך היה, לפחות הוא, להיות חמוש, אין נשק. אף כלי אחד מכל אלה שצריכים היו להיות מוכנים לפעולה, לא הגיע אלינו.

במבט לאחור, ברור לי, שמספיק היה אז להשליך רימון אחד מעל השער, ואיש לא היה נשאר מכל הבטליון שלנו.

הגרמנים נהגו בנו בשלווה מוחלטת. הם פרצו לחצר עם תת-מקלעים דרוכים דרך דירתו של היימן (יהודי-גרמני שהיה ראש קבוצת-עבודה מטעם הגרמנים) שגר בפנינת החצר. בראשם היה מפקד הגסטאפו שפנה אלינו בגרמנית אדיבה - "רבותי - כך אמר - אל תעשו שטויות. על מילתו של קצין גרמני - אתם לא מובלים להשמדה. אתם צעירים ואנחנו צריכים אתכם לעבודה. ברור שידע מי אנחנו.

בתוך דבריו, נמסר לנו בשמה של הנהגת ה-פ.פ.או. שמתנהל משא-ומתן עם היודנט. שעלינו להגיע לחצר היודנט ברחוב רודניצקה 6 ושם נשחרר. הסתדרנו ב-4 שורות להליכה ליודנט. אבל בדרך כיתרו אותנו הגרמנים בנשק שלוף והובילו אותנו ימינה, לשער הגיטו, ובמהירות, תוך מכות וגידופים, העלו אותנו על משאיות בכיוון הרכבות. קפצנו מהמשאיות. נתפסנו. הגענו למחנות הריכוז באסטוניה.

על המיתוס רציני לספר. על "גיטו ווילנה הלוחם". על האמת שצריכה להיאמר סוף-סוף אחרי 47 שנים. על השאלות שמציקות לי מאז - איך נלכד הבטליון השני? מדוע לא נתנו לנו לצאת ליערות? מדוע לא לחמנו בגיטו בסופו של דבר? מדוע לא הגשימה ההנהגה את הכרוז - "לא ללכת כצאן לטבח"?

אחרי שנלכדנו, אנשי הבטליון השני, בידי הגרמנים, הם עזבו את הגיטו משום שחשבו שהוציאו מתוכם את הכוח הלוחם. והגיטו נשם שוב לרווחה, כאילו ניתנה לו אפשרות נוספת להמשיך בחיים.

לוחמי הבטליון השני לא שרדו. לא שרד גם רוב הנוער של ווילנה. אבל אנשי המפקדה הצליחו להגיע ליער דרך תעלות הביוב (וגם על זה ישנם סיפורים שונים), ולהישאר גם אחר-כך בחיים, והם שכתבו או שיכתבו את ההסטוריה של אותם ימים.

A. Bogen
1947

המחתרת? - אגדה שקורסת. משחק צופים מול מכונת-השמדה מתוכננת ומתורבתת של הגרמנים. זאת המציאות שהיתה בשטח. בארץ תפח מיתוס לחימתה של המחתרת. במבט לאחור, היינו כעכברים בכלוב. הגרמנים עשו איתנו כרצונם. שיחקנו לפי הכללים שלהם ושירתנו אותם. כולל חברי המחתרת. מול ההשמדה השיטתית שהפעילו עלינו, חיפשנו רק דרך אישית להישרד.

אומרים שהרצון והיכולת להישרד, גם הם גבורה, ושכנינו וארשה בחרו במות גיבורים משום שהאלטרנטיבה היחידה שלהם הייתה השמדה.

איך-שלא-יהיה, מגיטו ווילנה יצא רק כרוז להתנגדות ולמלחמה. יצאו רק שליחים לגיטאות אחרים, והגיעו שליחים אלינו. במעשה, לא היינו מוכנים לשום קרב. לא עשינו דבר.

נכונים דבריו של השחקן ששון גבאי, המשחק את אדם (איציק ויטנברג) במחזה "אדם": "נכשלנו לאורך כל הדרך. ההמונים בגדו בנו. לא היה לנו כל סיכוי".

והלא יכול היה הכל להיות אחרת, אם התוכנית הראשונית הייתה אחרת, גם בזמנים ובתנאים ההם.

המחתרת צריכה הייתה לדאוג להעביר אותנו, את בני-הנוער, ליערות. שם יכולנו להיות בני-חורין. לנהוג כלוחמים אמיצים, וכל ההיסטוריה הייתה נכתבת אז בדרך אחרת. הרי ידועים פרקי גבורה של פרטיזנים יהודים בכל ארצות הכיבוש באירופה. ובווילנה היו התנאים הרבה יותר טובים מאשר במקומות האחרים. לא היינו חייבים, לכן, להגיע לטרגדיה של ויטנברג. אבל אנחנו שיחקנו את משחק ה"צופים" ככלוב.

הגרמנים היו מרוצים מהמצב. הם היו שותפים למשחק. הם לא רצו להגיע לזוהר שנייה. הם רצו למנוע קרב בגיטו, מבלי לוותר על תוכנית חיסולו.

קיטל, המפקד הגרמני האחראי שיחק בנו. עודד את קיומן של הצגות בגיטו. של פעולות תרבות אחרות.

במחתרת מתחילים לחפש דרך ליערות, כשכל הדרכים כבר סגורות. קבוצה ראשונה יוצאת חמושה ליערות נרץ הנמצאים במרחק של 40 ק"מ מווילנה, ולא מגיעה ליעדה.

הגענו לשלב של תחילת החיסול הסופי.

ב-1.9.1943 התעוררתי השכם בבוקר, וראיתי דרך החלון שהגיטו מוקף גרמנים חמושים. לפי ההוראה הקיימת, התייצב הבטליון שלנו בחצר שפיטלנה 2.

ציירים צעירים והזמן

מגדירה מריחת מכחול רחבה ("ויש" חומרי, ויחי ההכרל הקטן). אצל בסר ואצל סטרול אפשר למצוא הדים למסורות ציור מופשטות מקומיות.

פשוטות וכבוד לטכניקה קלאסית, במקרה זה רישום, נמצא בעבודות הכמעט-זעירות של אדם גרשוני. אפשר גם לראות העזה (או שמרנות חדשה) ברישומים כאלה, בגודל כזה הנעשים היום. הרישומים מלווים את ספר השירים החדש של אהרון שבתאי — "זיוה". גרשוני רושם אובייקטים שונים מהסביבה הקרובה, ואברי-גוף. יש משהו לא-אישי ומנוכר ברבים מהרישומים, בוטות וחגובת-מבוכה לרישומים של אברי-המין, השדיים והפה. החושניות והאיכויות הרשמיות היותר-מרגשות מתגלות דווקא ברישומי האובייקטים, למשל בקונוס לכיבוי-נר (שאינו מוחרר מאסוציאציות מיניות), ברישום הבד המקומט וברישום כף-היד. ואפשר שדווקא האינטימיות שבהתבוננות הקרובה היא היוצרת את הניכור שברישום.

חלקו של הפיסול בתערוכות קבוצתיות טון לרוב מזה של הציור, ותערוכה זו אינה שונה בזה. בולטים כאן הפסלים של אחמד כנעאן, המשלב צורות זורמות וגליות עם דימויים של שור או קנתאור, המתקשרים למיתוסים קדומים. יש מידה לא מועטה של כוחניות בפיסול שלו, בכסיס בצורת חץ ובמתח הנוצר בכיווני התנועה הנגדיים אליהם מושך הפסל.

סיגל ליפשיץ יוצרת תחביר פשוט ומעניין, של פלטת-עץ ורגליים מפת, היוצרים דימוי של בעל-חיים, אפשר של סוס כורע. הרושם שמוחיה העבודה המדוייקת בפח נפגם במפגש עם פלטת העץ הגולמית. ייתכן שהתערבות מועטה, כמו ציפוי המשטח בלכה, היה מכאי למעבר רך יותר מהפח לעץ.

רובנר, ממסגרת גירש את הצילום השחור-לבן המבוים במסגרת אפורה, וכאשר מתגלית "מהותה הברזלית" היא מחזקת את האמירה הקשה של הצילומים. אצל מיכל המר-רובנר, מסגרת מהווה פח רחבה ניגוד חומרי לצילום הצבעוני, שאפשר לראות בו איכויות חושניות-חומריות.

איכויות אלו הן המעניקות "גיבוי" למוטיב הלא-מורכב דיו של העימות בין האישה לציפור השחורה, המסתערת עליה ספק באמת ספק רק בצילה.

מפגש חומרים כזה קיים גם אצל רותי פלג והוא מוצלח בעבודה בה הפח משמש כמסגרת מורכבת לציור. עבודות מסויימות בתערוכה מזכירות, אולי יותר מידי, ציורים מוכרים של שנות השמונים. כך נמצא כאן ציור של חיים בן-שיטריט, שרית כנגז' או ציור בנוסח "ויש ארט" שסחף לא מעט תלמידים ב"בצלאל". לעומת אלה אפשר למצוא כאן גם פינות מרגשות שנראות כמחזירות לציור את כבודו — צנוע ולא מתיימר מדי להיות "עכשווי" בכל מחיר ובכל זאת רלוונטי. כאלו הם הציורים בפורמטים הקטנים של מיכה בסר ושל ענת סטרול. אם זה צריך להגיד משהו, נציין כאן ששניהם "דווקא" תלמידי "המדרשה".

הציורים של בסר נראים כיוצאים מטבע-דומם, וממזגים את הרמזים למקור הזה עם עשייה ציורית מופשטת. שלישיית ציורים המוצגים בסמיכות, מתחברת בעיקר בזכות העבודה האמצעית המוצלחת, הממזגת את הצבעוניות הנפרדת של סגולים וירוקים של שני הציורים הקיצוניים לה.

ענת סטרול יוצרת קומפוזיציות מופשטות, שהמעניינת בהן היא הציור שעיקרו צבעי-ארמה אשר את הפינה השמאלית התחתונה שלו

כייח במילגה, כמו בכל פרס, היא נקודת-זכות ייצוגית שאמנים ותלמידי-אמנות מבקשים להתדר בה. תחרויות מעלות את רמת האדרנלין היצירתי וזכייה בהן מחזקת את הרקורד של האמן. יחד-עם-זאת, לא כל ההבטחות הצעירות הללו אכן מתקיימות לאורך-ימים ולעומתן לא מעטים הם האמנים שפילסו דרכם גם ללא הטפיחה הזו על השכם. תערוכה מעין זה, כמו תערוכות סוף-שנה בכת-הספר לאמנות, הן "חגיגה" לציירי הכשרונות הטריים המחפשים הימור חדש.

בימים אלו מוצגת במוזיאון תל-אביב לאמנות ובסדנאות האמנים שבשכונת פלורנטין תערוכת עבודות של 170 תלמידים בשנים ג' רד' בכת-ספר לאמנות בארץ ושל בוגרים עד גיל 35. התלמידים זוכים במימון שכר הלימוד (באחוזי השתתפות משתנים) והבוגרים מקבלים השתתפות בחומרים.

חלק מהאמנים הצעירים המציגים כאן כבר זכו לחשיפה כלשהי, אם במסגרת תערוכות סוף-שנה שנערכו בתחילת הקיץ שחלף ואם בתערוכות קבוצתיות ואפילו בתערוכות יחיד. חלקם, נציין, "גרפו" השנה גם את "פרס האמן הצעיר".

הציור המוצג בתערוכה משקף פלורליזם, הקיים גם בעולם האמנות הבוגר. אפשר למצוא כאן ביטויים, אולי התלבטויות, בין עולמות ציוריים שונים. עבודות המורכבות ממספר יחידות, כל אחת כעלת חיים עצמאיים משלה, לפעמים גם שפה ציורית שונה, שחיכוך יוצר את האמירה היוזואלית והתכנית.

מציגות: דבורה וסרמן, מיכל בקי ומאיה כהן-לוי — בהשלה יותר בעבודות עשירות בחומריות ציורית. בין עבודותיהן של כהן לוי ושל וסרמן קיימות מספר נקודות חיכוך נוספות: עימות בין גיאומטרי ומופשט לקונקרטי; המערך הכללי של העבודה מושגת על סימטריה ואיזון מורכבים; העבודות עוסקות גם בשאלת הדו והתלת-מימד, בין המהות הציורית של העבודה לבין היותה אובייקט פיזי.

בנקודה זו מתקשרות העבודות הללו לעבודות אחרות בתערוכה: האסמבלאז' המעניין בשחור-אפור-לבן של מלי דקלו דור, המשלב משטחים מצויירים עם גומחות בהן מוצבות נורות צבועות בשחור (כאיזכור אפשרי לג'אספר ג'ונס האמריקאי). גם אצל דקלו דור מושגת העבודה על סימטריה בסיסית ועל השבירות שלה.

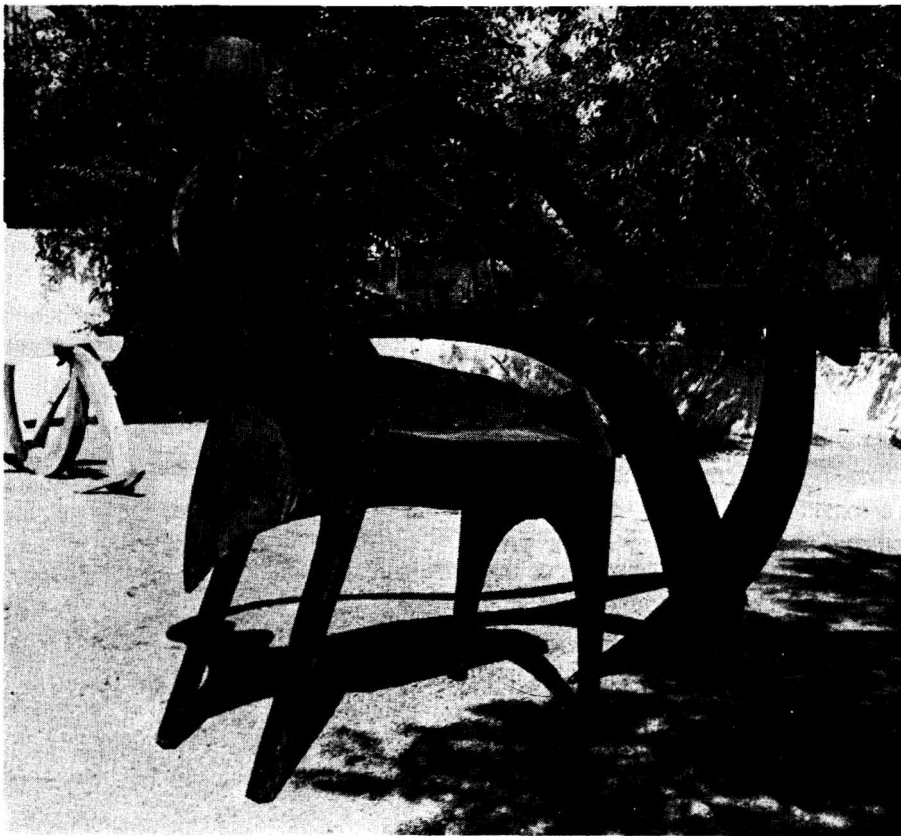
עמדה מעניינת וייחודית של העיסוק בדו/תלת-מימד מציג אליהו גור אריה. בתוך שמיכות ופוך מוקשים וצבועים ירוק, הבולטים לעובי של כ-20 ס"מ, הוא משקיע אובייקטים שונים, מכשירים כמו-מדעיים, ומגזרות מצויירות היטב של עטלפים, בנות, טורסו נשי.

עבודותיו של יובל שאול מתייחסות לנקודה זו בשני היבטים. אחת העבודות היא אובייקט תלת-מימדי ברור המחובר אל הקיר, צבוע מלפנים בשחור מאט ומבריק, ומצוייר באדום ארגמני בצדדים, אך לא בעושר ציורי מספיק כדי להעלים את העובדה שהצבע מכסה מבנה מדיקט ולהעניק חווייה ציורית ריגשית.

התייחסות נוספת, בולטת פחות במבט ראשון, מצוייה בטיפול במסגרת: אצל יובל שאול, זוהי מסגרת ברזל, המהווה ניגוד חומרי לציור. ובאגף הצילום בתערוכה, אצל פסי גירש ומיכל המר-

תערוכת הזוכים במילגות קרן התרבות אמריקה-ישראל (קרן שרת) 1989

במוזיאון תל-אביב לאמנות ובסדנאות האמנים

פיסול: אחמד כנעאן; צילום: רבקה מאיר

יגיד

גיל ארצי מניח ספרי-בטון על אלונקות ממתכת חלודה. בחומרים ובעימות ביניהם אין בבחינת חידוש, אלא יותר באסוציאציות הלאומיות והמקומיות שהם מעוררים. התופעה כוללת בתערוכה היא עירוב תחומים, או "מקרים גבוליים", של ציור וצילום ו"פלישות" של תחומים רבים באמנות ובעיצוב, אל הפיסול בעיקר. התופעה אינה חדשה בעולם האמנותי ולמעשה אפשר לראות מגמה מרכזית, באמנות המאה ה-20, של בדיקת הגבולות של כל מדיום וטשטושם. (השאלה המתבקשת לאור מצב זה היא מדוע מבחני הקרן עדיין מושתתים על מבנה של תחומים. אפשר לקבל הבחנה בין מקצועות העיצוב ומקצועות האמנות, אלא שאולי הגיע הזמן ליצור קטגוריה נוספת, של עבודות בין-תחומיות).

בתחום הביניים הזה נמצאים אובייקטים שהם גם תכשיטי-גוף די אגרסיביים, של יונית מצא-גוטמן; אובייקט דמוי-נחש של חגית ברזילי, המעניין יותר בתפקידו כ"פסל-גב" מאשר באופן עצמאי.

בעיצוב קרמי בולטים האובייקטים של הילה תכלת-לין, היוצרים שילוב מוצלח בין האובייקט הקרמי לבין הכן שהוכן עבורו. הכלבים האימתניים והחזיר הגדול, של יובל חסון, שוברים את הדימוי המקובל של עבודה בחומר גרמי, בתוכן ובממדים. אולם, השפה

הפיסולית וההתייחסות לחלל עדיין לא עוברים את הרף; הם עדיין נמצאים "על הגדר". בעבודות של לי אורלב, במיוחד בעבודה קטנה התלוייה על הקיר, קשה כבר יותר לאתר את מוצאן, ומשום שנוצר בעבודה זו עניין פיסולי, כמפגש חומרים ואסוציאציות מעניינים, המקור כבר לא חשוב אז.

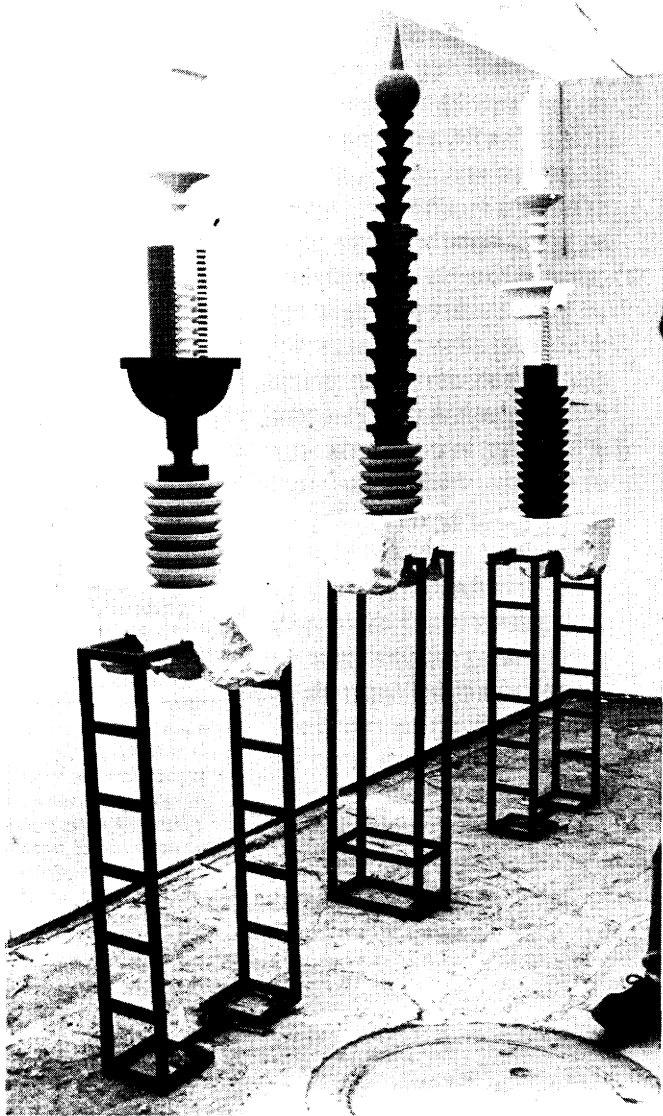
מפגש בין צילום לבין פח וברזל כבר הוזכר כאן. עבודה אחרת "על הגדר" היא זו של מיכל היימן. קבוצת צילומי-פורטרט מונחים בשורות על הרצפה, מוארים בפרוז'קטור של צלמים. המיצוביות של העבודה לא מספיקה ולא מסבירה את הסיבה להנחת הצילומים על הרצפה.

מורל דרפלו מציג סדרת פורטרטים, מעובדים בצילום וציור בתהליכים שונים, אך ברובם נראה שעדיין הטכניקה וההתפעלות ממנה הם העיקר. קונבנציונליים יותר, אך לא פחות מרתקים, הם צילומי השחור-לבן של שפי בלייר. קטעים של נוף או פנים-חדר הופכים באמצעות החיתוך, הטשטוש החלקי והאור, לצילום אווירתי וליירי, בבחינת התבוננות פנימית על הנוף החיצוני. הצילומים הצבעוניים של עינת שריג, היוצרים קולאזים של דימויים טלוויזיוניים, נראים מוחצנים ומתבוננים בריחוק על העולם, דרך מסנן הטלוויזיה.

מבין עבודות הגרפיקה ראוי לציין את הכרזה של נעם שכטר שהוצעה לתחרות לקראת שבוע האמן הצעיר השנה, אך זכתה במקום השלישי בלבד; כרזות מצולמות של אריק כספי, סדרת צילומי תחפושות של ורד נחמיאס; חיתוכי עץ כעטיפות לספרים של שירה רוסיט וסובייטית, של בוריס זיידמן, משקפי השמש המודולריים של ליאורה רייך.

האובייקט המעניין ביותר בעיצוב המוצר הוא הצעה לעמדה לבדיקת מזוודות בנתב"ג, של דידי לין. בשנים האחרונות מוענקות מילגות גם לסטודנטים לעיצוב תפאורה, וכאן בולטת סנדרה גוטמן, היוצרת חלל מורכב, מעניין וצבעוני.

בנוסף למילגות הקרן, מוצגים שני אמנים בוגרים ומוכרים — נחום טבת ודיתי אלמוג, אשר נבחרו על-ידי ועדה נפרדת. הם זכו בפרס של \$ 5,000 כל אחד, המוענק ע"ש ז'אנט וג'ורג' ג'פין.

פיסול: הילה תכלת-לין; צילום: רבקה מאיר

רשימה זו נכתבה במידה רבה בדרך אסוציאטיבית, הנובעת בין השאר מהתופעה, שהוזכרה לעיל, של טשטוש התחומים בתערוכה. מוטיבים ונטיות שונות, בחירת חומרים ועימות ביניהם, אינם מוגבלים לתחום זה או אחר, היות ובאמנות ויצירתיות עסקינן. גם אם לא נצא מגדרנו בעקבות התערוכה, אפשר למצוא בה עניין, ואפילו תקוות, שכן יש לזכור שמאחורי המוצגים ניצבים אנשים צעירים, בתחילת דרכם, שלא מעטים מהם יישרו בוודאי במהלכה.

הבורסה פתוחה להימורים, והזמן יגיד את שלו.

החשך מעת' 25 ארז ביטון

התרגשו מאד, כי זו היתה הפעם הראשונה שמישהו ניסח באופן ספרותי חווייה שהיתה משותפת להרבה מהם. גם השיר "אהבת ילדים בזרבות לבנות", שיש בו שילוב של מלים ערביות, נגע באנשים רבים. אצלי הוא נבע מתוך יסורים וקושי, ואצל אחרים הוא יצר שמחת מפגש עם משהו אסתטי ומעובד, שכבר עבר את התהליך של ההשלמה הפנימית.

האם השירים הללו, שהצביעו על קיטוב חברתי, הם שהוליכו אותך לפעילות פוליטית?

אני חושב שהפעילות הפוליטית היתה מעידה בדרך למפגש האמיתי שלי עם עצמי. תחושות קיפוח, אזלת-יד חברתית ועיוות חברתי ותרבותי היו לי גם קודם. אבל כל זמן שהם לא קיבלו את העיצוב המעודן של ספרות ושירה, הם היו חד-צדדיים והיכו בי באיך מוצא. השירים שרתו את דרך הפיוס הפנימי שלי עם עצמי, כי הקונפליקט היה פנימי. למשל תחושת הנחיתות החברתית שלי על רקע המרוקאיות. בעצם אני הוא זה שגרמתי עוול זה לעצמי. אני הוא שהדחקתי את "היעיש" שבתוכי, את הילד המרוקאי שבתוכי. אני הייתי אשם. וכשהפסקתי להתבייש והרשיתי לעצמי לשאת ולתת ביושר עם אותו ילד, באמצעות השירים, הגעתי לפשרה. ברגע שהפסקתי לכתוב, חזרתי אחורה לעמדה גולמית יותר.

אבל המשכת בפעילות.

נכון, אבל במינון נמוך. יש לי הרגשה שמשורר שמקדיש את זמנו לפעילות פוליטית שוטפת, חוטא לעצמו במובן של המפגש העמוק יותר עם מורכבות הרגשות שבתוכו. הוא הופך להיות חד-צדדי במידה מסוימת. נכון שיותר קל לחיות עם עמדה חד-צדדית, ופוליטיקאים הם הדוגמה הכי טובה לכך — הם חיים נהדר. אבל יוצר שמוותר על העמדה האינטגרטיבית, היותר קשה, מפסיק לכתוב. משורר בעיני הוא מדיום שנותן לדברים לעבור דרכו. אם הוא נוקט עמדה, הוא מאבד משהו, לדעתי, כי הרי לא כל אחד מסוגל להיות מדיום בערב, ובבוקר לנקוט עמדה, וללכת להפגנה. אבל אני בכלל-זאת לא מוותר, ואני בבעיה.

מי הם ה"אבות הספרותיים" שלך?

ספגתי כל מה שנכתב בארץ. התחלתי עם ביאליק, ואחר-כך התוודעתי לשירה המודרנית, שנתפשה אצלי כאפשרות קומוניקטיבית הרבה יותר אותנטית. לקחתי משירה זו כמה וכמה דברים, כמו למשל המבנה הלשוני — מאבידן ורטוש, שהיה קרוב לי מבחינת המזרחיות שלו, וכמובן מאלתרמן ושלונסקי. אבל אני ניזון לא רק משירה, אלא גם מפרוזה. דוסטויבסקי השפיע עלי עמוקות בצורך לתת אמת פסיכולוגית עירומה כמעט. אפילו מוסיקה משפיעה עלי. גם מוסיקה מערבית, ויש לכך איזכורים בשירים. ■

חייל חולם על חבצלות לבנות

חולם על חבצלות לבנות
 על צלה של זית
 על שדיה מכסי העלים עם ערב
 חולם, אמר לי, על צפור
 על פרחי לימון
 ובלי להתפלסף על חלומי
 אמר, כי אינו מבין דבר
 אלא כפי שהוא חש ומריח
 הוא מבין, כך אמר, שמולדת
 זה לשמות קפה של אמא
 ולשוב עם ערב בשלום

שאלתי: והאדמה?
 אמר: אינני מכיר אותה
 ולא חש שהיא עור גופי ופעילות לבי
 כפי שנאמר בשירים
 ולפתע, ראיתי
 פראותי חנות, רחוב ועתונים
 שאלתי: ואוהב אתה אותה?
 ענה: אוהב אני טיול קצר,
 כוס יין או הרפתקה
 — והאם תמות למענה?
 — לא ולא!
 כל אשר קושרני לאדמה
 מאמר חוצב להבות וגאום!
 את אהבתי חנוני לאהב
 אך לא חשתי שלבה הוא לבי,
 ולא הרחתי את העשב, השרשים, והענפים
 — והיאף היתה אהבתי? שאלתי
 צורכת כשמש, כגעגועים?
 אך הוא התריס לעברי:
 — דרכי לאהבה רובה
 ושיבת החגים מתרבות קדומות
 ושתיקת פסל קדום
 אבוד זמן ונהות!

[הערות המורגס: השיר, שפורסם בקובץ קץ הלילה (1967), נכתב כעקבות מלחמת ששת הימים ועורר סערה בעולם הערבי, שלא היה מוכן לעבור בשחיקה על נסיון של משורר לאומי פלסטיני לעצב דמות של חיילי, שלא לדבר על חייל, כאורח כל כך אנושי. בניגוד לסברה הרווחת, אין השיר מבוסס על דו שיח דמיוני בין המשורר לחייל ישראלי אלא על מעשה שהיה, כפי שהתברר לי מתוך מפגש אקראי עם החייל, גיבורו של השיר. דרויש הסתופף בשנים שלאחר המלחמה, לפני שעזב את ישראל, בחברת יהודים וערבים שמאלנים ואחד מהם שב או משרה הקטל וכליבו הרהורים קשים על המלחמה ומוראותיה. כאחד ממפגשיהם שקעו המשורר והחייל בדרוש עמוק אל תוך הלילה, וכו שיחה החייל את ידיו בסלידתו מן המלחמה והעובדות. ובחלומותיו על חבצלות לבנות, בשעות הקטנות של הלילה, ולאחר כוסות רבים של יין, נרדם החייל, אך רק לשעות ספורות, שכן עם שחר טלטלו המשורר וכיידו השיר הזה.]

ספר לי על רגע הפרדה
 והיאף התיפחה אמו
 כדומיה עת הובילוהו
 אל אישם בחזית
 וקולה הנשבר
 חקק תחת עורו תקנה חדשה:
 מי ימן ותשמע המית יונים במשרד הבטחון
 מי ימן ותשמע המית יונים!

עשן, ואחר כך אמר,
 כמו נמלט היה מבצת הדם:
 חלמתי על חבצלות לבנות
 על צלה של זית
 על צפור חובקת בקר
 על ענף לימון
 — ומה ראית?
 — ראיתי את שעוללתי
 פטל אדם
 שפוצצתי בחולות, בגופות
 — כמה הרגת?
 קשה למנותם
 אך בעטור זכיתי
 יסרתי עצמי ובקשתי:
 תאר לי, איפוא, הרוג אחר.

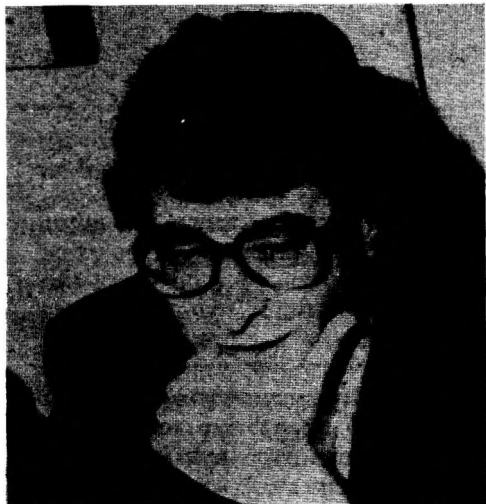
שפר ושיכתו, השתעשע בעתון המקפל
 ואמר, כמו היה משמיני שיר:
 כמו אהל צנח על חלוקי האבנים
 וחבק את הפוככים המנפצים
 ועל מצחו הרחב כתר של דם
 וחתה ללא עטורים
 שהרי לא הטיב להלחם
 אבר היה, אולי, או פועל או רוכל נודד
 כמו אהל צנח על חלוקי האבנים ומת.
 ורועותיו

פרושות כשני פלגי נחל חרבים
 ועת פשפשי בכיסיו
 לחפש את שמו, שתי תמונות מצאתי
 אחת, של אשתו
 השניה, של בתו

שאלתי: התעצבת?
 שפעני: ירדתי, מחמוד,
 העצב צפור לבנה
 שאינה קרבה לשדה קטל, והתחילים
 פושעים הם אם מתעצבים
 כלי מלחמה הייתי שם, יורק אש ומנת
 ואת החלל הופף לצפור שחורה.

ספר לי על אהבתו הראשונה,
 ואחר כך
 על רחובות רחוקים,
 על תגובות של אחר מלחמה
 על גבורתם של רדיו ועתון
 וכשהסתיר שעול במטפחתו
 שאלתי: העוד נפגש?
 ענה: בעיר רחוקה

עת מזגתי כוסו הרכייעת
 אמרתי מתברר: אתה הולך, אך מה עם המולדת?
 אמר: הנח לי,
 אני חולם על חבצלות לבנות
 על רחוב מתרונן ובית מואר
 רוצה אני לב טוב, לא קליע רובה
 רוצה אני יום של שמש, לא רגע נצחון
 מטריף ופשיסט
 רוצה אני ילד מחיף, צוחק לאור היום,
 ולא ברג בכלי מלחמה
 נולדתי לחיות את זריחת השמש
 ולא את שקיעתה
 נפרד ממני, כי חבצלות לבנות הוא מחפש
 וצפור המקדמת את פני הבקר
 על ענף של זית
 כי אינו מבין דבר
 אלא כפי שהוא חש ומריח
 הוא מבין, אמר לי, שמולדת
 זה לשמות קפה של אמא
 ולשוב עם ערב בשלום

הביטו והאינו

חדלו מן הפסילות. חדלו מן הפקחות
אומרים אנו לכם, במלים ברורות:
הרחקתם לכת
מאחורי מסכותיכם
ואת גבולות הפרחקים שברחם
ורחפתם ארכות
בכנפי ההבליים.
ראשונכם, את אהבתנו יתם
ואחרונכם, את עשכנו הרעיל
מה, אפוא, ממשיכים עוד עדריכם באדמתנו לכרסם?

אומרים אנו לכם, במלים ברורות:
על בשרנו ירקתם,
את אדמתנו גזלתם
ואת כבודנו, לא פעם, רמסתם
ואין כל רמז
שאתם מבינים בכלל את הרמז

חבטתם,
הרגתם,
תקפתם
והרסתם.

אכן, עשיתם מלאכתכם נאמנה.
אכן, הו האטומים: החרשים והאלמים והעורים,

השתוללתם,
עליתם וירדתם,
והלקתם וכתתם
ודבר לא חסרתם
והמטרה את החטא קדשה
ואנו שתקנו, אף אסור היה לשתק
עת המלים היו זהב,
כל המלים
וגם חלקן.

רצחתם וגם ירשתם
ואת קברות הערבים חרשתם
והגיעה העת לאמר לכם,
במלים ברורות:

הסירו מסכותיכם
כי לא תרויחו דבר זולת חרפת התבוסה.

הקיצו מתרדמת התרדמה,
עורו מטרופי הטרופ
ומתאות הפולשים
ומעריצות אשליית העריצים
ומקסם האגדות,
ומן החרב החוררת וכותשת
ונוכרת
ברבדי החששות.

אומרים אנו במרירות שאין מתוקה ממנה:
האם לא די במה שהיה?
האם לא די במתים?
אך אם לעדן התרבות תפנו ערף
ברוכים תהיו
ברצינות
וגם בשחוק
אומרים אנו לכם, במלים ברורות:

מקבלים אנו את האתגר
מקבלים אנו את האתגר
אם לעדן התרבות תפנו ערף
אנו, לתקופת האבן נשוב!
הנה, מקבלים אנו את האתגר!

אנה הולכים אתם ברגלי-דמים?
אנה הולכים אתם, ארון מתים על ארון מתים
ואלימות בעקבות אלימות
ופחזות בעקבות רב פחזות
וצבא בעקבות עם
ועם בעקבות צבא?

אנה הולכות האלות והקסדות הדועכות?
אנה יובילו פצצות הגז הקרות?
אל אלו מיתות, ומאלו מיתות?
והנה אף המות כבר אינו שולט בעצביו
למראה פשעי קריה זונה!
אנה הולכים אתם ברגלי דמים?

תנו לנורדים לפרח כרצונם,
תנו ללילוחיכם להגיע לקצם,
עם קפה של בקר בגזוזטרה רוכנת.

אומרים אנו לכם, הו החזקים-החלשים:
גמרנו אמר, לקראת המחר
וכל הירא בוגד. אף לא, לא נירא
לא תשברו לעולם את גבנו
ולעולם לא תביטו את שחרנו.

אומרים אנו לכם, במלים ברורות:
סחורתכם רקובה
ומסחרכם כושל
כי לא תרויחו דבר זולת חרפת התבוסה
חדלו, אפוא, מזה המסחר השפל.

מטיבים אתם יונים לשחט?

בסדר*

מטיבים לשבר עצמות?

בסדר

מטיבים לגמל, קדם גמלתם, תינוקות!

ידענו

ידענו

אנו, את אמנות המאבק נלמדכם
ואת משמעות המאבק
ואת שעור השלום
בסדר?!

זכותנו לשוטט בארצו של אבינו
ושל אמו של אבינו
ושל סבנו
ללא זדון עדות הגזענים
וללא רשעות חבורות הבריונים
וזכות ילדינו להלך בבטחה לבית הספר
וזכות זקנינו לנוס מתחת עץ התות בחרצר
בצהרי היום

וילדיכם זכות לגדל ללא מדים של צבא
וילנעריכם זכות לחבק אהובות ללא זרועות של ברזל
ולאבותיכם זכות לשוב
עם זר פרחים לאגרטל.

גם אנו וגם אתם זכאים להיות
כמו שרועים אנו להיות:
ללא כבלים, ללא בתי כלא, ללא טרוף וללא גבולות.

גם אנו וגם אתם זכאים להיות:
ללא רובים וקסדות.

גם אנו וגם אתם זכאים את יתרת השירים להיות
ואת הנוטר בתינו מן התקוות.

גם אנו וגם אתם זכאים להיות
ללא אמנות הרקוד בין הקברים ועל
המתים בארונות

ללא עשק, וללא הפצצה, וללא השפלה, וללא פחד, וללא
פראות.

חדלו, אפוא, להרע לבתינו השלויים
ולעצינו השלויים
ולחלומותינו השלויים
וחדלו להטיל חשכה קדומה
על שמשנו הזורחת!

זכות ילדינו ללכת לבית הספר בבטחה
וזכות לנו לנוס מתחת עץ התות בחרצר

בצהרי היום

חדלו, אפוא,

חסלו, אפוא,

את מסחרכם פושט הרגל!

אומרים אנו לכם, במלים ברורות:

הביטו קמעה מן העדנים החשוכים
הביטו על מרחבי העולם הגדושים
הביטו על נשימות החיים ההדורים

על עשב בחומה הקדומה

על ילד מטפס על מדרון כוכבים

על ילדה מתנדנדת בין פרחי גנה

הביטו קמעה

והאינו הרבה

אומרים אנו לכם,

אומרים אנו לכם, במלים ברורות:

כל המלחמות אתכם הכזיבו

והאדמה בשקריכם מואסת

וקהלית העמים לשקריכם רוגשת

ולא נותר זולת שלום-אמת

ולא נותר

זולת

שלום-אמת.

הביטו!!

והאינו!!

זה הדבר שחסר לך כל בוקר

דבר ועוד דבר: חתום מנוי על

צלצל 03-286141 והעתון בביתך כל בוקר

אל הנהלת "דבר" / אגף השווק רח' שינקין 45 ת"א, ת.ד. 199, מיקוד 61001

שם משפחה..... שם פרטי.....

מקום העבודה..... טלפון בעבודה.....

את העתון יש לספק (כתובת פרטית).....

רחוב..... מס'..... כניסה.....

מספר תיבת הדואר..... טלפון בבית.....

..... חתימה

הכיכר ובית-הקפה

והמלצר הוסיף: "אם אתה שואל מישהו למה השתנה הוא מכחיש ומאשים את האחרים. תאמין לי, העולם נפל על הראש". ניגשנו לאכול, בעוד אני מהרהר במה שמעתי. "כך הבריות בכל זמן ובכל מקום", לאטתי בנימה מרגיעה.

3.

בין שעת הצהריים והערב חדלנו לשוחח ועינינו ננעצו המומות במתרחש. "זהו הדוחק הרגיל בכל יום?", שאל ידידי. "לא, אפילו לא בחגים", הודיתי. הדוחק מתעצם עד אימה. האדמה נעלמת לחלוטין מתחת לרגליהם של גברים ונשים וילדים. החנויות הומות מקונים. המהומה מאמירה תוך כדי תחרות צורמת עם המולת הרדיו. איזה להיטות לקנות, כאילו אחז בהם כולמוס של אגירה או הגירה. זרם בלתי פוסק, גלים גועשים, מתנגשים. הכל מתנהל בחיפזון המעורר תהיה. תחינות קבצני הרחוב תעו באוויר. חגיגה של קניות ומכירות וגניחות אובדות הנה התפוצצה מול עינינו. "אדון עולם, מרעיף שלום, / את אשר יגורנו בלום", דקלם ידידי. צחקנו יחדיו. צחוק של איוולת היה זה.

4.

בין שעת מעריב לחשיכה מיהרו הבריות להתפזר ולהיעלם. בתוך המולת ההתפזרות העצבים נמתחו וכך פרצו קרבות לשון וידיים. הגלים נסוגו והלכו, ובעקבות הגיאות העצומה בא שפל עצום. הקולות נעלמו. הכיכר התרוקנה כליל, והלא דרכה שלא להתרוקן עד אשמורת אחרונה. עלה בדעתי לקום כדי לשאול את שוטר התנועה, אבל נמנעתי מלעשות כן משראיתי פניו המתוחים, הזועפים. ולפתע נסגרו דלתות החנויות וחלונות הבתים. עלטה ודממה שולטים בכל. יושבי בית הקפה שולחים זה אל זה מבטים נבוכים:

מה קרה לעולם?

הנה העיתונים. הם לא מזכירים שום דבר...

אבל בטוח שיש משהו באוויר!

עלינו ללכת. למה לנו להישאר כאן?

אולי נמתין לחדשות?

רצוי שנהיה יחד.

והבתים שלנו? ואלה שבבתים?

איש אחד עמד ממקומו ואמר:

לבי אומר לי...

לא סיים את המשפט. החווה בידו תנועה מיסתורית והלך לו. אלה שהיססו התעודדו, ובזה אחר זה הסתלקו. הלכתי עם ידידי, מודאגים שנינו. "ראשי סתרחר עלי. אמור לי, בחייך, מה קרה?" אמר. "מה שקרה קרה" אמרתי, סבלנותי פוקעת, "אבל מה בקשר למה שלא קרה עדיין?"

1.

הבוקר זוהר. השמים בהירים. האביב נושף וממלא את האוויר עדנה. הכיכר מתעוררת — בניינה החדשים ושרידיה העתיקים. החנויות נפתחות, דברי חלב ומאפה מוצגים בהן בגאווה. בתי-הקפה מקבלים פני עמלים וחסרי-מעש. ישבתי מול התה הירוק, מביט ונזכר חליפות, שופע בריאות, תקווה וחלומות נעורים. אכן, לא חסרו באווירה תמונות מדאיבות. הנה איש שעניו נטרטו מבכי ומחוסר שינה. הוא מחפש את לשכת הבריאות. הנה אשה באה-בימים שואלת מהי הדרך הקצרה ביותר לכלא של קהיר, אך אלה מראות הנבלעים בשפע אירועי היום-יום, ובה בשעה מרפרפת זמרתה של אוס-כולתום ומנעימה את בוקרם של המאזינים. אני שואף לאטי את התה, מאזין בהנאה, בטוח שהתוגות בנות-חלוף הן, וכי היופי נצחי ואינו כפוף לרצון הזמן.

2.

אמצע היום. מנת הקבב מגיעה. המלצר מסלק את הכד והכוסות ומכין את השולחן לארוחת הצהריים. "הדוחק נורא היום", אמר ידידי. "הכיכר תמיד מלאה בני-אדם", אמרתי באדישות. "אבל היום זה עבר כל גבול", ענה. "האנשים משתנים", התערב המלצר, ידיד ישן אף הוא "הם לא כמו שהיו". "רק אל ישתבח נותר כפי שהוא", אמר ידידי,

פירדון

המרד - פרק מה'שאה-נאמה'

הסיפור השירי הבא להלן הוא קטע זעיר משירת-הגיבורים של המשורר המהולל בן המאה העשרית והאחת-עשרה אבו אל-קאסם מנזור, המכונה פרוסי* (935-1020), משוררה הנערץ של האומה הפרסית עד להופעת חומייני. השאה-נאמה: כיום אסורה בפרס ונחשבת ככתב מינות, שכן היא באה לפאר את החקופה המזדאית שקדמה לאיסלם. היא באה לספר את תולדות המלוכה האיראנית מיום היווסדה עד לכיבוש הערבי בשנת 651. האפוס הגדול מסתיים ברצח המלך יוזגדר, האחרון במלכי פרס (50 במספר) הפרה-איסלאמית. השאה-נאמה היא היסטוריה כשם שה'אליאדה' היא היסטוריה. לאמיתו של דבר היא אפוס רב-עלילות, היסטוריה ספרותית בלטרסית שלמימדיה אין דוגמה בספרות האירופית. במספר טוריה היא גדולה פי 4 מה'אליאדה' וה'אוריסיאה' ביחד, ופי 11 מה'איניאס'. הוא מונה כ-60,000 בתים דר-צלעיים. כמילאת 1000 שנה להולדת המשורר אהתה אור ב-10 כרכים, בשנות השבעים יצאה מהדורה חדשה במסוקבה ב-9 כרכים ובעברית עומדת היא להופיע ב-7 כרכים. שלושים וחמש שנה, כפי שמעיד המשורר, הקדיש לכתיבת האפוס ואין מוטיב אנושי שלא מצא בה ביטוי הספרותי: אהבה ושנאה, הערצה וקנאה, גאווה וצניעות, נאמנות ותככים, מסירות ובגידה, יצריות וניירות, וכן נושאים כמו מלחמה ושלוש, תאוות שלטון, יחסי אבות ובנים, קנאת אחים, יחסי איש ואשה, ועוד כהנה וכהנה

פרק מה'שאה-נאמה'

המעשה בצחאך ובנפח כאוה

שם פרידון בלבד על שפתותיו קומת גופו מפתח שחקה, יום לא עבות ישב בכס השן, את נכבדי המחוזות כלם אל מובדיו* פנה וכה אמר: דעו, במסתרים אורב לי צר, אמןם צעיר הוא, אף לא ראש אקל בו, לכן חיל כבד מזה נחוי לי: אזעיק אפוא למשימה צבא אתם הירינא בדעתי הפעם, עתה חברו מנשר לעם אירן: דברי אמת על לשונו תמיד. מפחד המצביא ענו אמן, ובמגלת-הרהב** הפפויה פתע-פתאם עלתה מהארמון מיד קרא המתיסר לשה, פנה אליו נכבד אחד בכעס: ספק האיש פכים על ראשו,

נשא השעה צחאדיוקם ולילה. כי פרידון הלך עליו אימים. ועל ראשו עטרת-שבו זוהרת. הזעיק, כי יד יתנו למלוכה. 'אי, אנשים דגולים וחכמים! והדבר לחכמים ידוע. ירא אני מהמזל הרע. מאנשים, דיוים** ומשדות. מבגידים אדם ומשדים גם יחד. כי בדבר הזה אין לי מנוח. "אף זרע טוב זורע מצביאנו. ישר הולך וצדק לא עות." להצעה גאותו פה אחד, בחתימה העידו שב ונער. שועת אדם קורא חמס בקול. לפני אנשי-השם במועצה. 'אמר-נא לנו, מי היה עושקך? צעק: אני כוה דורש משפט.

חבר כוה אל קצה כידון ארץ. הנס בכף הפסיע וצעק: אשר נפשו בנפש פרידון, ילך וילנה על פרידון, עלו מפה כי עבד השטן הוא, הנה כיוון הכדיל העור הדל כוה נושא-הנס הלך בראש על פרידון, על מקומו, שמע, בא אל חצר המלך החדש. פראות השעה העור על הפידון, קשטו בשש-משור תוצרת רום סמל-ברכה עשהו פרידון, עליו הוסיף סרטים בשלל-צבעים, מאז כל שעה חדש, בעלותו על זה עור-הנפח חסר-הערך בשש-משור ובכמי מגמר להיות כשמש בחשכת הלילה,

והאבק בשוק עלה שמימה. 'עובדי-ינדון* מהללים, הקשיבו! יוציא ראשו מעניבת צחק, כי רק בסתר תפארתו ננוח. וכתוף לבו שונא את הבורא. בין האויבים ובין האוהבים. וגיס לא קטן נקבץ עליו, על-כן עתה נשא רגליו אליו, כהופיעו הריעו לקראתו, מצא במעשה אות לטובה. ובתמונה משבו על רקע פז. והניפו מעל ראשו כסרה. 'דגל-כוה' קרא לדור ודור. על כס אביו לשים עליו הפתח, הוסיף עדי חדש לפארו. הפך כה דגל הנפח כוה, והוא תקנות לב העולם כלו.

והעתיד עוד לוט בערפל. הולך ונחרב לפני צחק, והתניב לפני אמו לאמר: ואל תרפי עד בוא הנצחון. בטוב וברע פרשי אליו פכים. בדם לבה קראה אל אלהים, אני מקידי, אלה, כנדיך וגאל את העולם מהפתאים. אכל נצר לשון, שמרן בסוד. והם גדולים ממנו בשנים. והשני בשנים - פרמיה. 'חיו באשר, אי, אנשי לכב! עטרת המלכות שבה אלינו. אלה יצורו לי כבדת משקל. אל שוק החרשים אשר בעיר. שמו פניהם אל פרידון וכאו. ולפניהם ציר תמונת אלה; אלה, אשר ראש-פר לה בקצה. וכאשר פלו את מלאכתם, והיא האירה פחמה למעלה. נתן להם גלימות, זקב וקספ, משרות הבטיח לעתיד לאמר: ארחץ את צנארכם מהאבק, ושם שופט הארץ על שפתי.

עד כה וכה סבב כדור הארץ, פראות אז פרידון את העולם חגר מתניו, חבש קובע נחשת, 'אני יוצא לקרב, התפללי נשגב בורא-עולם מהעולם, הזילה פרנך דמעות חיות, וכה אמרה: 'את בני בן חסותי שמרהו מתגרת המרעים, חיש פרידון נגש להקנות היו לפרידון אחים עוד שנים, אחד מהם, שמו פיגוש היה, אל שני אחיו שם פרידון לאמר: גלגל שמים מכשור טובות, הביאו את טובי החרשים, הוא אף אמר והאחים יצאו האמנים השוחרים כבוד השאפן אחז חיש במחוג לעיניהם באדמה ציר הנפחים פנו לפעלים, הביאו האלה לפני השעה, שש פרידון למעשה דם, וגם עורר בהם תקוות טובות - 'אחר אשר אכניע את הרהב, עולם אביא אל צדק משפטי.

אני גונח מתגרת ידך. יגדל, אי, מלך, כחך לעד. סכין בלב תקעפת לתמיד. מדוע אל ילדי תשלח ידך? עתה נותר לי רק אחד מהם. ולא יבצר כבדי ובלי חשף. כי תרדפני על לא און בי? עמל ופגע אל תסב לי עוד. לפי באין תקנה, ראשי דוי. ואין עוד בעולם קרוב כבן. גם זאת: לעול תואנה וטעם. כי תחשב עלי רעה תמיד. ואש אוקלת על ראשי השלכת. עשה-נא צדק עמדי הפעם. אותי בחרת לעמל ולסבל? ישמע עולם - זכה בתמהון. תור בני להשחט הנה זה בא. במח בני לפי רצון העם? כי לא פלל לדבורים פאלה. בקשו לקנות את לכבו בואת, כי יד יתן כוה לקול-קורא. פנה כרגע אל זקני העם, שכחתם פלה יראת האלהים. כי מכתם לבוחיכם לוד. כי לי דעה אחרת על המלך. קרע את המנשר, דרך עליו. צועק מהר מן הארמון לרחוב. 'אי, מלך מהלל בכל הארץ! לנגע בראשך ביום הקרב.

פרידון יוצא לקרב עם צחאך

חגר את אבנטו לנקם אביו. מזלו טוב ואותותיו - ברכה. וכס השעה נגע בעננים. הובילו לצבא צידה וטען. כמו קטנים ממנו וברעים. הראש מלא נקם, הלב - משפט. למקום מושב עובדי האלהים. ואליהם שלח דברי ברכה. כאיש שלום הופיע חגיגית. והפנים בפני עלמות העדן. להורותו מה טוב ומהו רע. ובחשאי למדו בשפים ונחש, ובלחש לגלות לכל צפונות. לא שליח אהרמן* להכשילו. לראות אותו ומזלו פורחים. שלחן פל-טוב ערכו לנכבדים,

הגביה פרידון ראשו עד שמש, טוב-לב יצא ביום כרדד, אשר צבאו נקהל בשער חצרו, פילים רמי-צנאר, עמם שוורים עמדו ליד המלך שני אחיו, מהר מתחנה אל תחנה, בסוסייהם הערביים הגיעו חנה המלך שם בין הטובים, כרדת לילה בא אחד מהם, שערותיו במשק עד הרגלים, אין-זאת בייאם סרוש בא מהעדן, אל המנהיג הגיע כמלאך, למצא מפתח למנעול וברח. הבין המלך כי הוא שליח אל, פניו מגיל כסו בארגון השבחים הכינו ארוחה,

כמו דין ודברים לו עם שוים? מרה כד וסר ממצותך תאמר: "בבכרית עם פרידון האישי!" ראינו, ונדהמנו למראוה. היום ממני נפלאות תשמעו, ואת תרועת קולו שמעו אנני, מהארמון קם הר-ברזל גבה. לא יאמן, נקרע פתאם לפי, צפונות שמים סוד כמוס לכל. נקהל סביבו בשוק המון העם. קרא את הקהל לתבוע צדק. לובש נפח מכה בפטישו,

— הכול בדרך סיפורית-עלילתית ובמגוון עצום של נפשות פועלות, שהן מלכים ומלכות, נסיכים ופקידים, כוהנים ויועצים, לוחמים ופשוט-יעם, אצילי נפש ומשחתים, צעירים וזקנים, חכמים וכסילים, ולא מניתי הכל. בכדי להבין את המאורע המסופר בקטע המובא להלן, אני מסכם בזה את המאורעות שקדמו לו, והם: צחאך הערבי עשה לו שם כנסיך מוצלח בערב והזמן למלוך באיראן לאחר שהשאה ג'משיד סטה מדרך הישר באחרית ימיו. עד מהרה הפך לשליט עריץ שלא היה כמותו לפניו. הוא כרת ברית עם השטן ותקופה של עריצות, אכזריות ועוני באה לעולם. הרשע שלט בלי מצרים, והעם נשא בסבל במשך מאות שנים. אולם גם השליט עצמו לא רווה נחת. לילה אחד חלם חלום בלהות ובו שלושה מצאצאי מלכי איראן שקדמו לו, תפסוהו והובילוהו להוצאה להורג. כתוצאה מהחלום פתח בחיפושים אחר הנוחרים בחיים מבית המלוכה ובמיוחד אחר פרידון ושני אחיו. בחיפושים אחריו רצח את אבי הילד, אולם אמו של זה הצליחה להבריח את פרידון אל הרי אלבורו. כמלאת לפרידון 16 שנה, אסף צבא ויצא למסע-ניקם בצוור העם. בניתיים הרים את נס המרד בצחאך הנפח כאנה, ועל כן יסופר להלן.

אליעזר כגן

* מוכרזי — כוהניו
 *** ריו — שד
 ** רהב — ררקון
 * נחשי-כתפין — לצחאך צמחו נחשים מכתפיו, אותם האכיל בכשר עולי-ימים
 * יודאן — אלוהים
 * אהרימן — השטן

פרק זה הוגש ל"עתון 77" ע"י המתרגם ברשות מוסד ביאליק, שלו שמורה זכות הסופרים בתוקף חיזה עם המתרגם. הכרך הראשון של היצירה יראה אור בקרוב.

ושם בנה צחך את ארמונו. אשר אותה במסעם בקשו, השגיח פרידון בה בארמון לחמס רוצה הוא את הכוכבים. שורה חדרה עליו, שלוח ונעם. משפן הרהב, זבול גדלה יפי. מני עפר כהה היכל נשא כזה, שמור סוד לא ידוע, רו כמוס. ובמקום הזה לא נתמהמה. האיץ פסוס, שחרר את מושכותיו, בפני שומרי ארמון השחריר! נדמה הוא מגולל האדמה. חסר-הנפיון אף הנועז. ופרידון הודה לאלהים.

בערבית קוראים לה 'עיר-הקדש' כהתקרבם מהמדר ליעיר, וכחיותם מרחק פרסה ממנה. המתנשא גבה משבתאי, מאיר הזבול כנגה בשמים, אף פרידון ידע, כי לפניו אל עמיתיו אמר: 'אשר בנה אני חושש, כי לעולם אצלו על-כן מוטב כי נמהר לקרב אהו באלתו ככדה, ראש-פר, תאמר: 'זו אש לאמתה דולקת באלתו מעל אכף סוסו, רכוב פרוץ אל הארמון העלם נסוגו השומרים מבהלים,

פרידון אוסר את צחאך

נסער כלו ושם פניו לפעל סוסו קל-הרגלים, חד-העין, עם הדיונים וכל הגבורים,

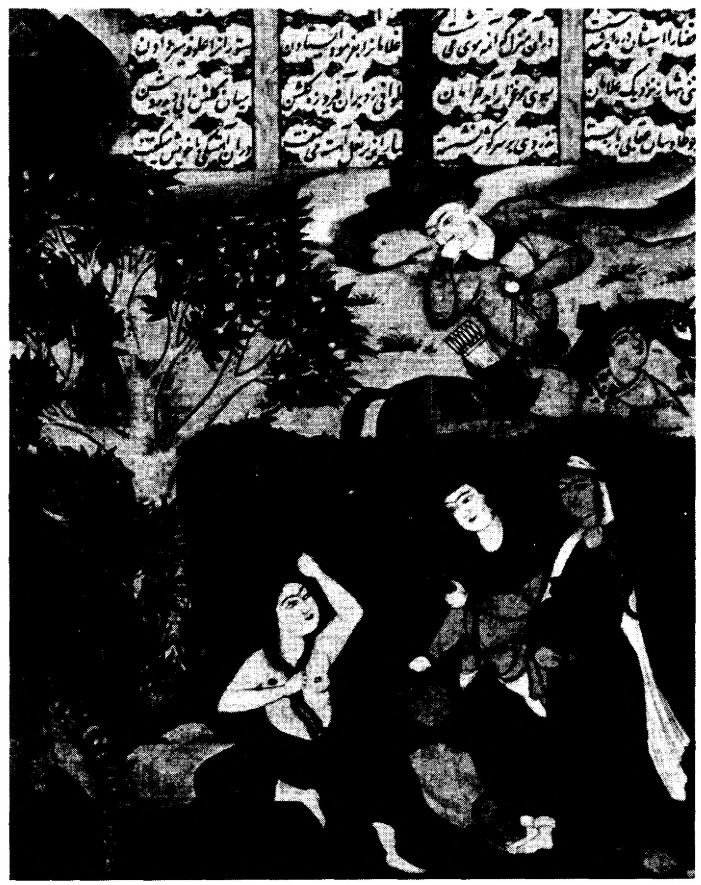
צחך, לשמע הדברים האלה, צוה כרגע באכף לתת בראש צבא כבד מהר לצאת,

על גגותיו, הגה ראשו נקם. יצא צבאו לדרך ולא-דרך. ונאחזו שם במקום הצר. מאזרחים המשתתפים בקרב. וזעמם על עריצות צחך מהנגות חצים ונאבנים, ולא נשאר ברחוב מקום בטוח. וכל זקן המנסה בקרב, ומכשפי צחך משכו ידים, האדמה שסועה פרסות סוסים. וכידונים פצעו לבות האבן. לו על פסא השעה רבצה תיה, ומדברה לא סרנו עד אחד, תעבנו את הרהב השמא! לאחדים, כהר בשדה הקרב והתמה הפכה כחול כהה. מהצבא חמק אל הארמון בל יפירונו איש מההמון. כפף פלצור ששים אמה ארכו. מלאת כשפים עם פרידון עוגבת. פתוחות שפתיה לגוף צחך. וכי אין הצלה מידי הרע. השליף את קצה התכל לחצר. והחליק למטה מן הגג. שמר סודו ולא גלה את שמו. צמא לדם נשיו יפות-התאר. בא פרידון כרוח סערה, על ראש צחך וקובעו מעף. עצר בו ואמר: 'יזמו לא בא. וסחב לתהום צרה בין שני הרים. ולא יגיעו אנשיו אליו.

וכראותו, בדרך עור, זבולו כהנדע בואו לפרידון מסופיהם קפצו לאדמה, המו השערים והנגות אהדתם לפרידון הפעם, מהחומות המטירו לבנים, כמו בךד מעננים כהים, בתוף העיר כל בן-אדם צעיר יצאו להלוות על פרידון מקול הלוחמים רועד הנהר, אבק הקרב פסה את הראשים. מתוף מקדש האש עלתה קריאה: וקן ונער לצוה נשמענו, אף את צחך על הכפא מאסנו, האזרחים והצבא היו העיר המבהיקה כסתה אבק צחך בקנאתו חפש מוצא: עטה ברזל מרגל ועד ראש, עלה מיד על הארמון הרם, ראה את שהרגו שחררת העין פניה — יום, וצמותיה לילה, הבין צחך כי מיןדון הוא זה, בתוף מחו עלתה אש הקנאה, שכח כפא-מלכות, חיים טובים, מהר שלף את פגיונו מתער, אהו בכף ידו נצב החרב, אף זה הציב רגליו על הרצפה, ובאלה עם ראש-הפר הכה כחפזון בא המלאך סרוש את הנכנע אסור מיד כאבן, קשרהו אל הסלע התלול,

הכין את פלצורו מעור ארזה, עד כי פיל פרא לא יתיר הקשר. בטל את מנהגיו הנלוזים, 'אי, אנשי-שם עם זהר ותכמה. בו תבקשו לכם כבוד ושם. תהיה להם תכלית אחת לשניים. וכל אחד עושה את מלאכתו. יורד על פני הארץ אינמנות. עוד העולם רועד ממעשיו. לכו ופנו לעמלכם בנחת. אדם התושיה והמדודות, אשר להם זהב ואוצרות, ובלב נכון, לשמע מצוותיו.

כשמע פרידון, לא התמהמה, קשר ידיו בכח אל מתניו, עתה ישב בכס הפז של זה. וכה צוה בשער להכרזי: לא טוב היות עוד נשך בידיכם, לא טוב כי החיל והאמן, אחד חרש, שני מניף אלה, עושה אחד מלאכת וולתו — המלך השמא — באזקים, ארד-ימים יהיה לכם ואשר, התושבים שמעו בקול השעה, אחר-כן כל אנשי השם בעיר הגיעו בשמחה, במתנות

כאיש בחפושים אחר הכתר. 'חדקלי' הוא כפי הערבים. עשה המלך חניה נוספת. דרש בשלום הספנים לאמר: אל עבר הנהר מזה הביאו. 'את הספינות הוצא מיד לדרך, לצד שני, ואל תותרי פה איש. הוא גם לא בא כאמר פרידון, פקד עלי בסתר ואמר: בלי רשיוני וכלי חתימת. "אף בלי מורא מעמק הנהר, ועל סוסו לב-הארי ישב. השיל סוסו האדמדס למים. ובעקבותיו ירדו אל הנהר. טבלו עם אכפיהם בתוף המים, על סוסיהם המתקדמים למטה, כמו השמש הקורע חשף. ושמו את פניהם לירושלים. כפהלוית, הלא היא גג דן-הוכת.

לנהר אונד עשה השעה דרכו אם לא ידעת פהלוית קדומה, על שפת החדקל, בעיר בגרד, כהגיעו קרוב אל הנהר, 'כל הספינות והסירות מיד לערבי אמר המנצח: להעביר את לוחמי מפה שומר המים לא הביא כלי שיט, ותשוכתו היתה: "שליט הארץ אל תעביר על פני המים איש כשמע פרידון, חרה אפו, שגם מיד מתניו האצילים, שוחר נקם ונשן למלקמה, חגרו גם לוחמיו את מתניהם בקול הידד על-גב קלי הרגל רק ראשיהם ככחלום נעים הגוף במים. הצואר למעלה, עלו לחוף בראש מלא נקם, וירושלים כפרסית-בינים,

הבכורה

תדעי יקירתי... תמיד הרגשתי אותך לידי כשהייתי מתמסר לכתובת מכתבי, כותב אותם ומאריך. הרגיו אותי לקבל את תשובותיך. קצרות, מזוהרות כמו מברקים, כאילו את ממלאת בזאת חובה ולא יותר.

זאת תוכחה?..

אפשר לכנותה תוכחה. מעניין לדעת כמה תרצי את עמדתך? איני יודעת, אולי העצלות, ואולי אני סובלת מתסביך "מכתבים" וחשה שאיני מיטיבה עוד לכתוב אותם... האם היטבת לעשות זאת ביום מן הימים? אכן... עובדה שאחת מחברותי נהגה לבקשני לכתוב את מכתביה. חברתך זו לא היתה מסוגלת לכתוב אותם בעצמה? לא, היא לא התרגלה לכתוב... הכתיבה מחייבת הבנה, וחברתי לא היתה יותר מסתם קוראת. עוד לא הבנתי את סוד התסביך. אם כן אתה מתעקש לדעת... טוב, כבר הרגשתי את צביעותה, כשהיא עוטפת את רגשותיה במלותי... אז נראתה לי המלה "אהבתי הראשונה" שהתעקשה לפתוח בה כל מכתב... נראתה דהוייה.

האומנם היתה אהבתה הראשונה...? איני יודעת, המכתב היה בכל פעם לאדם אחר.

זאת צביעות!

איני אוהבת להיות נוקשה כלפיה... בוא נקרא לה מחפשת המזל...

האם התחתנה?

אביה לא היה מבעלי האפשרויות...

מוזר... האם אני...

לא, התכוונתי, דיברתי רק על חברתי...

היתכן שתהיה בחיי כל בחורה יותר מאהבה אחת...?

יתכן ולא תהיה בחייה יותר מאהבה אחת, אבל יתכן שיהיה יותר מאדם אחד...

את מתכוונת...?

איני מתכוונת לדבר...

כרצונך, נעזוב את חידותיך לעת עתה... ציפיתי שתדברי במכתביך על דברים מסויימים. האדם אמיץ יותר על הנייר, את לא ניסית —

למשל — לשאול על עברי.

למה אשאל?

למה אשאל?

האין עברי מעניין אותך?

עוד תספר לי בעצמך על אותו העבר, מבלי שאבקש אותך, תחטט

בכל הדברים הגדולים והקטנים בעברך... וגם אם אין לך עבר, הרי

דמיוןך יושיע אותך במעשיות רבות.

את מתכוונת שאני מיטיב לבדות?

זה לא יהיה בדיון, אלא תרגום לחלומות ההתבגרות... עיניך ינצו

— כמו כל מזרחי — כשתספר לי על השחרחרת ועל

הבלונדינית, על הגבוהה ועל המלאה... על העשירה שבעטת את

עושרה ברגליך משום שאתה מואס להירכש על-ידי אשה... על

הגרושה שדחית כי אינך רוצה בשאריות גוף... ועל הזונה שלמדה

מוסרנות מידיך... ותהיה גם בת-השכנים ונערת-הבאר והעמיתה

מהמכללה... עשרות מאלה... אל תכעס יקירי, האם פגעתי

בגבריותך?

את...

מה? תאמר זאת!!

לכל אחד הועיר את מקומו. ולא שכח עם זאת את הבורא. וזה פוכב נחלתכם זורח. ומאלפרו עד הנה הביאני. בזהרי להצילכם ממנו. על פן נלכה-נא בדרךיו תמיד. ולא אשב רק במקום אחד. פה מבלה אתכם שנים רבות. וקול תפיים עלה מהחצר. חרפו האיש אשר יומו קצר: ובפלצור עקרוהו פאאה לו! ולא לקח בעשר חלק שם, על גב גמל להרפתו הובל.

המלך החכם משל בנעם, נתן עצות, גם לא חשף שקחים. לפני צאתם אמר: זה משפני, יודן קדוש בחר בי מהעם לגאול את העולם מפני הרהב, נותן הטוב עשה עמנו חסד, אני אדון תבל וכל יושביה, לולי פן פה ישבתי כל העת, האצילים נשקו האדמה, תושבי העיר הביטו בארמון, הוציאו את הרהב אל הרחוב, צבא פרידון עזב אז את העיר, זילת צחק, אשר באזקים

קשמעך זאת קרא תבל 'בלה' ובמישור, ועוד רבה הדרך. הובל בידי פר-המזל שירכונה. ולתלותו אמר הראש למטה. נגש ובאין פרידון לחש: גם ערכים מספר, אף לא עם רב. לעת צרה, אם זו תבוא עליך. ואסרו אל דמונד הנה. באין צרה נוספת למזל, והעולם נגאל מרעתו. בריתו, ורק כבלים בהר חלקו. בו אין לראות את תחיתו למטה. אל המקום אשר זה לא שער. פי ישאר בישורים זמן רב. הגיר את דם לבו לאדמה.

וכה עשו הדרך אל שירכון, ימים רבים עשו דרכם בהר וכה צחק, כבול בחזק יד, אותו הביא אל תוככי הנה, פתאם הופיע המלאך סרוש, את השבוי קח אל הר דמונד, קח רק את אלה הדרושים לך הסיע את צחק מהר כרץ, כהוסיפו כבלים על הכבלים, השלך גאון צחק אל העפר, הוא נעקר מבני ביתו ובני שם פרידון בחר נקיץ עמק תקע בו מסמרים כבדים, ידיו קשר למטה אל הסלע, באפן זה תלוי שם על בלימה

עזרא ארואטי

נשים

נשים על שפת הדינובה הגיעו לאור היריחה, הוי, מה טובים הפדים שפפפות במוטות להלבין, לקשט את ביתן.

קורת עץ

למיכאל אמינסקו

קורת עץ בת מאה

על שפף הדינובה

שם באה לקצה.

כה טובה היתה בקיץ

התבואה הבשלה.

מראש ההרים

יורדת השמש.

שם נשרפים יערות.

ירח בא לחפות

על זעקת שבר

של תנשמת ואח

רווח נושבת

שרה שירת

משורר מת

שמתהפך לו בקבר.

הנימולה

אעדיף לא לומר...
 אז הרשה לי לכנות עצמי כנה, אגב, במובנים שלנו שתי המלים זהות... הדבר תלוי בצורת ביטויין של המלים.
 עם זאת אני אוהב אותך.
 אני צריכה להאמין, אחרת לא היית מתארס איתי.
 אהבתי אותך, מודרך על-ידי יותר מסיבה אחת.
 לצד אהבתך אלי? מעולם לא הטלתי ספק בזאת...
 הנה אנו חוזרים לרמזים...
 אל תשים לב, אמור לי, למה אהבת אותי?
 ראשית, יש להודות שאת יפה.
 איני יפה יותר מאף-אחת מבנות דודך...
 את משכילה...
 אולי אני ראוייה לכינוי, כל עוד לא פניתי לחברותי שיכתבו את מכתבי.
 את חסודה...
 אולי תעצור כאן קצת?
 למה לעצור? יש לך כל מה שניתן לכנותו, במונחים שלנו, חסוד.
 אנו חסודים באותה המידה שהאחרים לא מכירים אותנו... האם לא עדיף כי נגדיר את המשמעויות קודם?
 איני מניח שלחסידות תהיה יותר ממשמעות אחת.
 אתה מדבר כמו אמי...
 מה אומרת אמך?
 על מה?
 על האשה החסודה למשל...
 כמובן...
 כלומר מגומסת, שקולה, נבונה, שאין לה עבר.
 עבר כתוב!
 למה את מתכוונת?
 שהנשים, יקירי, ממהרות לשכוח. ההיפך מהגברים.
 כולן?
 אכן, כיוון שלא נוח להן להמר על המלה חסודה. המלה היא דרקון כביר כפי שאתה רואה...
 את מסקרנת אותי...
 אני מאושרת.
 תכעסי עלי באם אשאלך שאלה?
 בכלל לא, אך אני חוששת שהתשובה תכעיסך...
 את מדברת עם משכיל.
 טוב שאתה מזכיר לי.
 האם... האם ישבת פעם לשולחן ההימורים?
 הו, אל תלך סחור סחור, דבר כמוני.
 היו מכתבים?
 כן...
 נניח שהשתמשת באותה הפתיחה, של חברתך, במכתבך... מה היית אומרת...?
 "אהבתי השנייה"...
 האומנם... אם כן...?
 כן. פעם אחת.
 דברי... הגיד...
 אל תתרגש... או שאתה רוצה שאזכיר לך שאני משוחחת עם משכיל...?
 האם אהבת אותו?
 לא כמו אהבת חברתי... אהבתי אותו עד-כדי-כך, שהייתי מרגישה

שיפלות לו התחלתי את חיי איתך מבלי לאפשר לך לשים את ידך על ישותי.
 מתי זה היה?
 לפני שבע שנים...
 ועדיין את מדברת עליו בהתלהבות כזו?
 כשהאדם לא מת מזקנה, הוא נשאר צעיר בזכרון אהוביו...
 היית מעדיפה אותו עלי??
 זאת אם ה"אני" האמיתי שלי הוא הבוחר.
 מי בחר אס-כן אם לא ה"אני" שלך?
 אמי, אבי, אחי, תחושת החולשה... שאלות האנשים "למה עוד לא התחתנת"... הפצרות הורי שאעשה זאת... התחלתי להרגיש שפקעה סבלנותם בגללי.
 למה לא נגמר עניינך עם "אהבתך הראשונה" כמה שחפצת?
 היה צעיר, עני, חסר אמצעים להיות בעל ברמת מונחיה של אמי...
 היה חשוב לך שימצא-חן בעיני אמך?
 חששתי לאבד את אהבתה... והיא ידעה איך לצור עלי ולפור את חלומי הכחול... לא היה קל לי לראות את אבי הולך עם ראש מושפל, כפי שנהגה לומר... ואת אמי מתה ביגונה... ואת חיי נקרעים בידי קבצן...
 היא מכירה טוב יותר את טובתך, הרצית שתשלים עם אשליותיך?
 לא היתה אשליה, זו היתה אהבה אמיתית שריחה עדיין בלבי... את אמיצה!
 אמיצה, כנה, חוצפנית, תגיד מה שאתה רוצה. אמרתי אמת שמעייף אותי להסתירה.
 כאילו שהדבר אינו נוגע אליך...
 נוגע לשנינו... אני ואתה... אני רוצה שתכיר בי כשלמות שאינה מתחלקת, ולא כיצור שההיסטוריה שלו מתחילה מהרגע שברכת אותו במבטך. זו זכותי ולא בדיתי סיפור כדי לבחון את עומק אהבתך...
 אינך חוששת לאבד אותי...?
 לאבד אותך? ... אתה מצחיק... אני יודעת איזה מניעים דחפו אותנו אחד אל השני... אז למה הצביעות? אינך מאמין שהכנות מסוגלת ליותר במצב שלנו — או במצבי לפחות — בכניית חיים שטרם רכשו יסודות מלבד החיצוניות?
 את אכזרית.
 איני מאשימה אותך שאתה אומר זאת... האמת היא שאני סולחת לך.
 סולחת לי?
 כן, כפי שאני סולחת לגבר שתלה שלטי שמו על ארבעת צידי הבניין שקנה, כי הרגיו אותו לראות את המכתבים מגיעים לדייריים ונושאים את שם הבעלים הקודם.
 את חושדת שאני מקנא.
 יתכן שאין זה כל העניין...
 אל תלכי אחרי שיגיונותיך... איני מאמין לדבר אחד ממה שאמרת...
 גם אתה בעל בניין!!
 אל תרגיזי אותי... תאמרי שבדית את כל הסיפור.
 לא בדיתי כלום...
 אז למה לך להעלות את כל זה עכשיו?
 איני יודעת, לפעמים הכעס היה אוכל אותי כשמעתי אותך מדבר על ניסיון החיים, ואתה מתמלא גאווה, כאילו שאתה מדבר אל אשה שאין לה זכות להתנסות, לטעום את ניצחונות החיים וכישלונם. אשה, שלא נולדה אלא מהרגע בו היכרת אותה.
 כלומר זה עניין של שמחה לאיד...
 אתה יכול לכנות זאת כך, כל-עוד אתה מתעקש להפשיט את הדבר מהקשריו הספרותיים. אני מכנה זאת כנות ופתיחות.
 לעזאזל כנותך ופתיחותך זו. אינך יודעת שאני שונא הלצות כאלה?
 כן. באותה מידה שאתה שונא כשאני מונעת ממך להרגיש כקולומבוס!!

* סמירה עזאם ילידת יפו. עברה ללבנון ב-1948. נפטרה ביוני 1967, בגיל 43. בדרכה לשוב למולדתה. הסיפור "הבכורה הנימולה" הופיע בקובץ "הצל הגדול" שראה אור בשנת 1956 בכירות.

המסע האחרון

הרכבת עוצרת שוב, אבל הפעם נפתחות הדלתות ואור מסמא פורץ פנימה. עד שהאנשים הצליחו להסתדר, להתארגן שלא לדרוך אחד על השני, צועקים עלינו עכשיו לצאת. כלבים נובחים עלינו. מהר! מהר! בקושי אני קמה, ורוצים שארוץ. מסביב צריפים. מחנה. אין פה חיים. הכל נקי מדי, סטרילי. אין פה המולה של בני-אדם. איפה ההורים שלי וכל אלה שנשלחו לפנינו? מחנה-מעבר, אומרים האנשים מסביב. מעבר למה? לאן? משה תומך בי כשאני מדדה החוצה. הכלבים נובחים ונובחים. מהר! הכל צריך להיעשות מהר! מפרידים את הגברים והילדים ולוקחים אותם. משה מסתובב כדי להגיד לי מלה וסופג סטירה מגרמני. הוא נעלם עם כל הגברים. אנחנו עומדות, מחכות. לא לשבת! לעמוד! אחת מתמוטטת. הגרמנים בועטים בה. חשבה שאולי תקבל יחס יותר טוב. התמוטטה המסכנה. תעזבו אותה. אבל לא. מהרכבת מוציאים זקנה אחת. נראית לא בחיים. גם ילדה נגרת החוצה. התעלפו? מתו?

"לזוז!" צועקים. אנחנו זוזת. אבל למה הנביחות הבלתי פוסקות האלה? די! אנחנו כבר פה! מספיק! לאן ממחרים עכשיו? אני לא רואה מישהו שמחכה לנו. הרכבת מתחילה לזוז. היא לא מחכה לנו. אז לאן? הכלבים לא מפסיקים לנבוח. מי שמאחר סופג בעיטות. איזה צווחות! אתם וודאי חושבים מיד על השואה בשקט — אסור לדבר. דממה. כבוד. קשה לכם לתאר כמה פקודות, צעקות, בכי, קללות, נביחות היו שם. תזוזו! מים! אמא! למה? מה רוצים מאיתנו? פתאום נמצאת לידי מלכה'לה, השכנה שלנו מהגיטו. היא עוזרת לי. תומכת בי. הכאבים פסקו, אבל קשה לי לזוז, והמאחרות ממש בסכנה. מכניסים אותנו לצריף ארוך, מושבים אותי על כיסא. מישהו תופס לי את השערות וגוזר אותן. לקום, הוא אומר בידיש. אני רוצה לשאול אותו מה קורה כאן, אבל הוא בפנים חתומות כבר גוזר את השערות של הבאה אחרי. והנה גם זאת קמה, ואחרת מתיישבת תחתיה. אין זמן. לא לדבר. לצאת ולחכות. מישהו עובר עם מטאטא, מכניס את השיער לשקים. בגלל זה כל כך מהירו? את זה רצו? השיער שלנו? שחור, אדום, מתולתל, חלק, ארוך, קצר? בשביל זה הביאו אותנו הנה? אז מה הדחיפות הזאת?

בחרף, כשאני מחכה ליתר הנשים, אני רואה את הגברים הולכים ערומים נעלמים מאחורי איזה צריף. הכלבים נובחים עליהם. כלב אחד מתנפל על גבר — מאחר קשה לראות מי זה — ותוקף אותו בין רגליו. כשהוא נסוג — הכלב — פיו מלא דם. הגבר מתכופף, מכסה בידיו על הפצע שבין רגליו, ממהר קדימה, הכלב ממשיך לנבוח אחריו. אני מקווה שזה לא משה, חשבתי אז. אני רוצה עוד ילד. לא משה! אני רואה את הגברים נעלמים אחרי הצריף, משאירים כיתמי דם, והכל בצבעים טיבעיים, לא כמו אצלכם ביומנים הישנים המתפוררים. גרמני אחד מחזיר אותי אחורה. לא להסתכל! תחזרי! כשראה שאני בהריון קצת נסוג. הרים את היד ולא נתן מכה. אבל לא ויותר — לחכות לשאר. לחזור אחורה. והן יוצאות מהצריף, חיוורות, בלי שערות. פניהם לא מבשרות טוב. כאילו הוסר מהם הכתר. אתם רוצים להסתכל? זה מה שיש.

ושוב לזוז. מהר. אין זמן. מה רוצים עכשיו? מה עוד לא נתנו? מלכה'לה שוב עוזרת לי. בהתחלה לא זיהיתי אותה בלי השערות. בואי, רוח'לה, היא אומרת. אבל אני לא זקוקה עכשיו לעזרה. קשה לי, אבל אני הולכת טוב. אולי אפילו יותר קל בלי השערות. בואי, רוח'לה, היא אומרת. עוד מעט תפגשי עם מוישה. בטח ניפגש, חשבתי. עם המזוודה הזאת, עם הבגדים, ועם השמיקה. והנה מכניסים אותנו לצריף ארוך עם וויס על הקירות. להתפשט! מהר! אנו פושטות את הבגדים — מה עכשיו? — ושוב לזוז. קדימה. ככה? כמו הגברים? ללכת ככה? כן! קדימה! לעזוב את הבגדים ולצאת! אנחנו עומדות בחוף, מחכות לאחורונות, ואני שומעת את הבחורות מתלחשות — זה הסוף. ילדות נדחקות אל האמהות, מביטות מסביב מפוחדות. זה הסוף. מה יש לנו עוד לתת להם? מה עוד יקחו? מה רוצים עכשיו? זה הסוף, לוחשות בחורות. העיניים, המתות האלה. למה לא אומרים לנו מה צפוי לנו? החיורון הזה, הקרחות, לא לראות את זה. שזה ייגמר כבר. להיות אחרי הכל.

ומרים לי שהיום מעוניינים בסיפור הזה. יש התעניינות. לכן חזרתי מהאפר ואנסה לחזור על הסיפור בשבילכם.

א

הייתי אז בהריון מתקדם ביותר. עמדתי ללדת כל יום. הייתי צריכה להיסחב אל הרכבת עם הבטן שלי כשהגרמנים והפולנים עומדים מהצד ומזוזים אותנו. בקושי הלכתי. משה רצה לעזור לי, אבל היתה לו ביד מזוודה עם הבגדים שלנו ועם שמיכה בפנים, ולסחוב את זה וגם לעזור לי לא היה קל. את יום השנה לנישואינו חגגנו כך, נדחפים לרכבת. הפולנים היו הרבה יותר תוקפניים מהגרמנים, כאילו חיכו רק לזה כל החיים. הנה זה בא. עכשיו נראה לכם — הם חייכו. עכשיו נגמור איתכם את החשבון. השמועות על מה שהולך להיות בטרכלינקה לא היו ברורות. שמועות טובות לצד שמועות איומות. ולך דע אם לשם באמת ישלחו אותנו. הדעה הכללית היתה, שאם אכן נגיע לטרכלינקה ולא למקום אחר, זה כבר טוב. אבל למה הפולנים שמחים כל-כך? הגרמנים היו עסוקים מכדי לשמוח.

דחו אותנו לרכבת שנראתה כמו רכבת-משא. נזרקנו לפינה. בקושי התיישבתי וכבר היינו מוקפים עשרות אנשים. משה ניסה להגן עלי מהלחץ שמסביב, אבל ללא הצלחה יתרה. הרכבת זזה לאחור שהדלתות ננעלו מבחוץ. חם, מחניק, צפוף. הצימאון מייבש אותנו. הרכבת עוצרת. אנחנו דופקים על הדלת — "מים! מים!" אבל איש לא עונה לנו, והרכבת זזה. לאחור שעתיים בערך היא עוצרת שוב, שוב לכמה דקות, ואיש לא שומע אותנו. שוב עוצרים. אנחנו עייפים מלצעוק. רבקה, שכנה שלנו, רווקה שמנה ומכוערת שאינה מסוגלת לדבר בשקט, צועקת: "מה אתם עושים לנו? מה אתם עושים?" איש לא עונה לה. גם מבפנים רצו להשתיק אותה. מי צריך פה את המטורפת הזאת? טוב שגם לנו יש את מי לשנוא מתוכנו, על מי ללגלג...

הרכבת זזה. אנשים נופלים עלי. משה מנסה להגן עלי. מתחילים לדחוף אותו. מי שדוחף את כולם, דוחפים אותו. כעת הוא צריך להגן על עצמו. כאבים תוקפים אותי — לחץ? צמא? צירים? אני מקוה שלא זה. אם התינוק חיכה עד עכשיו, שיחכה עוד קצת. עד שנגיע. שם יהיה יותר טוב. פה אין מקום, תינוק! ידרסו אותך! שם יהיה יותר טוב. פשוט גרוע יותר לא יכול להיות. כולם מבקשים מים. פתאום אני חושבת שהייתי יכולה להיניק מישהו. יש לי חלב, וזה הזמן לשתות אותו. הייתי מיניקה את משה, אבל כולם מסתכלים מסביב. דורכים לי על הרגל, יושבים לי על הכתף. כולם נאנחים ומזיעים. אם רק חלק קטן מהשמועות הרעות נכונות, לא אזכה להיניק את התינוק. שמישהו אחר ישתה לפחות...

אני מדמינת תמיד דברים טובים. המסע אכן קשה, אבל כשנגיע יהיה באמת יותר טוב. ההורים שלי, שנשלחו כבר לפני שבועיים, ישמרו לנו מקום טוב ונתחיל בחיים חדשים. נעבוד קשה. הגרמנים טוענים שהיהודים לא אוהבים לעבוד. נראה להם שאנחנו מסוגלים לעבוד קשה. אלה יהיו חיים חדשים. יש אפילו משהו טוב ביציאה מהגטו הדחוס, הלחוף והמיוזע. כמו התינוק, נצא לחיים חדשים. רק שיזכה רק שנזכה כולנו. אחרי הגטו ואחרי הרכבת המטורפת הזאת, רק טוב יכול להיות. כאילו אמרו לנו: סבלתם בגטו? סבלתם ברכבת? עכשיו תראו מה מכינים לכם. תפסיקו לבכות, יהודים. תעבדו ותגידו תודה. תמיד יכול להיות יותר גרוע.

אבל הנסיעה נמשכת עדיין, עם הדחיפות והאנחות מסביב, ונמשכת במהירות. קשה להעריך באיזו מהירות אנו נוסעים, כי אי-אפשר להציץ החוצה, אבל נדמה לי שאנחנו נוסעים די מהר. כאילו מישהו צריך אותנו דחוף דחוף. מכונת המלחמה הגרמנית זקוקה לנו. איפה הם? למה הם לא באים, — שואלים שם, בטרכלינקה. אנחנו צריכים אותם! נו כבר! שיבואו! אתמול הם כבר היו צריכים להיות כאן! עבודה לא חסרה, אז למה הם מתעכבים? נרדמה לי הרגל, ושוב הכאבים בבטן. כמו מכה, זה בא ונעלם. "את בסדר, רוח'לה?" שואל משה כל עשר דקות. אין לי כח לענות לו. אפילו רבקה, המטורפת, השתתקה.

שמואל כוכבי — יליד קיבוץ מצובא. מחזאי. זהו פרסומו הראשון בפרוזה.

נביחות וצעקות נשמעות מרחוק. צעקות הגברים. מה עושים להם? נותנים להם מכות? שזה יגמר כבר. אין לי חשק להמשיך עם זה. אני לא רוצה לשמוע ולראות את כל זה. שייגמר כבר.

ושוב אנחנו הולכות. מלכה'יה תומכת בי, ואני כבר לא מרגישה אותה. אני כבר לא מרגישה כלום. התינוק בבטן בועט, אבל אני לא מרגישה. נזכר לבעוט פתאום, כמו הגרמנים מסביב. די. אני לא רוצה להרגיש כלום. עד שזה יגמר. עד שנצא מפה. פתאום שוב הכאב החד הזה, בבטן, בלי הודעה מוקדמת. אני מוצאת את עצמי על האדמה, מלכה'יה עומדת מעלי, מנסה להקים אותי. "קומי, רוח'יה, קומי!" אני מנסה לקום, והיא עוזרת לי. "לזוז! מהר!" שואג חייל גרמני, ומנחית עלי מכה עם הרובה. מלכה'יה מגוננת עלי, והמכה פוגעת בה, בעוצמה. היא נופלת, דם זב מראשה. עכשיו אני עוזרת לה לקום. היא מתנדנדת, קמה הולכת. אנחנו הולכות. ושוב היא תומכת בי, כי הכאבים לא מרפים ממני. "מוישה מחכה לך." היא אומרת. כן. מחכה. אבל איך? מה מצבו? כמו שמנחמים ילדה קטנה, כך היא מנחמת אותי. מוישה מחכה. דם נוזל על לחיה.

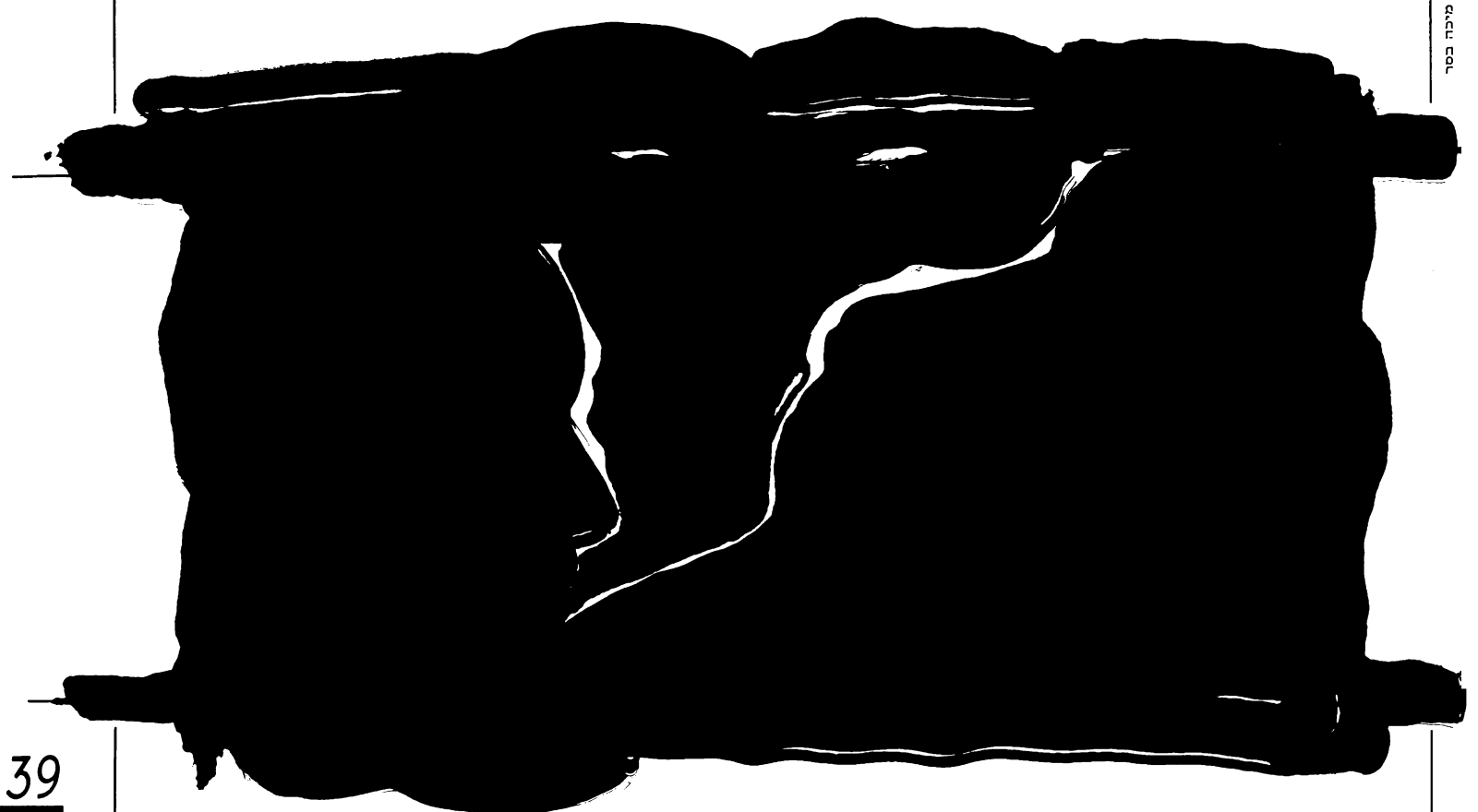
והנה אנחנו עומדות לפני מבנה בעל דלתות גדולות, דלתות ברזל. דוחקים בנו להיכנס פנימה. מהר להיכנס. כאילו אנחנו באיחור זמן. מישהו מחכה לכן, בנות. תיכנסו כבר. אתן מאחרות. אנחנו נדחקות פנימה. אף אחת לא רוצה להיות אחרונה ולספוג בעיטה. הדלתות נסגרות מאחורינו. חושך מוחלט. פתאום חשבתי שאולי מכאן בקעו צעקות הגברים. הן בקעו ממקום סגור. כך הן נשמעו. כאן עושים דברים איומים. אחרת למה החושך הזה, שאני אפילו לא יכולה לראות את היד שלי מול פני? עוד מכה על הדלת, מבחוץ. נשמע כאילו מחזקים את הסגירה בעוד מוט ברזל. לא יתנו לנו לצאת כל-כך בקלות. לא יתנו. ישפכו עלינו מים רותחים. אני לא אעמוד בזה. שייגמר כבר. למה כל זה? איפה השמועות היפות על בית-המלון שמחכה לנו? זה רציני או לא? זאת בדיחה אכזרית או מה? איזה מן בדיחות הן אלה? איפה מלכה'יה? היא בטח יודעת מה הולך לקרות. אני קוראת לה, אבל קולי נבלע בתוך הרעש הבלתי נסבל. צעקות, בכי — שקט! מה קורה כאן? קצת שקט! איפה מלכה'יה? אני מגששת דרכי אבל נתקלת בראשים, זרועות, שדיים, כתפיים. דוחפים אותי. יותר טוב לא לזוז. למה לא מדליקים את האור?

פתאום נשמע רעש של מנוע מאחורי הקיר. משתרר שקט. המנוע משתעל ונחנק. מנסים להפעיל אותו שוב. הוא עובד כמה שניות ושוב עוצר. אבל המפעיל לא מתייאש. הוא מנסה פעם נוספת. הפעם זה עובד. ריח של גאז שרוף חודר פנימה, כמו זה שנפלט ממכונית. אני

מוצאת את עצמי על הרצפה. הכאב החד חוזר. ובכל עוצמתו. אני קמה, אבל הכאב לא מרפה. עוד מכה. מה קורה עכשיו? התינוק נזכר לצאת? אוי! איזה כאבים! הוא לוחץ, לא מוותר. עכשיו אתה יוצא? לא יכול לחכות עד שכל זה יגמר? נו, אז תצא. מהר. רבקה, המשוגעת הזאת, דופקת על הדלת: "תנו לצאת! מה אתם עושים לנו? תנו לצאת!" וגם התינוק רוצה לצאת. אני דוחפת, לוחצת — אתה יוצא או לא? והוא יוצא! ממש! אני מרגישה איך הוא יוצא אל האוויר הדחוס מסביב! הכל זורם ממני. מים. אולי דם. איזה כאבים! אני תופסת אותו במותניים ודוחפת החוצה. נו? למה הוא נתקע? מצא זמן. עוד דחיפה. אני לא שומעת את הצעקות סביב. אני לא מריחה את האוויר הדחוס. רק קולה של רבקה ברקע: "תנו לצאת! משוגעים!" והתינוק מחליק החוצה. אני מרימה אותו. זרועותיו מפרפרות וקולו לא נשמע. מה קורה איתך, תינוק? עכשיו הוא לא זז. מה קרה? לא זז. אני נוגעת לו בין הרגליים. זאת בת! תינוקת! למה את שותקת? למה את לא זזה? היא רטובה. צריך לנגב אותה. אני נותנת לה נשיקה. היא נושמת בכלל? אני נושפת לתוך הפה הקטן, והיא לא מגיבה. מה עושים? עוד נשיפה לתוך הפה הקטן — או! היא משתעלת, מציצת, מזיזה את הידים! היא נושמת! ממש! בוכה. לא לבכות, ילדונת. רטובה. בטח קר לה. מה החוט הזה הקשור פה? חוט הטבור. אני מקרבת את הפה אל גופה וקורעת אותו בשיני. לא לבכות, ילדה. לא לבכות. לא עכשיו. איזה בכי! אני מנשקת אותה. אני רוצה לראות אותה. צריך לצאת מפה. מלכה'יה, אני אומרת — אין לי כח לצעוק. מי מסוגל להתגבר על הרעש מסביב? שקט, בנות! שקט! תראו מה קיבלתי! איזו מתנה! אבל לא שומעים אותי. את תהיי ילדה יפה. את תהיי ילדה גדולה ויפה, אני לוחשת לה. אל תדאגי. אמא תשמור עליך. אין לך מה לפחד. אבל האוויר נעשה בינתיים דחוס יותר ויותר. איך אפשר לנשום כאן? השתגעתם? תפתחו את הדלת. מה קורה איתכם? זה כבר לא מצחיק. ואז הגאז היכה בפני. אני זוכרת את זה. כמו מכה בפרצוף. אני הולכת, רצה מצד לצד. התינוקת משתעלת, ואני מרימה אותה באוויר. אני נתקלת בנשים, רצה לכיוון השני. אבל גם שם אין אוויר. פשוט אין. אני עוצרת את הנשימה, מרימה את התינוקת עוד ועוד. צריך לתת לה שם אני חושבת. שם בישראל. איך נקרא לך, תינוקת? מה את אומרת? היא עכשיו שותקת. נרגעה. אולי נרדמה. צריך לתת לך שם. אבל קודם אני צריכה לנשום. ואין כמובן, אוויר. רק גאז נכנס לי לריאות. התינוקת נופלת לי מידיים כאשר אני רצה הצידה, תופסת אישה אחת ואוחזת בה בכל הכוח. זה מה שאני זוכרת.

עיתון

סיפור

ורדה שלך,

הסתבכתי פה ושם בארץ-ישראל וגם בחו"ל, ורוזה, החכמה בנשים, ידעה, ידעה, ואף מלה לאישל, אפילו לא בימים המרים שבין צאתי את הבית בסימטת חללי ניסן לבית כניסתי עם שרי לדירה בבבלי. לא רק מפני שרוזה על דברים כאלה שותקת. מפני שעד היום, אל תיפול לי עכשיו מהכיסא, אני בן-זוגה, היא בת-זוגי. אנחנו, דוקטור, משני עברי הקיר, מחוברים במשהו חזק יותר מדבק נגרים.

על בית לויתן שמעת ודאי הכל מפי רוזה. כתריאל לויתן — ומדוע לא אקרא לו עד יומו האחרון במלה, שראשונה יצאה מפי, אבא — היה תמיד עולם אחד. אמי עולם הפוך. ארבעים וחמש שנים חיו זה מחוץ לזה. לא שום מריבה גדולה, לא צעקה מתבקשת אחת: "מה לעזאזל עושים שנינו יחד?!" בששת החודשים בחדר-ילדותי, ודווקא אחרי מה שנודע לי על נסיבות התקשרותם, גיליתי משהו רומאנטי מאוד, שלא כבה כל ארבעים וחמש השנים בזוג בלתי-אפשרי זה, לא מת גם היום, כשהיא לבדה בבית לויתן והוא לבדו ב"נוה חבצלת".

בכל הנוגע לאבי, אין לי בזה צל של ספק. הן עד שהתמוסס מוחו עבד את אמי כאילו שמה זורח רק היום בשמי ה"תיאטר" וה"קינו" של ברלין. עד לפני שנה היה אומר פתאום: "הנה הגארכו שלי", או — "כמה אלגאנטית הברגנר שלי". אותה אינני זוכר מרעיפה עליי ביטויי אהבה. בכלל, הרבה לא ישב בבית — קודם התגלגל ב"קאמפיס", אחר-כך במעברות, בעיירות החדשות, בתל-אביב עצמה. כל השנים באמצע איזה פרויקט, קם בחושך וחזר בחושך. ובכל-זאת אני שומע את קולה הצרוד מאינסוף סיגירות ממיס את לבו במלה האחת — "פאפא". אגב, באמת התייחס אליה כאילו היא אבא שלה. כל השנים עשה את הקניות, בחר בעוזרות והדריך אותן בניהול משק-הבית. היה לו שם של קבלן קשוח וקפדן, אבל על אמי לא הרים קול אפילו פעם אחת. לא על זה שכל השנים אין לו בעצם עקרת-בית, ולא על דבקותה בהרמאן פישברון וביינה צירקל". ולמרות הרושם שאתה עלול לקבל, קשורה אמי אליו עד היום קשר מיוחד, אמיץ מאוד, והיא שמאלצת אותי להסיע אותה לפחות פעמיים בשבוע ל"נוה חבצלת" ולשבת שעה עם "פאפא", שכבר חודשים הוא בקושי מזהה אותנו.

שונה לחלוטין היה הבית של הבלאנקים בחדרה, שמהר מאוד אימצו אותי אל לבם והפכוני לבן-בית. כך אביה וכך אמה. פליאה והערצה מילא אותי מההתחלה האב, שעיה. בכל פעם שישבתי והאזנתי לקורות חייו, חזרה בלבי החידה: איך הצליח בחור צעיר וצר-אופקים כל-כך, כפרי פשוט כמותו, להציל את אשתו ואת ילדתו הקטנה מידי הרומנים, הגרמנים והרוסים גם יחד? מה שהיה שם יישאר לנו בארץ אפוף סוד לעולמים. אבל את ישראל של ראשית שנות החמישים, ימי עלייתם, זוכר קצת אפילו אני. פחות משלוש-עשרה שנה היו בארץ כשהתחלתי לבקר אצלם. וכבר אז היה העסק המשפחתי שלהם שווה לא מעט. מהדירה שמעל לחנות הכלבו הגדושה, קרנו חיוניות ושמחת-המעשה. את הצלחתו תלה שעיה בלאנק בחסדי שמים ובמזלו הטוב, אבל סיבות ארציות יותר עלו מסיפורי: מרגע שעברו משער העלייה למעברת בנימינה, גילה תושיה מדהימה. שישה ימים עשה מה שציוו עליו, ניכש עשבים וחפר גומות, ולמחרת השבת קם ויצא לשוט בארץ, נסע ממקום למקום, מחפש קרובי-משפחה ו"לאנדסמאנים", לומד את חוקי העולם המוזר, שלתוכו נזרק. "הכל היה פה אז על שחור. במחירם של דב יוסף מכרו רק משוגעים, ומי שלא רצה לשלם יותר אכל את התלושים. בשביל ביצה וכסף-עוף לילדים, מכרו אמהות את העולם הבא. אותו דבר המשקים. רצו מחיר טוב, שיהיה להם ממה לחיות. ואני רצתי עם הסחורה". ברגל, באוטובוסים, אחר-כך בדר-אופן עם חמורצ'יק, על נספה עם סירה, בהערמה חצופה על גייסות של פקחים, בתנועה מתמדת, הבטיח לחם לקארולינה ולשלושת הילדים — חיים ויהודה נולדו אחרי המלחמה — גם חסך משהו לעסק, שגדל משנה לשנה עד שהיה לכלבו המפורסם של בלאנק ובניו מול תחנת האוטובוסים הישנה של חדרה. עד היום היתה רוזה נפגעת אילו שמעה אותי, אבל זו האמת: כבר בכיקורי הראשון, zum anschauen, צחקת אמי, ראיתי שרוזה קרועה

כל פעם שזוכרתי איך שכרת לי — כמעט — את הכיסא על הראש, ממש הציף אותי האדרנלין. תודה, דוקטור, תודה, עשית לי את השבוע! אם אפילו מתוכך הצלחתי לשחרר חמת רצח, עוד בחורנו חי! את הפגישה פשוט אי-אפשר היה לגמור יותר חזק — אתה מזנק, תופס את הכיסא ובשתי ידיך מגביה אותו כמו ספר תורה, שיא הדראמה!...

את הסיאנס השלישי, כמחווה שכנגד, אני מקדיש לרוזה. למה? רוזה, גיליתי דווקא בחודשים האלה מעבר לקיר, נשארה רוזה. מצד אחד — לך זה מוכר ודאי מהמגע עם תלמידיה — היא מאוד אינטואיטיבית: הן מה שלקרשים הפיל אותי רק עכשיו, חזתה בדייקנות לפני עשרים שנה. אלא מה? את האינטואיציות שלה הכשילה חולשת-נפשה הנהדרת: הלוא רוזה היא קודם-כל אדם נותן, ודבר שני — עד היום לא נרפאה מאותו תום קרתני, המזהה השכלה עם מידות טובות, קולטורה עם מוסר. חולשת-נפשה היא גם שהפילה אותה ברישתו של חרא כמוני ועכשיו, חוששני, ברישתך. נפלה, ה?!

אני לא מתגרה בך מחדש, ואל תגביה כיסא. ברצינות: רוזה הלכה שבי אחרי אסף לויתן מסימטת חללי ניסן אחת. בלבה לא היה צל של ספק, שכמו טיל יזניקו אותי לשוני המחשמלת וקיסמי המגנטי לפסגות הנישאות ביותר, אם לא למעלה מזה... או, כמה חבל, שמהרגע הראשון לא היה לה שכל להעמיד הכל על או או, או שאני ממשיך אצל פרופסור באקשיץ והיא נשארת אתי, או שאני בוחר בקובי ברזכאי אבל בלעדיה! אילו הכניעה אותי לפני עשרים שנה, הייתי מנצנץ מזמן כיהלום של הראג'ה, פרופסור, רקטור, אולי אפילו שגריר, ולא כמו שאני נראה היום, על הפנים...

כלומר, ציירתי פה תמונה מאוד לא מדוייקת. ריב גלוי ראשון פרץ אמנם בין רוזה לביני רק כשיצאתי לחופשה ללא תשלום מ"ישראל" והלכתי אל אביק סער, אבל גם עד אז לא הלכה אחרי בעיניים עצומות. יותר מזה: למרות שכירכתי סביבה כמו משוגע — ניסתה כבר בראשית היכרותנו לנתק מגע. "הלב מזהיר אותי", נימקה שוב ושוב את סירוביה להיפגש אתי, "שכמו שנדלקת, אני לא מבינה למה, ככה גם תכבה, אני לא יודעת מתי".

אני הוא שלא הרפיתי ולא נעלכתי, אלא המשכתי לארוב לה מול הסמינר. ובערב שבו הכניעה חולשתה את האינטואיציה שלה, התחברנו כמו ריצ'רד. רוזה, בלי נישואין ובלי התחייבויות, הלכה עד הסוף. כמה היתה התנהגותה אז תמצית מהותה — אם היא אוהבת אותי ואני אותה, הרינו כאילו קודשנו במאה טבעות. לא שום מתירנות. שכח את השטריות שפלטתי על זיונים! בדיוק להיפך: לא היה גבול לבטחונה המתמסר באהבתי. למסמר את יחסינו בברית-נישואין, להשתכן מעבר לקיר, בדירת סבי וסבתי, נחפזתי אני. מה שני השדים הקטנים שם מאחורי משקפיך? דברי לא מסתדרים עם מה שמספרת לך רוזה, ה?!

על רוזה, אומר לך מייד, לא אכעס אפילו תשמיע באזניך אני-לא-יודע-מה, אם-כי היא, מטבעה, פשוט לא מסוגלת להשמין, לא אותי, לא אותך, לא אף-אחד! עשר שנים אחרי שהכנסתי להריון את שרי, התחתנתי אתה, גרתי אתה עד שזרקה אותי מהדירה שהוצאתי מכתריאל לויתן, היתה איזו אישה אחרת בעולם רוצה לדעת ממני, יותר מזה, משפיעה עליך לבלוע כל עלבון שאני מטיח בך?!

גם בשחוק יכאב לב, האמן לי: על מה שעברה אתי עד לפיצוץ, כשלא יכלה יותר ואמרה, "או אביק סער או אני!", לא סיפרה לך רוזה, אם אני מכיר אותה, מלה אחת — אבל מיום שהתחלתי בעבודה עם אביק, היה הכל במהומה מתמדת, ימים ולילות היינו על הכבישים, שבים בשתיים-שלוש בבוקר, לעתים קרובות נשארים ללון בירושלים, בצפון, באיזה קיבוץ בנגב, פה-ושם נותנים קפיצה לחו"ל. אתך ודאי לא אתחזה כיוסף הצדיק: נשות פוטיפרע ממלאות את העולם, ואיך לא נכנסים אתן למיטה?! רוזה — במה אשבע?! — היתה ועודנה אהבת-חיי, וכזאת תהיה עד נשימתי האחרונה, אבל

כאקשיץ, היום מה שרק אתמול ראית כביצה עתונאית. אביק הוא היטוטו שלי, ואם לדבר תכלעס, השקעה כזאת מזדמנת פעם בחיים! לפני שאהיה בן שלושים וחמש, יהיה אביק ראש הממשלה, מינימום שר-הביטחון, שר-החוץ. השנה הזאת אתו, תאמיני לי, תוסיף לי אצל קובי בר-זכאי רק פלוסים. בכל מקרה, אני פותח לי עוד אופציה. אם תתמש, the sky is the limit, רוויטה!"

נו, למרות שרוזה עצמה הצהירה לא פעם, שאולי בכל זאת צדקתי אני, ידוע סוף הסיפור. אגב, היה עוד משהו, שגם אם על כל השאר דיברה, על ההריון — את כל פרויד אני בולע! — אף לא הגה. אמת?...

לא חשוב. נישאנו בהסכמה אילמת, שעד שלא נתבסס קצת שנינו, רוזה בחטיבת-הביניים ואני בעיתון, לא יהיו לנו ילדים. דירת-חינם בצנטרום — יש. שתי משכורות — יש. נוסף על-כך היו קארולינה ושעיה בלאנק מוכנים, רק שלא תבוש ולא תכלם בפני נכדי תל-אביב, לכסות את בתם האהובה בכסף. בתמורה כיקשו אך ורק נכדים — הרבה ומיד. אלא שדווקא לזה לא הייתי אני, לא אז ולא אחר-כך, בשל. את שתיקותיה של רוזה קראתי כתמימות-דעים. כאותה אינפאנטיליות פירשתי גם את עצירת הווסת אצלה. הבריחה הפשוטה ביותר מכל החלטה מעשית היא להכחיש, חודש אחרי חודש, את עצם ההריון, לטעון ש"זה בטח משהו אחר". זה יכול להיות קשור, קראתי במקום כלשהו, לעבודה, למתחים, ל"כל מיני דברים". בכל-אופן, ילד חסר כעת לשנינו, סיכמתי גם בשמה של רוזה, בדיוק כמו חור בראש. אבל אם זה בכל זאת הריון, אמרה מה שבאזני נשמע כנימוק מכריע בעד הפסקתו, צפויה הלידה בראשית הקיץ, מפתחת השנה תיאלץ להיעדר והיא עלולה לאבד את משרתה בחטיבת-הביניים, שזכתה בה רק תודות לצירוף מוצלח — הצטיינותה היתירה בסמינר ומחלתה הפתאומית של אחת המורות. אחרת היו נותנים לה ללמוד להתגלח על ילדי צפון תל-אביב?!

שרוזה ציפתה בעצם שאפרוץ בתרועות-שמחה ואצעק — "אני רוצה בילד, ולעזאזל כל היתר", תפסתי מאוחר מדי. באיולתי, עשיתי כל טעות אפשרית, מלמלתי ש"אם חטיבת-הביניים הזאת חשובה לך, עלולה להיות פה בעיה", ממש הטלתי את עוכר-השמחה, העוכר לפיתחה. "בכל אופן, ההחלטה הסופית היא שלך". תגובה מנוכרת זו שלי היתה, חוששני, סדק עמוק ראשון ביחסינו, אם-כי עוד עשר שנים נהדרות חיינו יחד. אגב, רוזה שאלה רק זאת, איך מוצאים גניקולוג, שלא יעקר אותה. "עם אמי אין לי מה להתיעץ. אם רק תשמע שאני הולכת להפיל — תמות במקום."

"בעניינים כאלה, אמי היא הכתובת", אמרתי לרוזה. "לה הספיק בן אחד, וגם נכדים הם לא בראש שלה. ב'היינה צירקלי' יש רופא-נשים, פרופ' ברתולד הרטמן. אמא אומרת אמנם שבאמת גם הוא משורר, אפילו יותר כמו הרמאן, חברו מהאוניברסיטה, אבל אני יודע שהיתה פאציניטית שלו, עברה אצלו איזה ניתוח. בכל פעם ששאלתי מדוע אין לי אחים, היתה פורצת בצחוק רם, כאילו שמעה כדירה עולמית".

בכל-אופן, לפנות-ערכ הלכנו שלושתנו לקפה "בראזיל", ורוזה הכניסה אותה בסוד חרדותיה. את אמי לא מילא הסיכוי שתהיה לסבתא כל התרגשות, אפילו לא ניסתה להניא את רוזה מביצוע גרידה. אדרבה, שלא כדרכה, היתה תכליתית ויעילה. ישר מבית-הקפה טלפנה לקליניקה של פרופ' הרטמן, שגם באזני רוזה הפליגה בשבחי שירתו, הכתובה "גרמנית נקי, כמו לפני היטלר", הוסיפה שהוא גם "בן-אדם יפה מהכלל", אחד משיבושיה המקוריים, שרוזה ואני הפכנו לצופן פרטי. תגובתה היתה באמת "יפה מהכלל", ביקש שרוזה עצמה תיגש לטלפון, שאל אם עשתה "פרוג טסט". לפני שמחליטים משהו, העיר בהומור גניקולוגי, "כדאי לברר אם יש מה לגרד."

היה. להפתעת שנינו, שידל אותנו בהתרגשות לא להפסיק את ההריון, אלא לקבלו בשמחה ובכרכה. אבל רוזה חזרה בעקשנות על משפט אחד, שמאוחר מדי ירדתי לסופו: "אני מצטערת, זה מה שהחלטנו."

בין דבקוטה בהוריה לבין מה שהשתנה בה בתיכון, בצה"ל, בסמינר. תקן אותי אם אני טועה: עד היום הזה היא בורחת מהפלכו של בלאנק, מקפידה על זהותה כמנהלת חטיבת-הביניים, ורדה לויתן מסימטת חללי ניסן אחת. אבל בתוך תוכה, עד היום, כמו אצל שעיה וקארולינה בלאנק, לב החיים הוא המשפחה. ומשפחה היא ילדים. את ביתנו ראתה רוזה מתמלא בילדים, ועם בת יחידה, הדס, היורדת גם היא לחייה, כפי שאתה יודע בוודאי לא פחות ממני, נשארה רק כאשמתי. חטיבת-הביניים של רוזה לויתן היא הטובה בעיר לא רק בזכות כישוריה, אלא משום שהיא אוהבת ילדים. ואצל רוזה אהבה היא נתינה, תמיד נתינה.

ליונה לויתן, לפנים פיאונה שטראהל, הגיע פרס ישראל לאנטי-באלעבוסטע המושלמת. את רוזה, לעומתה, מילא הבית בסימטת חללי ניסן אושר, והיא הפכה אותו לבונבוניירה. שנת-הלימודים נפתחה שבועיים אחרי שנישאונו. להוראה התייחסה ברצינות מפחידה, השקיעה שעות בהכנות לכל שיעור, ובכל-זאת התמסרה לטיפוח דירתנו, הקפידה על הפרט הכי קטן — וילונות, שטיחונים, נייר צבעוני לארונות-המטבח, מצאה עוד ועוד פיסות-ריהוט מיוחדות בחנויות השמאטעס של יפו. באהבה מיוחדת ציעצה את חדר-השינה, מיטה כפולה עם לוח-ראש, שני ארונות-לילה, שולחן טואלט עם ראי סגלגל ובעיקר — ארון שש דלתות, קיר שלם, מהתקרה עד לריצפה, עץ אגוז, אולי פוליטורה בגון-האגוז, הרגני נא הרוג, עוד אחת ממתנות-החתונה שהמטירו עלינו שעיה וקארולינה בלאנק. את חדר-השינה שלנו לא זנחה גם אחרי שנולדה הדס, שגם את כל רהיטי חדרה התעקשו הבלאנקים לממן. בארון היה תמיד הכל מבובס, מוכחל, מעומלן, מגוהץ. מקופל בקפידה, מקושר בסרטים תכולים וורודים, מדיף ריחות נעימים של "לוקס", "פאלמוליב" וכל בשמי פאריס, שהקפדתי להביא ממסעותי. המטבח בהק גם הוא המקרר מלא, השולחן ערוך, התבשילים ערבים לחיך והסירים, מערכות הצלחות והסכום ממוקמים ומוכנים תמיד למסדר המפקד. מאחורי הבית היה אותו מחסן, שהיסווה בשעתו את הכניסה ל"סליק". כל השנים רק צבר לכולך, אבל לבקשת רוזה שלח אבי פועלים, שתיקנו וחיידשו הכל, אצל נגר הזמינה ארונות ואת המחסן וה"סליק" יחד צירפה למזווה, חדר-עבודה ובית-צעצועים עתידי להדס. הכל הבהיק יותר מבית-המרקחת של הדודה זינה. לא רק כתריאל לויתן מת עליה, אפילו אמי הבלגניסטית, לא תאמין, נהפכה למעריצתה. לא, לא, לא שכחתי: מה עם אישל?! טיפת סבלנות, וכל הסיפור יתחבר!...

נכון, בהתנערותי מחסותו של פרופסור באקשיץ ראתה רוזה טעות איומה, אבל כל פרק נוסף ב"שולחן הממשלה 1984", שהתפרסם בגלינות השבת של "ישראל" מתחת ל"ביי-ליין" של עוזי ושלי שינה משהו ביחסה לעבודתי העתונאית, כל טלפון של מישו מהאישים שריאיינו, או שביקשו להתראיין, קירב אותה — זו הפרשנות שלי, ואם אני טועה, תקן אותי ביום שתפתח סוף-סוף את פיך — צעד קטן נוסף ללב מה שבדמיונה היה ישראל האמיתית. כמו שאומרים הגשמים: כאילו. כאילו קירב. כאילו אמיתית. מכאן תבין אולי מדוע זעמה כל-כך כשבאתי וסיפרתי לה על כוונתי להיענות לאביק סער ולצאת לשנת חופשה ללא תשלום כדי לעבוד אתו.

"אתה פשוט משוגע" — התפרצה בלשון ובטון בלתי-מוכרים לי אצלה עד אז, "הלוא היום עושה אביק סער שמיניות באוויר רק כדי שתזכירו אותו אצלכם במדור. ביום שתימחק מהביי ליין, תיהפך לשמשון בלי מחלפות, והוא ינער אותך מעליו, ובצדק: בטרם תסתיים שנת-החופשה ישכחו הקוראים שאי-פעם היה עם עוזי זינגר איזה אסף לויתן. ולמה ישלם אז קובי בר-זכאי שתי משכורות תמורת סחורה שקונה משכורת אחת? אתה הופך את עצמך לצל, לזנב, לקרח מכאן ומכאן!"

לי צומחות מלים על הלשון יותר מהר משיער על הלחיים. מייד ניפחתי לה תיאוריה שלימה: "רק מחוסר דמיון אינך מבחינה בצפרים המציינות לנו על כל העצים, מתרפקת על הציפור ביד. קודם זה היה

רוזה שלי

אישה לבדה, גרושה מגיל שלוש-ושתיים-שלוש, מושכת מאוד, גם נמשכת בדיוק לגבר כמוך, פסיכולוג קליני מכובד, פרופסור דוקטור — ושניכם לא עשויים מעץ, אז מתחרמנים ויהופ! — על הספה הזאת!...

אה-אה, שוב סליחה! על נוכחותה המגרה של רוזה דיכרתי מתוך נעלי. רק שאצלי, הקיר החוצה את בית לויטן הוא הפרובוקאציה. לולא גירשה היא אותי, ממש בכוח, מהדירה ההיא, בחיים שלי לא הייתי נפרד מרוזה, אפילו לא בגלל ההריון של שרי. שריפוט נגרמות — זיונים פשוט קורים. מאז הגלולה, כל הריון כזה דינו דין שריפה. הוא נגרם. בטח במקרה של שרי, שהיתה אז — כיוון שזרקה אותי מהדירה שנתן לנכדו כתריאל לויטן, אבי, אגיד לך דוגרי — בפאניקה איומה. כמו כל הבחורות שעברו את העשרים וחמש במלחמת יום הכיפורים, זה מה שהלך אז בראשה: פיס כמוני לא מזדמן כל יום, ישר בלשכתו של אביק, ואם תתמהמה — תקדים אותי אחרת. היא צדקה מאוד. בנסיבות אחרות הייתי לוקח אותה לגניקולוג, לא לרבנות. אבל בשנה ההיא הייתי גולה בעיר-מולדתי, את חצי-הבית שלי עזבתי, ואילו אבי הזדחה עם רוזה עד-כדי-כך, שהצהיר כי אם אינני חוזר אליה, גם בחדר-ילדותי אין לי מה לחפש. הקרע עם עוזי — שוב לא אספיק הבוקר להרחיב את הדיבור על פרשת אישל — אף הוא טרם התאחה לגמרי. רוזה סיפרה לך בוודאי, שבגלל הריונה של שרי באתי אליה והצעתי שנלך לרבנות ונתגרש. זה נכון. אבל עשר שנים היא נאחזת בתוצאה, מתכחשת לסיבה. למיטתה של שרי דחף אותי רק דבר אחד, ה"אוראו" שלה — או היא וחיים יחד, או אביק ופירוד. הלוא בחצי-הבית נשארתי היא והדס — על דעתי לא היתה עולה כל אפשרות אחרת, אפילו לא פחדתי מזעמו של כתריאל לויטן! — ואילו אני התגלגלתי כך שנה שלמה עד שנחתתי בדרך הטבע בדירתה של שרי, מזכירתו החדשה של אביק. ואף-על-פי-כן, זאת אומרת אני לך היום, כעבור עשר שנים, אילו רמזה לי רוזה גם ביום ההוא, כשבאתי והסברתי לה מדוע אני מבקש גט, שהיא מסתלקת מהתנגדותה לעבודתי עם אביק ורוצה להציל את חיינו המשותפים — הייתי המאושר באדם. לרגע לא היה עולה על דעתי להתחתן עם שרי. מה, רק בגלל זה שגרמה שריפה, הכניסה עצמה להריון!?

"והוא עוד העז לקרוא לרוזה זונה!" — אומר אתה עכשיו, בלבך, נכון!?

אני בטוח, שכך אתה חושב, ובצדק! מדוע מותר היה לי להכניס את שרי להריון ולהתחתן אתה, ולרוזה אסור היה לעשות ככל העולה על רוחה!?! הלוא כשנתתי לה גט היתה בקושי בת שלוש ושלש, ובחזותה, במעמדה ועם רכושם של שיעה וקארולינה בלאנק, היתה מוצאת בעל ראוי לה ויולדת — והן זו היתה תשוקתה — עוד שניים-שלושה ילדים. עד היום, אני אומר לך את כל האמת, אני מת עליה. זה שהעלתה קצת בשר ועיניה האזוביות אינן נחבאות כל-כך מאחורי ריסיה הארוכים, רק עשה אותה ליותר מושכת. ואם כבר סטריפטיז, אז עד הסוף: בחודשים האלה מעבר לקיר לא רק חשקתי בה, אלא גם ניסיתי. ויותר מפעם. יותר מעשר פעמים. מה טבעי מזה, אמרתי לה, שאשכב במיטתי, אשכב אתך. גירושי מגן-העדרן היה עונש, אבל גם מאסר עולם הוא בפועל רק חמש-עשרה שנה, ואני, על מה, נענש זה אחת-עשרה שנים!?! אני בשלי, ורוזה — חביבה, דואגת, סבלנית — הכל נכון, רק אל-תגעבי! אני בחדר-ילדותי, רוזה במיטתנו הזוגית ובין שנינו הפרברסיה הזאת, הקיר. כלומר, כך מצוייר כל זה בדמיוני, אלא אם אגלה פתאום, שבבקרם אתה יושב ומאזין לוידוויי ובלילות אתה דופק מעבר לקיר את אשתי. האמת: לך היא נותנת!?!

הו, שלום רב שובך, שממית שם למעלה, בפינת התיקרה, אם שממית הוא שמך הנכון, יוהווי!...

בראשי מצטלצל משהו מביאליק — "קורי שממית וטיח קיר תפל", ואם אני זוכר את פירושו של המורה, שם הכוונה לא למאזינה השקופה שלי אלא לעכביש. עוד שורה חוזרת לזכרוני: "כי שש שנים מאז הסב פניו אל-עבר הקיר במקצוע האפל". המקצוע האפל, אדוני, שלי או שלך, חה-חה-חה!?!...!

שממית, שממית שעל הקיר, מי המברח בכל העיר? הה?!!...!

אני אגיד לך מי: אישל! אישל!...!

סוף-סוף הגענו לפרשת הכינוי הזה, שכמו שחין דבק לבשרי. היום כבר מאוחר, אבל בסיאנס הבא, אני נשבע, אפסיק להסתובב סביב הזנב, אתגבר כארי ואגש ישר לעצם העניין, אם ירצה השם... ■

מפחד האבהות הפתאומית הזאת, המשכתי אני לשתוק, כאילו ב"החלטנו" הפכה אותי רוזה לנכנע לרצונה. פרופ' הרטמן ניסה שוב ושוב, באותה עברית עילגת, לחדור לתוך לבנו. פתאום חדל, אמר משהו כמו "אין לי רשות לכפות נשמה חיה על זוג שאינו בשל להורות", קבע מועד לגרידה ונתן לנו להבין שזמנו יקר והוא מבקש שנלך. הגיע היום, וכבר עמדנו לצאת אליו לקליניקה, ואז אמרה רוזה במפתיע, אך בנחרצות שקטה, "אני לא עושה הפלה, וכל השאר לא מעניין אותי". זה מפנה דרמאטי, הה?!!...

לא ציפיתי לתשואות, אני פשוט ממשין: בעודי מנסה להתרשת מחדש עם רוזה, לשדר לה שאני שמח בהחלטתה, הפילה אמי לקרשים את שנינו: "אי-אפשר ככה, ברגע אחרון, לא בא בחשבון התנהגות כזה".

בסך-הכל הייתי בן עשרים וכמה, מאוהב ברוזה, מבין ששייתי מאוד, מבוהל, אך לגמרי לא אומלל, אולי אפילו שמח בהחלטתה, מנסה לתקן מה שחששתי שאין לו תקנה. זכור לי היטב שעל דברי אמי היגבתי בחימה, כמעט באלימות, ואילו לרוזה עשיתי הצגה שלמה של מחוייבות אבהית. רק הרבה יותר מאוחר הבשילה במוחי המחשבה, שבהשלמת ההריון הקדימה רוזה מעין תרופה למכה, שבאינטואיציה שלה צפתה חודשים רבים לפני שאביק בכלל פנה אלי. היום כולי תודה לרוזה על נפשה הטובה וליבה האמיץ. הלוא רק בזכות ההחלטה ההיא מחברים אותנו בת ונכד. לא כך, אדוני היקר, חשתי ונהגתי לפני עשרים שנה. כשיצאתי לשנת חופשה ללא תשלום היתה לרוזה התפרצות היסטרית, שלמען האמת, רק עיצבנה אותי. "גם את אמרת, שלכנסת ולממשלה צריכים להיבחר לא כל-מיני חארות אלא אנשים כמו אביק סער. אז אם הוא מבקש ממני, 'אסף, תן לי רק שנה אחת', את רוצה שאגיד לו 'לא'!?"

את צליל-הפח של התחכמותי שומעות היום גם אזוני, אבל אז לא היתה זו פוזה שיקרית — אם-כי היתה, כן, מחושבת היטב במוחי הצנון. בנפשי הפנטזיורית לא עשיתי שקר. היה דבר-מה אחר, שאולי נקדיש לו, אם שנינו לא נשבר קודם, סיאנס מיוחד. בתוכי שוכנים קבע כמה אנשים, וכל-אחד מהם בעל-בית שלם עלי. השתלטן היה, לא אכחד, זה שבמלים, כמו הרצל ו'בוטינסקי, בן-גוריון ודוקטור סנה, יכשף את עם ישראל ויוליכו קוממיות לעבר השמש העולה. מול התפרצותו של אביק סער הממשי לתוך מה שעד אז היה הזייה חסרת-סיכוי, לא יכול היה בעל הזיית-הגדלות שבתוכי לעמוד. אלת המזל, כמוה כאלת הצדק והמשפט — מנחמים זה את זה כל המחמיצנים — היא פשוט עיוורת, לא הבחינה בהם. אדוני, עיוור הוא הטמבל, שהמזל התיישב לו כמו ציפור על כף-ידו, והוא לא ראה. אני ראיתי. לרוזה אמרתי: "כרטיס כזה מגרילים רק פעם בחיים. אני אוכל את הכובע שלי אם בעוד עשר שנים הוא לא Numero uno. אני מתחל בתוך ה"mouth horse", כשאחזור, אם אחזור, אהיה מכה-זהב לקובי בר-זכאי".

בתחילה האמינה כנראה רוזה, ש"הם כולם מחליפים את העוזרים שלהם כמו גרביים, וגם אותך יזרוק לפני שתיגמר השנה". אבל כשגמרתי שנה שנייה, ואביק הפציר בי להישאר אתו גם שנה שלישית, נדמה היה לי, שרוזה גאה בהצלחתי. "נדמה" היא המלה האופראטיבית. הייתי אטום לכל האותות, אפילו למשפט שצריך היה לפעול עלי כמו נפץ על רימון, אך לשווא חזרה עליו שוב ושוב:

"ממילא אתה כל הימים עם אביק, אז למה שלא תעבור לגור אתו?!" גם אתה חושב שהיה משהו מ"נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים" ביחסי אל אביק? ואולי שימש לי מה שקראה רוזה סורוגאט — קצת אב קצת אח בכור? כשתאזין סוף-סוף לטייפים, יתברר לך כמה מגוחכת שתיקתך הנפוחה. הן את פלונטר חיי כבר ניתחת לי בעצמי, בשוכבי שם לבדי בחדר-ילדותי, עד הסוף. רק בסוגריים: גם את הגסויות שלי בעניין מה שהולך, או עומד, בינך לבין רוזה...

הנה, ראי, כשאני אתך, משלח פי כל רסן — סלח לי שוב, אחורה וקדימה. מצד שני, אם אמנם מתנהל ביניכם רומאן חשאי, שתדע, אני מתדהמה לא אשתבץ. אתה, אני מבין, קרוב יותר לגילוי של אביק, ואילו אשתך בגילה של רוזה, שאגב, מדברת עליה רק טובות. "ברגע שנכנסים אליהם הביתה, רואים שחיה בו משפחה מאושרת!" צ-צ-צ!... טוב, זה שהאשה צעירה וחתיכה — "נאה מאוד", בעברית על רוזה — אינו מונע מה שמכנה אמי "איין זייטען שפרונג", חפוז מהצד. זה אינו דוחה את זה. מה גם שעם רוזה השתלשל לו הכל, אני משוכנע, בלי משים, באופן טבעי, מה גם שהסיטואציה עצמה היא מעין פרובוקאציה תמידית — פגישות סדירות פה בקליניקה עם

בעל הזקן

א.

ב

ימי הרעה של מלחמת-לבנון נקלעתי עם יחידתי למחנה צבאי סמוך למושבה ראש-פנה. מהשכמת הבוקר עמסתי משאיות בצידוד לחימה. העבודה היתה קשה ומתישה והחום כבר. המתח והדאגה כירסמו בלב ונוחות החיים הרגילים שלפני הקרבות נשכחה לגמרי. אבל בערבים היה פנאי לרדת אל המושבה. להתהלך ברחובותיה השקטים ולרוות מניחוח הגינות. וקשה היה להאמין שבמרחק כמה עשרות קילומטרים משתוללת מלחמה רעה ואכזרית. סבבתי בין המשקים הקטנים והיקפתי את החצרות המגודרות. הגנים נתנו ריחות טובים והאנשים קראו עיתונים על הספסלים שבפתחי הבתים. ושוב חזיתי בפלא הנישנה איך במרחק של כמה צעדים מהכביש העמוס בשיירות צבא מתנהלים חיים שלווים לחלוטין. ערב אחד עליתי במעלה הרחוב של המושבה הישנה. הבתים המשוקמים משכו את עיני. השערים היו עשויים בסגנון מיוחד. ובכל מקום אפשר היה להבחין בידי האומנים שעיצבו את גדרות הברזל. אשה אחת שהלכה ברחוב עם שני ילדיה קראה אלי והזמינה אותי לביתה, לפוש מעט מעבודת היום ומלחץ המלחמה. נעניתי לה ברצון והלכתי אחריהם אל ביתם שבמדרון. וכשנכנסנו בשער שאלתי אותה היכן משרת בעלה — האם נכנס עם הכוחות הפורצים ללבנון או שהוא משרת כמוני באחת מיחירות-העזר? לא, הוא בכלל בחוץ-לארץ השיבה לי. באחת מארצות אמריקה הדרומית. הוא משמש שם כמין יועץ חקלאי לבעלי חוות מקומיים. והיא כבר ניסתה להתקשר אליו ולהודיע לו שפרצה כאן מלחמה. אבל טרם הצליחה להשיגו. ובינתיים שיימשכו אצלו ימות-השלום.

נכנסנו אל הבית. החדרים שבקומת הקרקע היו מכוסים בשטיחים ישנים וקישוטי-מתכת היו תלויים על הקירות ועל התקרה. תיכף אפשר היה להבחין שזהו ביתה של משפחת אמנים. הילדים נעלמו מיד במדרגות ובמקומם הופיעו מן החצר כמה חתולים כהים סמיכי-פרווה. קח לך מים קרים מהמקרר ואני כבר חוזרת. והיא נכנסה לאחד החדרים להחליף את שמלתה. מזגתי לי מים קרים מהמקרר וישבתי בכורסת-הנדנדה המגולפת, וכשהתרגלו עיני לאפלולית, ראיתי איש מזוקן יושב ממש מולי מתחת לחלון. הוא נסמך בגבו אל הקיר, רגליו מקופלות תחתיו וידיו חבוקות בחיקו. אבל הזקן שהזדקר מפניו היה כל-כך משונה ורחב עד שבקלות אפשר היה לחשוב שזה זקן מלאכותי. זקן מעושה המודבק אל הפנים כמין תחפושת מטעה. שלום — אמר לי, מבלי לעשות תנועה קלה בגופו. אני מכיר אותך. אני זוכר את קולך. אתה זוכר אותי?

הופתעתי לגמרי ולרגע לא הייתי בטוח שאלי דיבר. הסתכלתי סביבי לראות אולי ישובים כאן עוד אנשים מסביב לקירות. אבל מלבדו לא היה שם איש.

אני זוכר אותך? — שאלתי, מניין אני צריך לזכור אותך? נפגשנו כבר פעם — אמר. תיזכר בבקשה. לא הרחק מג'סי-ציונה. ומיד כשנכנסת לחדר עם רינה והילדים נזכרתי בקולך המיוחד. נס-ציונה? — השתאיתי, מה לי ולמקום ההוא? מימי לא ביקרתי בנס-ציונה ורק חלפתי על פניה בניסעותי אל הדרום. מי זה עוצר בכלל בנס-ציונה? ומה בכלל יש לחפש בסביבותיה?

אני קובי — אמר לי מן הקיר. קובי צ'ביאלי. והזקן שלי לא צריך להטעות אותך. קובי? צ'ביאלי? מהיכן מוכר לי שמו? אבל הרגשתי שיש אמת בדבריו. כבר נפגשנו פעם וגם קולו נשמע לי מוכר מעט. וכששבה רינה לחדר ועל גופה שמלת בית נוחה והעלתה אורות במנורות החבויות נזכרתי בו. כמו ברק היכה בי הזכרון השב ממרחקים ואני נכעסתי מעט על עצמי. על השיכחה המגונה שפקדה אותי ושאינה ממנהגי. וודאי, הרי זה יעקב, קובי, צ'ביאלי. משורר ואיש בעל חלומות משונים. כל-כך משונים היו חלומותיו עד שצריך

היה לאשפז אותו לתקופה מסויימת באותו מוסד, לא הרחק מנס-ציונה.

עכשיו נזכרתי בדרך דיבורו הרך, בגימגומו הקל. בידיו המגרדות בסנטרו. ובייחוד היה מתגבר גירודו כשהיה קורא לפני משיריו המשונים. בעיניו הישרות שנתן בעיני בשעה ששאל אותי אם יש באמת טעם לשירים ואם יש ערך אמיתי לכתיבתו. קובי צ'ביאלי שפגשתי אחר-כך בנסיבות מוזרות באיזו מסיבה ספרותית. שם היה כרוך כתינוק אחרי איזו משוררת שהתפרסמה אז בשיריה החושפניים. קובי שכתב אלי הביתה כמה מכתבים ארוכים ומתחננים. ואני הקשחתי את לבי ולא השבתי עליהם כי חששתי שמא יידבק לחיי ויפול עלי למעמסת-ידידות שלא אוכל לקיימה. קובי שהיה משגר אלי דרישות-שלום לפני שנים, ואני הייתי שואל — נו, איך הוא חי? הוא בריא? הוא מתפקד כהלכה?

קמתי מכורסת הנדנדה וניגשתי אליו. וגם הוא קם ממקומו ועמד. לחצנו ידיים שאלנו מה נשמע, ורינה התפלאה — תראו תראו מה שעושות המלחמות. אבל שבו עכשיו ותשתו איתי קפה ונשמע את הסיפור כולו. ואז שאלתי אותו האם גם הוא נמצא כאן בגלל המלחמה. וקובי השיב לי שלא. הוא פשוט חי כאן חיים זמניים. ובגלל מצבו הוא פטור מחובת הצבא. וגם כך לא הבטיח לאף אחד שבראש-פינה יחיה לנצח. היום הוא חי אצל הנדיבים האלה רינה ובעלה שהוא ירדו מילדות. אבל מחר אם ירצה יצא לאן שתישא אותו רוחו. יש כמה מושבות אמנים בארץ. והוא כבר חי באחדות מהן לנסותן. והדלתות בכל מקום פתוחות בפניו. ובכל מושבת אמנים כבר קנה ירדים הששים לדאוג לצרכיו.

ובכלל כדאי שאדע שחייו נשתנו לגמרי. והם עכשיו מתנהלים במעלה תמידי. וגם שיריו משביחים והולכים, ושמו יוצא בין האמנים הצעירים כאחד שכדאי לאחוז בכנף-בגדו. האם קראתי את ספר-שיריו האחרון שנדפס לפני כמה חודשים? זהו ספר מעולה באמת. ואין זו רק דעת המחבר. אלא גם דעתם של המבקרים מהדור החדש. ואם ארצה הוא יביא מיד את הניירות לפני. כי הכל שמור בתוך תיקו שלמעלה. והוא נושא אותם עימו לכל מקום שיילך. וכבר רצה לעלות במדרגות אבל אני אמרתי — לא עכשיו קובי. עוד תימצא לנו שעה טובה מזו.

ב.

עכשיו אני יכול להירגע מתדהמת הפגישה ולערוך את הדברים לפי סידרם הנכון. ראשית הביקורים שלי במוסד, לא הרחק מנס-ציונה. בתחילה בגלל תפקידי ואחר-כך מתוך עניין שהתפתח. אני זוכר אותם כאילו התרחשו אתמול. אני זוכר את המדשאה העלובה הכלואה בין הבתים הישנים אדומי-הרעפים. מכל צידה עטורה בעצי הג'וקרנדה המרהיבים בפריחתם הסגולה. אני זוכר את אדמת התקרה מכוסה כולה בגשל פריחתם. את ספסלי העץ עטויים בחריוני הציפורים שהתייבשו. אני זוכר את הלשלישת שהתעבתה ורק בסכין ניתן להסירה. ריחות מתוקים של אביב מאוחר נישאים בחצר המוסד, והם מדובקים אל החושים ואורחיהם שמתהלכים על המדרכות בהילוך איטי ומעט חגיגי. גם אני מהלך שם לצידו של קובי צ'ביאלי והוא מדבר אלי. הוא נמוך ממני ועבה ממני ודילוגו המסורבל מצחיק אותי כשהוא מנתר מעל השלוליות הרעננות של המלקוש המאוחר. אי-שם בלב הפרדסים בדרך לנס-ציונה.

שנית אני זוכר את שיחתו החרישית, את גימגומו הרך. נסיונותיו מכמירי הלב לעקוף את מוקשי המלים ואת מלכודות התארים הסבוכים. אצבעותיו החורשות וסורקות בתוך זקנו הכבד. לפני שאושפז כאן לא גידל זקן. אבל הגילוח הפך לו לסייט. המים קרים

אלישע פורת. משורר ומספר. חבר קיבוץ עין-החורש.

תמיד והסכינים אינם חדים. ולחיי נפצעות ללא הרף. כמו בצבא – אמרתי. ממש כמו בחודשים הראשונים של הטירונות. ומיד הישאתי את שיחתנו למרחקים מפני שזכרתי שקובי נפסל לשירות הצבאי. אני זוכר שהוא רצה מאד לשרת. בחוד החנית, במקום שכל חבריו הטובים בני-המשק נמצאים. אבל הרשויות מיאנו ופגעו בו והוא התקפל אל תוכו. ומאז הוא אינו מרבה בדיבורים על הצבא.

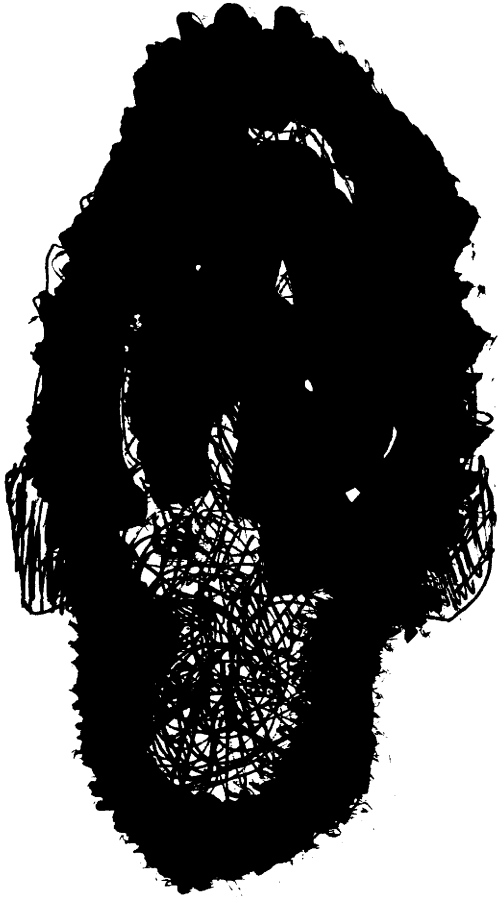
רק על המלחמה יש לו תמיד מה לומר. פלא שלא פרץ בגידופים כנגד הלחימה בלבנון. אם-כי לא יחיד יהיה בין מגרפי המלחמה שפגשתי בראש-פינה. אתמול קפצנו לשעה קלה לשחות בבריכה הציבורית, ומישהו מהחברים התעקש לבקש מהקופאית כרטיסי-הנחה דווקא. כמו שמגיע לחיילים. איזה חיילים? שאלה הקופאית, אתם גם כן חיילים? וכשלא וויתרנו על זכותנו ודרשנו את הכרטיסים הזולים קמה ממקומה ופרצה עלינו בגערות. איזה מין חיילים אתם? תראו איך שאתם נראים. ואם אתם חיילים, מה אתם עושים בבריכה של המושבה כששם בהרים נהרגים כל-כך הרבה צעירים? תתביישו לכם – ירקה עלינו. אתם בושה לצבא ובושה לעם-ישראל. ועוד רגע והיתה מסתערת עלינו באגרופיה החלושים. מאחור כבר נזעקו רוחצים והחלו לרוץ. מאחד הפתחים הגיח במהרה איש אחד שהיה בעלה כנראה. הוא אחז בזרועותיה בכוח והידק אותן והפציר בה שתירגע. בעברית ובאידיש וברומנית מסוכסכת. ואלינו פנה בהתנצלות רפויה ואמר שעלינו להבין לה ולסלוח. כי היא אשה קשת יום שאינה יכולה לשכוח את עברה, וכל פגז שמתפוצץ בגבול מפוצץ מהירדם. וכבר ביקש ממנה שלא תשב בקופת הבריכה, מפני שמרוב חרדתו לה זנח את עבודתו וכל היום הוא רק משגיח עליה מרחוק. בסדר, בסדר, אמרנו במבוכה. וגם התחרטנו ורצינו לשלם את מחיר הכרטיסים המלא. אבל הקופאית לא הסכימה. אני לא צריכה את הכסף המחורבן שלכם. ושם בהרים נהרגים כל הזמן הילדים שלנו. ואתם לא מתביישים לעשות חיים כמושבה ולרוחץ בבריכה. היא ניסתה לחמוק מזרועות בעלה ולהסתער עלינו שוב. אבל הוא התגבר עליה ודחק אותה מעבר לגדר הבריכה הציבורית.

אבל קובי צביאלי לא קילל את המלחמה ולא את מחולליה, ואני שמחתי, כי עוד לא נרגעתי מדברי הקופאית ההיסטרית, שאת מעט הצדק שבדבריה לא יכולתי להכחיש.

שלישית אני זוכר את חדרו הצר ואת מדף הספרים שמעל מיטתו. ואת ספר שיריו של נוח שֶׁטֶרן שקרא באותם הימים במוסד. ביקורי המעטים היו מלאים בדברי ערגתו לשירה התמימה הנכלאת בעל כורחה בין החומות. כנפיה נקצצות רגליה נאָזְקוֹת וגרונה נאָטֶם. כמו שקרה למשורר המופלא נוח שֶׁטֶרן. הוא זירז אותי לקרוא משיריו ואת הדברים המועטים שנדפסו עליו בכתבי-העת הספרותיים. כמשק היה ספרן צנוע שהיה מקורב אליו מעט. והוא בין היחידים שהבין לליבו עוד מראשית התמוטטותו, והוא שנתן בידי את כתביו של נוח שֶׁטֶרן. בספרות העולם היו משוררים רבים שכתבו מתוך החומות. אבל אצלנו יחיד-יחידים. ואולי רק אחד – כך אמר לו הספרן. וכשהתהלכנו על המדרכות הצרות השקועות בתוך אדמת החמקרה היינו מגעים תמיד לריח הפרדסים המתוק, המשגע פי אלף בתוך שממת החומות, ולחשכת הפרדסים שהיו לפני יערות מולדתו, ואז סיפר לי איך נהג להימלט אל מעבה הפרדסים מאחורי משוכות החבלֶּל הצפופות. איך היה משתטח על העשב הרענן, ואיך היה משתרע על הגזעים המפוצלים. ושם במחבוא היה שומע את הנהם המתמיד והרחוק של חיי המשק מעבר למחיצה הירוקה. כאחד החרקים הקטנים היה מתכווץ אל גזע ההדר ומנמיך את עצמו שידמה לאחד העשבים הצנועים שבפרדס.

ורביעית אני זוכר את חלומותיו. ואת סיפורי חלומותיו. מה באמת ראה ומה באמת הִזָּה והמְצִיא אינני יודע. ומה משכה בו תאוות הסיפור שממנה נטל לו חופש להסתלק מתוך החומות, כאילו היה שב למעיין קדום שמימיו כל-כך טהורים עד ששום רע לא יצא מהם. אילו היה נערה, אמרתי לו פעם, כשנלאיתי מסיפוריו, היה משגע אותי בסיפורי סרטים אמריקאיים. היה מכביר פרטי-פרטים אינסופיים כמו שאוהבות הנערות. ורק מזל היה לנו שלילותיו במוסד היו קצרים ונקטעו בהשכמה מוקדמת לעבודות השירותים. שאם לא היה נעור עוד יכול לשכב ולחלום עד הצהריים. ועוד מזל היה לנו שביקורי אינם תכופים כל-כך, ואני מבקרו פעם אחת בעונה. והזכרתי לו את הגשם הכבד שניתך על המדשאה בביקורי הקודם.

קובי צביאלי נשא אלי עיניו ואמר שהוא מודה לי גם על ביקורי

המועטים. הוא יודע שאיני חייב גם באלה. ורק המקרה הטוב עומד לצידו שאני מתמיד ואינני שוכח אותו. אפילו שאינו נכלל בין החוסים שאני חייב לבקדם מטעם תפקידי. ואפילו שהוא יודע כמה אני מתייגע בנסיעותי עד שאני מגיע אל הגבעה הנסתרית לא הרחק מנס-ציונה.

ג.

חלום אחד נשנה ונכפל בלילותיו המסוייטים, ויש בו סדר קבוע ורצף תמונות מוכר וקבוע. בראשונה צפה מולו מעין מפת תבליט מוגדלת של המשק. מעין תצלום אווירי מוחשי עד מאד. נוף הילדות שראה בתמונות מראשית ההתיישבות. זכרי תערוכות-יובל ששבים ונקבצים לפני עיניו. ואת כל המפה הזו שהוא מכנה מפת-החלום חוגרת החורשה הירוקה. לא תמיד מופיעים בה עצי אקליפטוס. לפעמים משתרבים שמה מיני אילנות שונים ומשונים, כמו דָּקְלִים משווננים ופְּרָקְנִסוֹנִיּוֹת קֹצְנִיּוֹת. ומאז שחקה התרבו עצי הג'וקרנדה המסגילים בפריחתם. חורשת החלומות היא מקום-מפלטו וצור-מחבואו מילדותו. בה הקים לראשונה את מחנה האוהלים בל"ג בעומר. ובה עורכים חברי המשק עד היום את המפגשים העליזים ומעלי-העשן של ימי-העצמאות החמימים. ואליה גם חמק ביום הנמהר ההוא, כשהתמוטט לפתע ולא מצא עוד טעם בחייו.

בחלומו חזה בזריחות צבעוניות העולות ובאות מעבר לחורשה. ובשקיעות שהיו עוד נפלאות מאלה. שם ראה איך השמש יורדת מבעד למסך העלווה הנעה. שם פגעו הקרניים המאדימות בעיניו המקובעות ברוח המערב. שם ייבשה הרוח החרשית של לפנות ערב את דמעותיו שהפליגו במורד פניו מבלי שחש בהן. געגועים כבדים היו מתפשטים מתוך ליבו אל כל גופו, וכמיהה קשה היתה פושה באבריו – אל אביו שנשטו לפני ימים רבים ואל סבו שאהב אותו מתוך דפי האלבוּם המשפחתי.

ריחם החרירף של עלי האקליפטוס עלה באפו. וממש בתוך שגרת-חלומו היה מבעיר אש בעצים ומבשל מרק-אקליפטוס מחייה בתוך הסיר שעל החצובה. איך האמין בתמימות-ילדותו שכך אפשר לחיים לזרום לנצח. ומה דרוש לו לאדם שיהיה מאושר? – קצת תפוחי-אדמה המתבשלים בתוך המדורה, משקה אקליפטוס ורבש מתוך שנימץ מתוך פרחיו.

מדברים? שם למטה, בתחנת-הדלק שבצומת ראש-פנה משתולל איזה משוגע. כל השיירות עוצרות בגללו והנהגים יוצאים מרכבם כדי לחזות בהצגה. היית מאמין שאיש אחד יכלום את כל הצבא? זה לא יתכן. הרי ישנם המון שוטרים צבאיים במשטרה וכאלה שמוצבים בצומת, והם לא מסוגלים להשתלט על המופרע המתפרע? להיפך, גם השוטרים מתגודדים סביבו ופשוט נהנים מהמופע. זה מחזה מבדר ממש. כאילו שלחו במיוחד איזה בדרן מקצין החינוך. האיש שוצף ויורק ואינו שומע מה הוא סח. אתם מוכרחים לרדת ולראות. לפני שמישהו יתחמם עליו ויסלק אותו מהצומת. ניגבתי את ידי במכנסי. מילמלתי משהו לחברי, תוך רחצת-הכלים ומיהרתי לגלוש במורד הגבעה. ירדתי בשביל בטיסה. דילגתי מעל אבני הבולת ומעל קודקודי-הקיפודנים הדוקרניים. אם מישהו מתנבא למטה בתחנת-הדלק הרי אני מנחש מיהו. ואם בעל-זקן מטורף עוצר את תנועת השיירות בדרך ללבנון, אני בטוח במי מדובר. וגם אם איש לא קרא לי לחלץ אותו הרי שאני הזעקתי את עצמי, ועל דעתי שלי אני ממחר להצילו לפני שיידרס ברגלי ההמון המשתולל שם למטה, ולפני שייכלא בידי השוטרים הצבאיים, ולפני שיוכל למקום שאינני רוצה לשוב ולהיזכר בו.

כבר בכיתה של רינה כשראיתי את קובי צביאלי לפני, את ישיבתו, את זקנו, עלה בי הרהור מפחיד, איזו מחשבת נחוש מבשרת רעה. האיש הרי מועד לפורענות. רואים זאת בפניו, ויש עננה כהה של צרות אורכת ומקננת מעל לראשו.

תחנת-הדלק היתה שרויה בבלגן מוחלט. הצומת נסתם ומהומה ענקית התחוללה בדרכי העקיפין שסביבה. האבק התאבך ורעש המסוקים המנמיכים אל המינחת הסמוך החריש את אזני. חציתי את טורי נושאי-הטנקים. חמקתי בין משאיות-הענק וחתרתי-אל מרכזו של תחנת-הדלק, אל רחבת האספלט החבולה שבין המשאבות, ושם ראיתי את יעקב ידידי בתוך מעגל צוהל של חיילים ושוטרים. קובי עמד על מדרגת הבטון בין משאבות-הדלק ונשא ידיו אל השמים. מעברים נהרו אנשים לחזות במחזה המפתיע. לא רק חיילים אלא גם אזרחים שירדו מהמושבה, ומרחוק צדה עיני את רינה והילדים מנסים להתקרב אליו, ואפילו נדמה לי לשנייה קצרה שראיתי את הקופאית הרומניה מקננת על כתף בעלה.

החיילים שחננו על הנקמשים הריעו לו ומחאו לכבודו כפיים. ומכלי-הרכב נשמעו קריאות לעג ובוז מעורבות בצהלה ריקה. לפתע הושלכה עליו פצצת-מים, ואחריה רגמו אותו מן הנגמשים הקרובים בשקיות פלסטיק ממולאות מיץ ותרכיז של הדרים. קובי נראה מוזר עד שפקקתי אס באמת זהו קובי צביאלי שאני מכיר מימי שבמוסד. רטוב מפצצות-המים, זקנו דולף והוא אחוז תוזית. ואינו מבחין בכלל במה שמתחולל סביבו.

פילסתי אליו דרכי בכוח. דחפתי ונדחפתי בעטתי ונהדפתי אבל לא הפסקתי. הרגשתי שאני חייב לעצור בו לפני שיתאחר, לפני שיקרה לו משהו מכאיב. וכשקרבת אליו שמעתי את זעקותיו — מבין החומות אני קורא אליכם. מבין החומות הגבוהות. אל תלכו לשם כי רק אסון יביא עליכם האיש הזה.

איזה איש? קראו החיילים שבנגמשים. תגיד ישר למי אתה מתכוון. האיש הזה, זעק קובי צביאלי, הנוח שטרן הזה שכלוא בין החומות. איזה נוח? איזה חומות? שאגו אליו מהנגמשים. אתה מתכוון לאריק הזה ולשרון הזה. כן כן — צרח קובי. כן, בדיוק אליו אני מתכוון. אל האריק הזה והשרון הזה. החיילים צחקו לו אבל הוא לא חש בלעגם. רק אסונות תנחלו מידי. ועוד תצטערו על הרגע שבו יצאתם אחרי למלחמה הרעה.

מצד בניין המשטרה נשמעה נהמה כבדה. וכשהתרוממתי לראות מה מתרחש שם ראיתי כמה שוטרים ובידס אלות, והם חוצים את ההמון ומישירים אל רחבת משאבות-הדלק, אל בימת הבטון הקטנה שעליה עומד בעל הזקן וזועק זעקת עוועים.

גם אני חתרתי אליו בעקשנות. אבל הקהל הצפוף לא פינה לי מעבר. רציתי להקדים את השוטרים ולחטוף אותו ולנוס עימו במעלה רחוב האומנים של המושבה הישנה. לחמוק בין השערים המגולפים של רינה אל חשכת בית-האבן הבטוחה. אבל הם הקדימו אותי ואני התמלאתי חשש.

הכל התחיל בבוקר, שמעתי קולות מסיחים בקהל. המשוגע הזה ירד מהמושבה, נטפל לנהגים שעצרו בצומת והטריד את הדלגנים בתחנה. מה אמר להם? הוא סבב ביניהם וניסה לשכנע אותם שישוכו למקומות שבאו מהם. המלחמה לא תיטיב עמכם, והאיש הארוך

לפעמים היה חלמו נקטע בהלמות-לב עזה. חרדה גדולה היתה תוקפת אותו בשנתו. מישהו היה מאיים על מחנה-האווילים הקטן המלפין למרגלות בית הדין. כמה אהב לטפס בחלומו על גרם מדרגות הכסוף התלויות עד לראשו של הבית הגבוה המשקיף למרחקים. והוא, קובי צביאלי, היה רץ ומתגייס להציל את המחנה הקטן משריפה פתאומית או מפשיטה אכזרית.

היה חש אל הפעמון הגדול התלוי בין המטבח לחדר-האוכל, ומתחתיו היה מקפץ בחוסר-אונים בשל קומת הילד שלו הנמוכה. עד שמגיע חבר אחד שחיבב אותו מקטנותו, והוא מניף אותו ומרכיב אותו על כתפיו ומגישו עד לפתיל הפעמון, ואומר לו — הקש בני, אל תפחד, צלצל בפעמון והזעק את כל המשק.

וכשנשמעות שעטות הסוסים והולם הפרסות משקשק במדרכות, הוא מתהפך מתוך שנתו בחוסר מנוחה מטריד. מי הם הרוכבים? מי הם הפרשים הנחפזים לחצות את מחנה האווילים הקטן? אנשי הליגיון הערבי כסופי-הקסדות או פורעני-הפנופיות מן הכפרים השכנים העוטים פפיות עבות לראשיהם, או אולי אלה הצנחנים הבריטים חגורים עד לצווארם? גם בחורשי שהותו בתוך החומות שליד נס-ציונה פקדו אותו החלומות הללו, וגם שם שכב והתלבט עד שהפציע אור ראשון. מי הם הצבאות המעבירים חלחה בעצמותיו ומקלקלים את שנת הלילה שלו? גם לרופאים לא ידע לומר דבר ברור. משום שמאום לא נותר בידי בתום החלום. למעט זיכרון אחד חריף. זיכרון בעלי הזקן.

אז, בבקרים ההם, נדר בליבו לגדל זקן עבות ולעולם לא להסירו. ולא משום שפניו נתכערו בהשפעת התרופות, ולא משום גוון עורו שהציהב מן המזון שבמוסד. זקן עבות ושחור כמו שהיה לסבו שנמנה עם מייסדי המשק. וכמו שהיה לאביו מחלוצי התעשייה שבמשק. זקן אמיתי ורך כמו שאהבה אחותו לסרוק בילדותם. כשהיתה ישובה על ברכי אבא. ידיה הקטנות ממריאות אל שולי פניו ומקשמשות בשערות זקנו. וגם כשגדלה לא חדלה ממנהגה. והוא מתבצע עד היום כשניגלים לו בחלומו מראות אסורים מימים רחוקים. הוא רואה את אחותו כאשת מְדוּחִים אמיתית המטפסת בתנועות של תפנוקים על ברכיו של אבא, מתפתלת ושולחת ידה אל הסֶבֶך השעיר והכהה, וידה מחוללת שם נפלאות, ומיני הרגשות של מֶתֶק שלא ידע כמוהן מקודם מתפשטות בתוך גופו. האם לא הזהיר אותו הרופא במוסד שהגיע הזמן לעקור את אחותו מתוך חלומותיו? האם לא איים עליו שיתפטר ממנה ויחדל סוף-סוף מִזְכְּרֵי התאוה האסורה?

ובשולי החלום השגור הזה מופיעים מראותיה האפלים ועוטי-הסוד של האורווה הישנה. פעם בילדותו ערך מסע שיטוטים וגילוי אל החדרון הקטן שבצד האורווה, ושם בין כלי הפירזול ופנסי הרוח היה מונח מזרון על הרצפה. מזרון ישן ממולא בעשבים. על ריצפת חדר-הכלים התגוללו מחברות הרישומים של הסוסים וכלי ריתמה מקורעים, ובחריצים שבין לוחות-העץ המתפוררים אפשר היה לתקוע את הפרצוף ולראות מראות מגרים שהחשיכה יפה להם. וחבורת הילדים שעמדה שם והציצה מבעד ללוחות קראה אליו שיבוא ויראה את הנערה השרועה על המזרון והמבהיקה בלובן גופה. כמה דומה היא לאחותו, והאיש הכבד המתגולל מעליה בתנועות מגוחכות מזכיר להם את אביו, ורק החורשך מונע מהם לזהות את זקנו המסגיר. והם חברו עליו מאחוריו, וכפו אותו בכוח שציץ בחריץ הצר. וגם כשדמעות העלבון חסמו את עיניו וגם כשנתקע בהן שביב דוקרני לא הצליח לזהות בוודאות מי השוכבים על המזרון. אבל מה שראה שם, מערבולת הגופים ותנודתם מלווה את לילותיו עד היום. קובי צביאלי בעל החלומות ובעל הזקן היה נעור כאן מחלומו שטוף בזיעת חלומות כבדה, והיה מעביר את שאר יומו בטקסי הטיהרות שהמציא לעצמו, ולא היה מצליח להיפטר מחלאת-החלום שדבקה בו עד שלא סיפר לי עליו לפרטי פרטי, עד אחרון גלי הגוף, עד האנחה האחרונה. ובין המראות שראה שרָבַב גם פרטים שלא העז לגלותם לחבר הרופאים שטרח עליו לרפאותו.

ד.

למחרת בבוקר הדחתי את כלי-האוכל מתחת לעוקב המים. מבעד לשקשוק הצלחות המוטחות אל הסירים שמעתי את שיחת החיילים. מחזה כזה עוד לא ראיתי. משוגע אמיתי. ראיתם את עיניו הבורעות? ראיתם איך נפנף בידי? ראיתם את זקנו הכבד? כבר לחמתי בשלוש מלחמות אבל תופעה כזו עוד לא פגשתי. סגרתי את הברז וניגשתי לחבורת הסועדים. מה קרה, על מי אתם

הלם קרב

כתם הלכן עדיין לא מש ממקומו. יש להיאחז בו בכל הדבקות האפשרית. היה נחוש בדעתו לאתר את הגבולות המדויקים של הכתם ולוודא, שאומנם קו חדר-שמעי מפריד בין הכתם הלכן לבין האפור הסובב אותו בחלל. גבול נוסף ביטחון: עד כאן מותר.

מעבר — איסור חמור. השטח מעבר הוא בלתי-נודע, אולי אפילו ממוקש. יש לאחוז בו, איפוא, בגבול, בחזקה, כדי למנוע כל סכנה לעבור אותו. עכשיו הוא עדיין בגבול הלכן, הבטוח, אפשר להצטנע בו. מעבר ללכן נשמעים מדי פעם קולות נפץ, הדף-אוויר הזורע הרס ומרסק פלדה ואיברים. בלובן הכל שקט, מרגיע, ולפעמים ניכר בו חיוך המשרה נחת-רוח ורוגע. צריך לוודא, אס-כן, במדויק, היכן הגבול. להיות בטוח כי קיים גבול שאפשר להאמין בו. ומה יהיה, אם אי-אפשר לסמוך עליו? הלא גם גבולות אינם יציבים. הם נוטים להשתרבב בלובן ולשנות את מיקומם ואפילו להיות חשופים ללשונות האש המלחכות מן העבר. ובכן, היש גבול או אין? איה הגבול — משם או מכאן? ליתר ביטחון צריך למצוא מחבוא כדי להימלט מקולות הנפץ וההדף הנורא הזה. ובעיקר לא להתעייף מן החיפוש אחרי מחבוא בטוח. לחזור ולהיאחז בכתם הלכן. הוא עדיין המחבוא הטוב ביותר. אך גם הוא משנה בכל רגע את גבולותיו ומעבר להם נשמעים שוב קולות הנפץ. גם להבות האש. לנשום בשקט, בנחת. אזי יסתיים הכל בכי-טוב ואפשר, אולי, אפילו להירדם. אבל כתם לבן לפעמים צורם. אולי גם הפעם? רעד עובר בגופו, כמו בעבר, וגופו ממאן להירדם. לנשוך שפתיים. לא לצעוק! למוד ניסיון הוא: אחרי הצעקות מתרבים הכתמים הלכנים וממלאים את חלל סביבתו. הם חזקים. ביחד כופתים אותו והוא חדל-אונים לאתר את הגבול שבין הלובן לבין האפור. חש, כי נדקר קלות בזרועו. קולות נפץ השתתקו והוא נפל לתוך תרדמה עמוקה.

כשהתעורר ראה שוב את הכתם הלכן. הפנה את ראשו פעמים רבות לכרוך מזווית העין, אם הכתם אינו מש ממקומו ואם גבולותיו עדיין יציבים. בזהירות כחן את הכתם ואת גבולותיו. אכן נשאר במקומם. ביקש, איפוא, לקום, או לפחות להתיישב, לאחוז בהגה הטנק וללחוץ על הדוושה, לזנק קדימה. לשווא. הכתם הלכן חסם את דרכו. צריך לכרוך מן השריקות, צרורות הכדורים ונפץ הפגזים. אבל הכתם עומד למכשול. צריך לקרוא לעזרה. אולי לאגוף את הכתם? לפתע נזכר, כי

המשך מעמ' 45

יורידכם לשאול אתריו. בתחילה היה נינוח וגם חייך ושירל את הנהגים בדברי נועם. היום אתם בגופכם, אבל מחר במלחמה הבאה כבר בניכם יצאו להילחם. אין בכס שמץ מורא? ואם לא תקומו ולא תעצרו בעד האיש המקולל היום, הרי וכו' וכו'.

ואולי היה ממשיך ומדבר בנחת בין הנהגים שכתחת-הדלק. ולבסוף גם מתעייף ומסתלק בשקט. אבל נהג אחד שנפגע מדבריו התרחק והשיב לו בגסות, ואחר כך סטר לו ומרט בזקנו, ואז נדלק המופרע הזה וחולל את המהומה העצומה שבצומת.

השוטרים הצבאיים כבר הגיעו אל המשאבות, ולאט לאט הקיפו את קובי מגבו. הוא לא חש בהם. אולי בגלל שעניו עצומות היו ואזניו אטומות מהשאון הנורא של המסוקים, ורק זקנו הכהה רוקד ברוח. הוא צעק בכל כוח גרונו — הנוח הזה, האריק הזה, השטן הזה. מבין החומות קורא אני אליכם. הצילו את נפשתיכם.

להציל את נפשו שלו צריך עכשיו — חשבתי, כשהשוטרים אחזו בו בחזקה והגיפוהו ממקומו. כמה קטן וכמה קל נראה פתאום תלוי בין זרועותיהם. די שקט מספיק צעקת היום. בוא איתנו בוא.

אבל לאן אתם לוקחים אותי עוורים שכמותכם?

שמעתי את זעקותיו ובלבי הישבתי לו תשובה שקטה, שכן גם אילו הייתי צועק לא היה שומע אותי. אל בין הפרדסים הירוקים הם לוקחים אותך קובי, אל המדשאה שמתחת לג'וקנדות הפורחות. אל הספסלים המטונפים שעל השבילים הצרים, לא-ישם שאתה כבר מכיר משנים. אל בין החומות הגבוהות לא הרחק מנס-ציונה. ■

ישנם כתמים המטרבים לאפשר לו לאגוף אותם ולהימלט. האם לשכב? לזנק קדימה? העיקר לא לצעוק. הצעקות מושכות את הכתמים הלכנים ממחבואיהם והם מתרבים במהירות. חכך בדעתו, הביט בתקרה וחזר והעיף מבט זהיר וחטוף לעבר הכתם הלכן. הוא עדיין במקומו. אפשר לשכב. להירדם בזהירות, לא לעורר את קולות הנפץ.

כשהתעורר הפעם, לא ראה שום כתם לבן בשטח. לפתע חש קילוח חמים בין רגליו. בתחילה היתה זאת תחושה נעימה, אך היא נתחלפה חיש מהר לכעס. חש בכיור, כיצד הוא שוכב כאמבטיה ואמא רוחצת אותו וחופפת את ראשו. תמיד חודרות כמה טיפות סבון אל תוך עיניו וצורכות אותו, והוא חסר-אונים ונותרת לו הצעקה בלבד.

שוב הצריכה בעיניו והוא עושה מאמץ רב לעצור את הצעקות המבקשות להן דרוור. הקילוח החמים בין רגליו היה לקריר ובלתי נעים. הוא רוצה לבכות, לנגב את עיניו ולכבות את צריכת דמעותיו. עוד פעם לראות את ארו שבוער במנוסתו אחות-האימים. הוא עצמו נשאר כפות לטנק ולהלבות הולכות וקרבות. הוא מוכרח להשיג את ארו ולכבות את הצריכה בעיניו. אין יציאה. נותרו הצעקות בלבד ואלה יביאו בעקבותיהן את הכתמים הלכנים. ארו נעלם בלהבות. לפתע חש רעב, וטעם של דייסה עלה באפו. ללקק את האצבע. כבי חרישי עולה מגרונו. למה להתעורר? לא. אין כתם לבן בסביבתו. חש בודד. נעזב. שיהק ורצה לעשות צרכיו. ירד מן המיטה וישב בשפיפה. היציאה גרמה לו תענוג. אחרי כן צייר עיגולים.

ביקש לבנות קוביות. כמו על שפת הים. קוביות מחול לח. הפליא אותו הדמיון בין הצבעים. פלא. שוב הוא קטן וחיוך רחב פשט על שפתותיו. חיוך חביב, כשל תינוק, שמצא את עיסוקו מבלי לסבול מהטרדות של המבוגרים הנישאים גבוה מעליו. להם אין כתמים לבנים. לרגע אף שמע את המיית הגלים וריח מלוח עלה באפו. לפתע נתמלא החדר כתמים לבנים לאין-ספור. שוב כפתו את ידיו והרימו אותו מן הרצפה. נתמלא זעם והחל לבעוט נואשות. הרגיש בדקירה הדקה בזרועו ואיבד את הכרתו.

כאשר התעורר מצא את עצמו סרוח על אותה המיטה. יהיה עליו להתחיל מבראשית. לתור שוב אחרי כתמים לבנים. בזהירות רבה שלא להתגלות. לשמור על פרופיל נמוך. מצץ את בהונו וביקש לטכס צעדיו הבאים. הבין ראשית שריבוי כתמים לבנים מסוכן. שכולם ביחד חזקים ממנו. שצריך לחזור, איפוא, ולמצוא כתם לבן אחד, יחיד, נפרד, שיוודע להתמוזג עם סביבתו. מעניין, עד כמה ריבוי הכתמים הלכנים הופך את סביבתו לעויינת, למלאת אש ועשן. חול הים נעלם ואין קוביות. המיית הים הפכה לצורמת. מוכרחים להקשיב. אין לו אלא לשוב ולהקשיב לקולות הצורמים. אולי הפעם יהיו צורמים פחות? הוא רוצה לשמוע מנגינה יפה. לשמוע שוב את המיית הים. כמו לשאת תפילה. מנגינה מתמשכת ונוסכת ביטחון, ביטחון יציב, ללא הפתעות. אבל הקולות התעצמו והתפצלו. הוא חיפש כתם לבן, אליו יוכל להיצמד. חזר וחיפש, בזהירות, אך לא מצא. הקירות נראו בודדים ואדישים. כל שנותר מהם היה האפור. חש כאב צורב בליבו. צרימת הקולות גברה והוא ביקש לנוס מפניהם. אבל הטנק הבוער נעול וארו רץ אנה ואנה ובוער וזועק והאש מלחכת את הפלדה.

החל לצווח צווחות מהולות בככי תמרורים. בעט ברגליו. לא רצה עוד למצוץ. רק לצעוק ולבעוט. לפתע נתמלא החדר בכתמים לבנים, שהלכו וקרבו אליו. הוא ידע את הצפוי לו וביקש להימלט על נפשו. קולות הנפץ במוחו רעמו. הוא מוכרח לפרוץ את הפתח. להימלט לתוך האש, אולי יעבור. ארו כבר עבר. הוא לא נראה בשטח. במאמץ אדיר אטם את אזניו מפני הקולות הצורמים עד לשד עצמותיו. הוא הרים את פיתחו של הטנק. פרץ את קיר הכתמים הלכנים שהחלו לשלוח לעברו ידיים בוערות לעצור את מנוסתו. פרץ את מחסום האש של הזוגיות המתנפצות בזעם. חיוך פשט על פניו. עוד ריצה קלה והוא ישיג את ארו. יחד ישובו הביתה. טבעת להבה אחרונה לפניו. מאחוריו לשונות אש של כתמים לבנים. גם הכתמים הלכנים איכזבו. אין בהם רווח והצלה. נותר רק לרוץ קדימה, קדימה. הוא קפץ מעבר לטבעת הבורעת ובנופלו שאג שאגה גדולה.

מסביב לגופתו המרוסקת לבשו כתמי הלובן צבע סמיך אדמדם. הם נזלו לאיטם, כל אחד עד קצה גבולותיו, כפי שנועד להם מלכתחילה, והם יכשו במהירות על הבטון האפור. אין עוד קולות. ■

שבועות אחרים לפני מותו, העביר אלינו פנחס יסעור את הסיפור הכאוב הזה שאיננו נקי מזכרונות ביוגרפיים. פנחס יסעור, משורר מיסטיקן עשה כאן ניסיון ראשון, אם אינני טועה, בתחום הפרוזה. יהיה פרסום זה מעין אמירת שלום נוספת לחבר שהלך.

י.ב.

מגדל-הראש

שעל הביטוח

הנתונים שבטבלה שלפניך מדברים בעד עצמם:

דע אצל מי אתה מבוטח דירוג חברות הביטוח 1989

חזיק קרנות ביטוח ב-3 שנים אחרונות	עודף/חסור ההון נדרש	יחס פרמיה להון עצמי	רווח ברוטו מהפרמיה ב-3 שנים אחרונות	רווח ברוטו ב-3 שנים אחרונות	סה"כ פרמיה	החברה
2	2	4	4	2	1	הפניקס
1	1	1	1	1	2	מגדל
3	3	7	5	4	3	כלל
5	4	2	6	5	4	אררט
4	5	3	2	3	5	מנורה
7	7	5	7	7	6	ציון
6	6	6	3	6	7	אריה

מתוך כתבה במוסף "ממון" של "ידיעות אחרונות" שהופיע ביום 30.6.89 * מספר 1 מה הטוב ביותר ז"ד הרווח

חדשנות

חידושים בתכניות ביטוח מצביעים על חברה דינמית ומתקדמת. "מגדל" הציגה, לראשונה בישראל, את ביטוח המאבק בסרטן ואת תכנית הביטוח מחר - המעניקה ביטוח רפואי משלים למקרי חירום רפואיים. בביטוח רכב הציגה "מגדל" חידוש מהפכני - התכנית "מוטב מגדל", המאפשרת למבוטחים לחסוך עד 2/3 מהפרמיה כאשר אינם מעורבים בתביעות. גם השנה עומדת "מגדל" לצאת בתכניות חדשניות ובלעדיות.

יציבות

הצלחותיה העסקיות של "מגדל" בשנים האחרונות, באים לידי ביטוי גם בחיזוק ההון וקרנות הביטוח המעדיים על ניהול מיומן ויעיל ומהווים אסמכתא ליציבותה ולכוחה. יש לזכור - ככל שחברת הביטוח יציבה יותר, כך גדול יותר בטחונם של לקוחותיה.

שירות

"מגדל" מקפידה לטפח ולפתח את השירות לסוכניה ולמבוטחיה, מטפלת ביעילות, זריזות ומהימנות בתביעותיהם של המבוטחים, ודואגת לעדכם באופן שוטף ומדוקדק בתכניות הביטוח שהיא יוזמת ומשווקת.

ברור שכדאי לעבוד עם חברת ביטוח גדולה המעניקה לסוכניה ולמבוטחיה ביטחון ועוצמה. ואכן בעולם הביטוח יש משמעות רבה לגודל החברה, אך אין בכך די. נסיון העבר מוכיח שגם חברות ביטוח גדולות. לא תמיד התגלו כבטוחות. לכן, חשוב לבחון את חברת הביטוח בכל אמות המידה הנכונות. כשתעשה זאת תיווכח כי "מגדל" היא אכן הראש של הביטוח, חברה שכדאי לך לעבוד איתה:

תנופה

המאמץ המתמיד המושקע ב"מגדל" בכל תחומי פעולותיה, הוא זה שהביא לתנופה בהצלחותיה העסקיות. במשך שנים רושמת לעצמה "מגדל" הישגים של צמיחה מתמדת ומנדילה בעקביות את נתח השוק שלה. מספר הסוכנים שמעדיפים לעבוד עם "מגדל" גדל והולך בהתמדה, ובמקביל, חל גידול משמעותי במספר המבוטחים שלה.

פסטיבל ישראל 90

ירושלים

כד אייר-טד סיון תש"ן
19 May - 9 June 1990

ירושלים

JERUSALEM

שירה / שולמית יצוב כיס

הכרזה בשיתוף
מכעלות דיסקונט תרבות ואמנות
לעידוד ולטיפוח הפעילות התרבותית והאמנותית בישראל.

ISRAEL FESTIVAL 90

פסטיבל ישראל, ירושלים
Israel Festival, Jerusalem

תיאטרון ירושלים ע"ש שרובר, ת.ד. 4072 ירושלים 91040
JERUSALEM SHEROVER THEATRE, P.O.BOX 4072 JERUSALEM 91040